SAYI: 15 FİYATI: 1000 TL. (K.D.V. d

POLİTİKADA

Görüş

AYLIK DERGİ ŞUBAT 1988

Bir zorunluluk mu, bir kurtuluş, bir sığınak mı, bir sürgün mü yoksa bir protesto yeri mi sokak? Herkese göre başka birşey mi yoksa? Neden bunca insan büyük kentlerin sokaklarında bir yaşam formülü, sorunlarına bir çözüm arıyor?

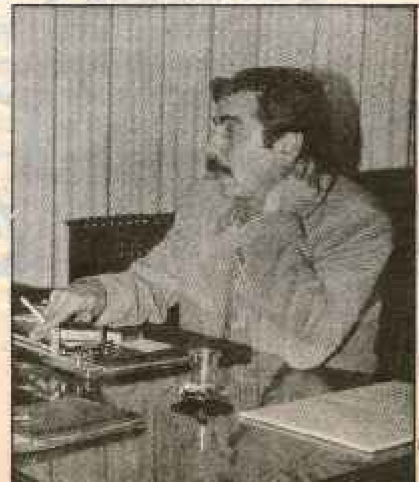
UMUDUNUZ HÂLÂ SOSYAL DEMOKRASİ Mİ?

DEMOKRASİMİZE MAKYAJ

Türkiye'nin geçen yıl Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'na kişisel başvuru hakkını tanıması ve bu yıl "İşkenceye Karşı Sözleşme"yi imzalayan Avrupa ülkeleri arasına katılması, Avrupa Topluluğu karşısına allanıp pullanarak bir tür "demokrasi makyajı" ile çıkmanın ötesinde pek bir anlam taşımaz. Taşısaydı, yıllardan beri işkence iddialarına kulaklarını tıkayan eski İçişleri Bakanı, yeni T.B.M.M. Başkanı olmazdı.

ARİF SAĞ: SAZ VE SİYASET

İÇİNDEKİLER

METEOROLOJİ

"Konsey üyeleri ve Genel Kurmay Başkanı demokrasilerde ana muhalefet partisinin önüne geçemezler. Genel Kurmay, başbakana bağlıdır. Meteoroloji Genel Müdürü de başbakana bağlıdır. O da ana muhalefet partisinden önce mi olsun?"

Bu sözler Fikri Sağlar'a ait. Yani Sosyal Demokrat Halkçı Parti'nin Genel Sekreterine. Cumhurbaşkanlığı'nın açıklama yapmasına, SHP içinden ve dışından eleştirilmesine, hatta "hafiflik"le suçlanmasına, Genel Sekreterlik görevinden alınmasının söz konusu edilmesine neden olan bu sözlerde böylesine dehşetengiz olan ne?

Türkçe bilgisinin sınırları içinde kalarak Sağlar'ın demecinin anlamı şöyle özetlenebilir: Gerek Genel Kurmay Başkanı gerekse Meteoroloji Genel Müdürü birer kamu görevlisidir. Ve bunların protokoldeki yeri ulusal irade temsilcilerinin ikincisi durumundaki ana muhalefet partisi genel başkanından sonra gelmelidir.

Bu sözlerde yanlış olan ne var? Sağlar, Genel Kurmay Başkanı ile meteoroloji genel müdürünün yanyana durmasını savunmuyor. Her ikisinin ortak vasfı olan kamu görevliliğine dikkati çekiyor. Cumhurbaşkanlığı bildirisindeki cevaba bakalım bir de:

"Devlet protokolünde Genel Kurmay Başkanı'nın yeriyle, Başbakanlığa bağlı bir genel müdürün yeri arasında fark bulunmaması gerektiğini savunan..."

Sağlar böyle mi diyor? Belki de biz Türkçe'yi iyi anlayamıyoruz.

Şimdi işin özüne gelelim. Sağlar'ın bu özü yakalayıp yakalamadığını bilmiyoruz. Ama onun demecine tepki duyanlar, hiç şüphesiz "özü" farkettikleri için böyle yapıyorlar. Bu öz şu: Türkiye'de Genel Kurmay başkanları TC Anayasası'nı çiğneyerek idareye el koyuyorlar, ama meteoroloji genel müdürleri böyle bir şey yapmıyor. Oysa anayasa karşısında her iki makamın da yeri bir. İkisi de kamu görevlisi.

Parlamentoyu oylarıyla oluşturan, bütçeye vergileriyle kaynak yaratan TC yurttaşları değil mi? Onların siyasi iradesi, onların verdiği vergilerle maaşlandırılmış üniformalı devlet memurlarınca hiçe sayılmıyor mu?

Bu hiçe sayma olgusunun temellerinden biri de, generallerin kendilerine, orduyu yönetmeden ayrı olarak ülkeyi yönetme misyonunu da biçmeleri değil mi? VE demokrasi isteyenlerin yapacakları işlerden biri de kendinde gördüğü siyasi misyon bakımından genel kurmay başkanları ile meteoroloji genel müdürlerini aynı düzeye getirmeye çalışmak değil mi?

Demece tepki duyanlar işte tam da buna, müdahalecilikle mücadele edilmesine tepki gösteriyorlar. Devlet partisi CHP'nin geleneklerini önemli ölçüde devralmış olan SHP içinde de 12 Eylül'ü zorunlu görenlerin bulunduğu biliniyor. Onların tepkileri de anlaşılabilir. Ama Sağlar'ı "hafiflikle" suçlamak, generallerin politik kararlarıyla özgürlükleri ellerinden alınmış olanlara hiç düşmez.

□

Yeni yıl dolayısıyla pekçok okurumuzdan kutlama kartları aldık. E tipi ve özel tip cezaevlerinden, bölge cezaevlerinden, askeri ceza ve tutukevlerinden gelen kutlamalar bunların arasında önemli bir yer tutuyordu. GÖRÜŞ'te çalışan herkesi çok duygulandıran tüm bu kutlamalar için teşekkür ediyoruz ve Metris'ten Halil Çaylı'nın sözcükleriyle noktalamak istiyoruz yazımızı.

Merhaba...
Yeni yıla, maviliklere ve bütün güzelliklere....
Ve size, tüm kır çiçeklerine, iyiden güzelden yana olan her şeye.
Ve Güneşe... Yaşanası bir dünyaya ve kavgaya.
Ve kardeşçe hayata ve çabaya. Kocaman bir MERHABA...

□

GÖRÜŞ 1987 cildi çıktı. Aralık 1986 - Aralık 1987 tarihli on üç sayıyı kapsayan 1. cilt, isteyenlere 10.000.-TL bedelle ödemeli olarak gönderilecek.

Kapak fotoğrafı: Sami Güner

EKONOMİ VE POLİTİKADA
Görüş
AYLIK DERGİ ŞUBAT 1988

▶ **Sahibi:** *Şükrü Çelikyapı* ▶ **Yazı İşleri Müdürü:** *Burhanettin Kök* ▶ **Yazışma:** *GÖRÜŞ Nuruosmaniye Cad. 5/2 Cağaloğlu-İstanbul* ▶ **Fiyatı:** *Yurt içi 1000.-TL Yurt dışı 4 DM.* ▶ **Yıllık Abone Ücreti (12 Sayı):** *Yurt içi 9000.-TL. Yurt dışı 35 DM. Abone bedelleri Yayın-Dizgi Merkezi'nin Yapı ve Kredi Bankası Çemberlitaş Şubesi'ndeki 002846-4 numaralı hesabına yatırılmalıdır.* ▶ **Dizgi:** *Yayın-Dizgi Merkezi* ▶ **Ofset Hazırlık:** *SOS* ▶ **Baskı:** Teknografik ▶ **Genel Dağıtım:** *GAMEDA*

Emil Galip Sandalcı

DEMOKRASİMİZE MAKYAJ

Türkiye'nin Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'na kişisel başvuru hakkını tanıması ve "İşkenceye Karşı Sözleşme"yi imzalayan Avrupa ülkeleri arasına katılması, AT karşısına allanıp pullanarak bir tür "demokrasi makyajı" ile çıkmanın ötesinde, pek bir anlam taşımaz.

Sonunda balık kavağa çıktı, "İşkenceye Karşı Sözleşme"yi imzaladık. Hem de bir hanım büyükelçimizin eliyle. Böylece, hem çağdaş bir görüntü sergiledik hem de 21 Avrupa ülkesi arasında 20. imzayı atarak - 21. ve sonuncu İrlanda'yı geçip - sondan ikinci olduk. Ve... dakika yitirmeden şişinmeye başladık: Yıllardır tek kez işkence sözcüğü geçirmeyen radyo ve televizyonlarımızın tüm haber bültenlerinde "Sözleşme"yi imzaladığımız haberi - tekrar tekrar verilerek - neredeyse müjdelendi.

Acıdır, olmaz olsundur ama biz böyleyizdir: Lüksemburg'a bir gol atmanın, Örovizyon Şarkı Yarışması'nda sonuncu olmamanın, Yunanistan'dan yarım metre öteye işeyebilmenin ve en son İşkenceye Karşı Sözleşme'yi imzalayabilmenin şişinme zavallılığında...

Dayanaksız, desteksiz, boş böbürlenmelerin gölgesinde olmayacak rezillikleri, yanlışlıkları örtmeye çabalamanın, gerçeklerden kaçmanın doğal sonucudur bu.

Bir ülkede işkence yurt çapında kurumlaştırılacak, bir devlet politikası, bir devlet terörü biçimine sokulacak ve neredeyse 20 yıla yakın bir süre yüzbinlerce vatandaş işkence çarkından geçirilecek... ama gene de "işkence mi? ne münasebet?" denilecek.

Denilecek ve ne var ki... tüm Hunlar, Avarlar, Hazarlar, düşsel bayrakları ile on altı Türk Devleti vb...vb... işkence olgusunu örtmeye yetmeyecek.

Olumlu ama...

Kuşkusuz "İşkenceye Karşı Sözleşme"yi imzalamamız bir olumlu adımdır.

Ancak, işkence denen insanlık suçu ülkemiz insanının alnına - ne yazık ki işkence kurbanlarını da kapsıyarak - kapkara bir utanç lekesi olarak yapıştırılmıştır. Söz konusu lekenin temizlenmesi bir imza ile geçiştirilecek türden de değildir.

Türkiye bugüne dek insan hak ve özgürlüklerini konu edinen ne kadar uluslararası sözleşme vb... varsa hemen hepsini - en son Helsinki Belgesi - imzalamıştır.

Ve de... imam bildiğini okumuştur.

Bu satırların yazarına 12 Eylül öncesinin bir sıkıyönetim komutanı "Edebiyat hocanız olsaydım size sıfır verirdim. Yazılarınızda mülevves kelimeler kullanıyorsunuz" diye eleştirirken değindiği sözcük ve cümle - işkencede ölen bir gence verilen ölüm raporunun gerçeği yansıtmadığını vurgulayan - bir köşe yazısında "Hipokrat yeminin boka sardı..." biçiminde yer almıştı. Komutan bu tür sözcükleri sevmemekte haklı olabilirdi. Ne ki, sözü geçen yazı aynı konuda yazılan on yazının sonuncusuydu ve kendisini görüntürde sadece bir "bok" sözcüğü tedirgin etmişti. Oysa, bir insan işkencede ölmüştü ve bu arada - tüm sorgulamalar kendi bilgisi dahilinde yapılan - sıkıyönetim başsavcısı karşısında duruyordu.

Ve... ne acıdır ki, bu konuşmanın üzerinden bir yıl geçmeden, bazı tutukevlerinde tutuklulara insan pisliği yalatıldı.

İmza yeterli mi?

Türkiye'nin geçen yıl Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'na kişisel başvuru hakkını tanıması ve bu yıl "İşkenceye Karşı Sözleşme"yi imzalayan Avrupa ülkeleri arasına katılması, Avrupa Topluluğu karşısına allanıp pullanarak bir tür "demokrasi makyajı" ile çıkmanın ötesinde pek bir anlam taşımaz.

Taşısaydı, yıllardan beri işkence iddialarına kulaklarını tıkayan eski İçişleri Bakanı yeni T.B.M.M. Başkanı olmazdı; genel seçim öncesinin ve sonrasının aynı Adalet Bakanı, genel af ve ölüm cezaları konuları tutukevlerinin rezil koşullarını bir kenara bırakıp, basın özgürlüğünü budama yasaları hazırlamakla uğraşmaz; Devlet Başkanı aklına estikçe, adalet ve güvenlik makamlarını koşullandırıcı meydan konuşmaları yapmaz; "Türk polisi işkence yapmaz" yollu vecizeler üreten eski Emniyet Genel Müdürü başkente vali atanmaz; yeni İçişleri Bakanı ile gazeteciler arasında böyle bir konuşma geçmezdi:

"Gazeteci - İşkence iddiaları konusunda neler yapmayı düşünüyorsunuz?

Bakan - İşkence iddiasında bulunanların bunu delillendirmesi gerekir, delillendirirlerse, o zaman gereken yapılır.

Gazeteci - Delillendirmek derken neyi kastediyorsunuz?

Bakan - Bunu siz bilirsiniz. Bir olayın ne şekilde delillendirileceği bellidir.?

Gazeteci - Örneğin gazetelerde yer alan işkence iddialarına ilişkin haberler, sizin tanımınıza göre delil oluyor mu?

Bakan - Hayır, onlar değil. Zaten bu konuda, savcılıklar gerekeni yapıyor.

Gazeteci - Bazı milletvekilleri işkence gördüklerini açıkladılar. Bu konuda bir girişiminiz olacak mı?

Bakan - Bu konuda bana intikal eden birşey yok." (Cumhuriyet, 16 Ocak, 1988)

Sözün kısası; akıl almaz bir ikiyüzlülük, vurdumduymazlık ve utanmazlıkla en büyük yalanı yazıyoruz: Yüzbinlerce tanığı ve kurbanı ortalıkta dolaşırken; binlercesi bugün aynı halü sürdürürken, milyonlarcası suskun seyrederken işkenceyi yaşıyor ve yok sayıyoruz.

Derler ki; "Sözleşme" gereği Avrupalılar habersiz gelip işkenceyi araştıracaklarmış.

Araştırsınlar, bulsunlar, ne yazar?

Biz görmesini bilmedikçe. ■

İllüstrasyon: Uğurcan Ataoğlu

Milletvekilleri:

"İŞKENCEDEN GEÇTİK İŞKENCEYE TANIK OLDUK!"

"12 Eylül'ün her şeyi planlıydı. İşkencenin kurumlaşması bile. Çünkü solu ve demokrasi güçlerini sindirmenin en etkin yolu buydu onlar için."

Hükümet programının Meclis'te tartışılması sırasında işkence bir kez daha gündeme geldi. Türkiye'de işkencenin varlığını kabul etmek istemeyen Sayın Özal, gündeme getirdiği örnekle tersini kanıtlamaya uğraştı. Başbakan ve İçişleri Bakanı, işkence konusu ortaya atıldığında kanıt istiyorlar. Bir yandan da, işkence görmüş milletvekillerinin Meclis'te konuşmaları engelleniyor. Aşağıda, "Türkiye'de işkence yoktur" diyenlere, üç SHP milletvekilinin tanıklıklarını sunuyoruz.

SHP Kars Milletvekili Mahmut Alnıak: İşkenceyi kurumlaştırdılar

▶ Sayın Mahmut Alnıak, 12 Eylül'den sonra Türkiye'de iki yüz bini aşkın insan gözaltına alındı, tutuklandı. Bunların hemen hepsi işkence gördü. Ve iki yüz elliye yakın insan işkencede yaşamını yitirirken, binlercesi de sakat kaldı... Bugün parlamento üyesi olan siz dün bu acıları yaşamış bir insansınız. Olayı kısaca özetler misiniz bize, hangi gerekçeyle tutuklandınız ve ne tür işkence gördünüz?

12 Eylül'den sonra hiçbir neden gösterilmeksizin, Genel Kurmay'ın emriyle gözaltına alındım. Toplam yirmi kişiydik. Gözlerimiz bağlı, beş gün boyunca aralıksız dövdüler, copladılar ve falakaya yatırdılar. Hakaret ve küfür de hiç eksik olmadı. Beşinci günün sonunda gözetim evine gönderdiler ve otuz beş gün sonra da serbest bıraktılar. Bu gözdağıyla yetinmediler, bir süre sonra, gözaltına aldıkları zanlıların birinden işkenceyle aleyhimde ifade alıp, yeniden gözaltına aldılar. Çünkü 12 Eylül öncesinde Kars'ta işkenceyle öldürülen Oruç Korkmaz'ın davasını üstlenmiştim ve mahkeme sonunda işkenceci polisler tutuklanmıştı. Ayrıca siyasi davaları almam ve demokrat bir insan olmamdan dolayı da büyük bir kin duyuyorlardı bana.

▼ *Alnıak. "İşkenceden bel kemiğim kırıldı."*

Nitekim böylesi bir tertiple tutuklanıp Erzurum'a gönderildim. Ve otuz beş gün boyunca gördüğüm işkenceler sonucu bel kemiğim kırıldı. Halen de kırık olmasına rağmen, mahkemeye verdiğim halde işkenceciler beraat ettiler. Çünkü "Adli Tıp" baskılardan korkup, kırığa ilişkin bir tarih saptamaktan kaçındı. Oysa ki, cezaevindeki tutukluların tümü ve ziyaretime gelen avukat arkadaşlarım tanıktı bu olaya...

▶ Kuşkusuz önce de vardı, ama özellikle 12 Eylül'le birlikte işkencenin yoğunlaşmasını neye bağlıyorsunuz siz?

Seksen öncesinde, ekonomik ve demokratik hakların korunması, hatta daha da genişletilmesi doğrultusunda büyük bir halk muhalefeti vardı. Bu durum egemen sınıfların çıkarına ters düşüyordu. Başta sağ bir hükümet olmasına karşın, var olan sistemle halkın bu yükselen mücadelesi durdurulamazdı. Tek çözüm diktanın gelmesiydi. Nitekim anarşi ve terör olayları bahane edilerek askeri darbe yapıldı. Ve ne hikmetse, sanki bıçakla kesmiş gibi bir gecede durdu anarşi. Oysa ki 12 Eylül öncesinde de sıkıyönetim vardı Türkiye'de. Asker aynı asker, polis aynı polis, sıkıyönetim komutanları aynı insanlardı...

▶ Yani senaryonun önceden yazıldığını söylüyorsunuz...

Evet, kendilerine zemin hazırlamak için, bilinçli olarak önlemediler terörü. Ve bunun faturasını demokrasi güçlerine yıkıp, halkın muhalefetini önlemek için de işkenceyi iyice kurumlaştırıp yaygınlaştırdılar.

▶ Peki şu anki durumu nasıl değerlendiriyorsunuz? İşkence konusunda somut bir gelişme var mı sizce?

Meclis'te muhalefetin ve kamuoyunda bazı demokratik kuruluşların çabalarıyla az da olsa bir ilerleme kaydedildi işkence olayında. Ama bu çalışmalar yetersiz tabii.

▶ Peki işkencenin tümden kaldırılması için neler yapılmalıdır? Hem bir parlamenter hem de bir hukukçu olarak çıkarılması gereken yasalar nelerdir sizce?

Avukatların gözaltına alınan müvekkilleriyle her zaman görüşebilmeleri sağlanmalı; ve tutuklu da olsa, gerektiğinde sağlık kontrolünden geçirtebilmeli. Hâkim, acele durumlarda da savcı kararı olmadan, zanlıların gözaltına alınmaları önlenmeli. Hazırlık soruşturmaları yalnızca savcılar tarafından yapılmalı; kolluk sadece zanlıları yakalama ve gözaltında tutma ile görevlendirilmeli, ifade almaları yasaklanmalı. Savcılara, zanlıların ifadelerini adliye odalarında alma zorunluluğu getirilmeli. Adliyeye getirilen zanlıların korunmasını polis ve jandarma değil, savcıya bağlı olan adliye personeli üstlenmeli. Dayak ve işkence suçundan dolayı haklarında kamu davası açılan görevliler mahkeme sonucuna kadar görevden el çektirilmeli ve aklanana kadar da hiç maaş ödenmemeli. Dayak ve işkenceye yönelik 243. ve devamı maddelerde öngörülen cezalar artırılmalı; ceza oranı ne olursa olsun hüküm giyen görevliler ömürboyu kamu hizmetlerinden yasaklanmalı. Ve bu tür olaylarda ihmali görülen amirlerin de cezaları artırılmalı. Tutuklu ve hükümlülerin her ne sebeple olursa olsun polis tarafından cezaevinden geri alınmaları yasaklanmalı...

Yukarıda sözünü ettiğim yasal yaptırımlara ilişkin çalışmalarımız sürüyor. Yakında Meclis'e getireceğiz bu konuyu ama yasa kabul edilse bile tek başına yeterli değildir. Etkin bir çalışma yapılarak, işkenceye karşı duyarlı bir kamuoyunun oluşturulması gerekir. Çünkü halk sahip çıkmazsa, yasalar kâğıt üzerinde kalır, pek bir işlerlik kazanamaz.

SHP İzmir Milletvekili Kemal Anadol: 12 Eylül'ün her şeyi planlıydı

▶ Sayın Kemal Anadol, siz de 12 Eylül döneminde tutuklanan parlamenterlerden birisiniz. Ayrıca 12 Eylül öncesi de parlamento üyesiydiniz. "Barış Derneği" davasından uzun bir süre cezaevinde yattınız...

Evet ama ben arkadaşlarım kadar fiziki işkence görmedim. Çünkü 1. Şube'ye düşmedim ben. Tutuklanacağımızı öğrenince evi terkettim. Sonra İstanbul'a gidip, gazetecilerle birlikte sıkıyönetim savcısı Süleyman Takkeci'ye teslim oldum. Oradan cezaevine gönderdiler. Tabii işkence yalnızca siyasi poliste yapılmıyordu, cezaevinde de vardı. Ama arkadaşlarımın gördüğü onca işkencenin yanında benimkinin sözü edilemez pek. Zaten orada yaşadığım ve tanık olduğum olayları yazdım, yakında kitap halinde yayınlanacak.

▶ Kuşkusuz daha önce de vardı ama 12 Eylül'le birlikte işkencede yoğun bir artış oldu. Sizce bunun nedenleri nedir?

Bunun nedenleri çok eskilere dayanır, 12

▲ *Kemal Anadol*

Mart'a, hatta daha da ileriye. Türkiye'de hem emekçi halk yığınları hem de egemen sınıflar 1960'lardan sonra giderek örgütlenmeye başladılar. 12 Mart'ta emekçilerin örgütlenmesi bir kesintiye uğradı. Ama bu yetmedi. Çünkü sermaye sınıfı özellikle 74'lerden sonra birçok alanda zorlanmaya başladı. Örneğin sendikaların giderek güç kazanması, demokratik kitle örgütlerinin varlığını duyurmaları, kısaca halkın giderek politize olması işlerine gelmiyordu. Bu durum önlenmeliydi. Tabii mevcut parlamenter sistemle önlenemeyeceği için de bir dikta rejimine gereksinim vardı. Nitekim can güvenliği gerekçesiyle askeriye yönetime el koydu. Oysa ki ihtilal olmadan da can güvenliği kolaylıkla sağlanabilirdi, tıpkı 12 Eylül'ün ertesi günü gibi. Çünkü polis, jandarma ellerindeydi o zaman. Yine ülkede sıkıyönetim vardı. Komutanlar yine aynı komutanlardı, değişen hiçbir şey yoktu yani.

▶ Önceden yazılmış olan senaryo uygulandı diyorsunuz...

Evet, özellikle bu konunun altını çizmek istiyorum. 12 Eylül'ün her şeyi planlıydı. İşkencenin kurumlaşması bile. Çünkü solu ve demokrasi güçlerini sindirmenin en etkin yolu buydu onlar için.

▶ Peki şu anki durumu nasıl değerlendiriyorsunuz? İşkence konusunda olumlu anlamda somut bir gelişme var mı sizce?

Türkiye'de işkencenin varlığını hiç kimse inkâr edemez. Devletin resmi kurumlarınca da dile getirildi bu. Şimdiyse işkence olaylarına ilişkin Meclis içinde ve dışında çeşitli çalışmalar yapılıyor. Örneğin ben Meclis'te, hükümete Strasbourg'a işkenceyle ilgili sözleşmenin Türkiye tarafından imzalanmamasına ilişkin sorular yönelttim. Zorlama sonucu da olsa hükümet sonuçta bu sözleşmeyi imzalamak zorunda kaldı. Kuşkusuz bu olumlu bir gelişmedir. Çünkü gerektiğinde Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'nca oluşturulan bir heyet cezaevleri ve emniyette inceleme yapabilecektir. Diyeceksiniz ki hükümet art niyetli davranırsa ne olacak? İşte o an parlamenter olarak biz bu işin peşine düşeriz. Çünkü bu bizim hem parlamenter hem de birey olarak yapmamız gereken bir görevdir. Tabii basının ve kamuoyunun da görevidir bu.

▶ Bu konuda kamuoyuna düşen görevler nedir sizce?

İşkencenin önlenmesinde en büyük görev kamuoyuna düşüyor. Çünkü onlar sahip çıkmadıkça bu düşünceyi yaşama geçirmek oldukça zordur. Bunu geçmişte yaşadık biz. Örneğin Barış Derneği davasında Orhan Apaydın'ın sorgulaması yapılırken, başkanı olduğu İstanbul Barosu'ndan bir tek avukat gelmedi duruşmaya, oysa ki yedi bin üyesi vardı baronun ve Türkiye'nin en ilerici kurumlarından biri olarak biliniyordu. Öte yandan Erdal Atabek, Türk Tabipler Birliği'nin tam 16 yıl hiç aralıksız başkanlığını yapmış bir insandı. Ama maalesef oradan da hiç kimse gelmedi. DİSK davası vb. örnekleri çoğaltabiliriz. Ben birtakım kişi ve kuruluşları suçlamak için söylemiyorum bunları ama yaşanan acı bir gerçektir bunlar. Dolayısıyla işkence olaylarında toplumu duyarlı kılmak zorundayız. Bana dokunmayan yılan bin yıl yaşasın diye düşünmemeli insanlar. Çünkü o yılan bir gün sokacak insan bulamadı mı mutlaka ona yönelecektir. Üstelik bu konu insan olan herkesin duyarlı olması gereken bir konu.

SHP İçel Milletvekili Ekin Dikmen: İşkence bilinçli ve amaçlı devlet politikasıdır

▶ Sayın Dikmen, 12 Eylül döneminde işkence gören ve tutuklanan parlamenterlerden biri de sizsiniz. Bu olayı kısaca özetler misiniz?

Ben 12 Eylül'den önce DİSK'e bağlı sendikaların avukatlığını yapıyordum. Dolayısıyla bana da bir suç yüklemeleri kaçınılmazdı. Ellerinde bir delil olmayınca, çoğuna yaptıkları gibi, düzmece ifadeleri gerekçe gösterip, gözaltına aldılar. Sonradan öğrendiğime göre, gözaltına alınan arkadaşlardan biri yoğun işkenceler sonucu benim adımı da vermiş...

▶ Ne diye vermiş sizin adınızı?

TKP üyesidir diye... Bir gece evime baskın yaptılar. Kitapları çuvallara doldurup, daha giyinmeme bile zaman tanımadan apar topar emniyete götürdüler beni. Ve içeri girer girmez küfür ve dayak faslı başladı. Tam 17 gün gözlerim bağlı kaldım. Bu yüzden başımın arkasında ur şeklinde iki tane çıkıntı oluştu. Emniyette kaldığım kırk gün boyunca şu izlenimi edindim: İşkence hiç gizlenilmeyen, tersine açıktan açığa yapılan bilinçli ve amaçlı bir devlet politikasıydı. Çünkü kendim bir yana, moralimi çökertmek için en az kırk elli insan seyrettirdiler bana işkence yaparlarken. Ben kendime yapılanları unutsam bile, bunları unutamam ömür boyu.

▶ Cezaevinde ne kadar kaldınız?

14 ay kaldım. 14 ay boyunca hiç mahkemeye çıkarmadılar. Çıkarsalar hemen tahliye olacağımızı biliyorlardı çünkü. Askeri mahkeme de olsa işkenceyle alınmış düzmece bir ifade dışında hiçbir kanıt olmayınca bizi beraat ettirmek zorundaydı. Nitekim mahkemeye çıkınca her duruşmada yirmişer otuzar serbest bıraktılar.

▶ Cezaevinde de çeşitli işkencelere tanık oldunuz tabii...

Evet, işkence cezaevinde de sürdü. Bu işkenceler anlatmakla bitmez. Ama bir olayı hiç unutamam. 1983'ün 1 Mayıs'ında bir kaç arkadaş "Yaşasın 1 Mayıs" diye bağırmışlar. Bunun üzerine koğuşlardaki bütün tutukluları salona çıkardılar. Yetmiş seksen tane jandarma ve bir o kadar da gardiyan ellerinde coplar, süpürge sapları ve tahta parçalarıyla geldiler. İnanın tam dört saat, hiç aralıksız sıra dayağından geçirdiler tutukluları. Hem de öyle vuruyorlardı ki kaşına, gözüne, başına... ölür mü, ölmez mi, hiç düşünmeksizin neresine gelirse gelsin... Üstelik bununla da yetinmediler, içlerinden yaklaşık yüz kişiyi hücrelere kapatıp orda devam ettiler işkenceye. On beş yirmi gün sonra koğuşlara geri gönderildiklerinde tanınmayacak haldeydiler.

▲ **Dikmen.** *Arkadaşımız Musa Aydoğan'a, işkenceleri ömrü boyunca unutamayacağını söyledi.*

▶ Peki 12 Eylül'le birlikte işkencenin bu denli yoğunlaşmasının nedeni neydi sizce? Ve bugünkü durum nasıl? Az da olsa olumlu bir gelişmeden söz edilebilir mi?

12 Eylül, 24 Ocak kararlarını uygulamak için geldi. Çünkü bir dikta rejimi olmadan bu kararların uygulanması olanaksızdı. Nitekim darbeyle birlikte DİSK, demokratik kitle örgütleri vb. ilerici devrimci kuruluşlar kapatıldı. Yöneticileri tutuklandı. Yani doğabilecek halk muhalefetini önleme ve özellikle de solu ezmek için, zaten var olan işkenceyi daha bir kurumlaştırıp resmi devlet politikası haline getirdiler. Aynı şeyler bugün için de geçerli. İşkence yine devam ediyor. Yalnızca gözaltına alınanların sayısında bir azalma olduğu, daha doğrusu içeriye alınacak adam kalmadığı için böyle bir izlenim yaratılıyor kamuoyunda. Yoksa işkence yine resmi bir devlet politikası olarak devam ediyor. Ve bunu Devlet Başkanı, Başbakan dahil herkes biliyor.

▶ Peki bunun önlenmesi için neler yapılmalıdır? Bu konuda özellikle parlamentoya ve SHP'ye düşen görevler nelerdir?

Bu öncelikle bir eğitim sorunu. Çünkü insanlarımız demokrasiye inanmış, çağdaş ve özgür düşünceli bireyler olarak değil, "kul" mantığıyla yetiştirilmeye çalışılıyor. Dolayısıyla toplum demokratik hak ve özgürlüklerin bilincine varmakta güçlük çekiyor. Biz parlamentoda eğitim politikasının değiştirilmesi ve insan haklarının işlerlik kazanması için yoğun bir çaba harcamak zorundayız. Demokratik kitle örgütleriyle yığınları yanımıza alarak çeşitli yasal eylemler yapmalıyız. Ancak o zaman başarıya ulaşılır, yoksa salt Meclis'te yapılan muhalefet çok yetersiz kalır.

▶ Tabii kamuoyuna da önemli görevler düşüyor bu konuda...

Evet, kamuoyunun desteği çok önemli. Bunun için önce halkı politikanın içine çekmek gerek. Bu da 12 Eylül'den beri süregelen korku atmosferinin dağıtılmasıyla gerçekleşebilir ancak. Biz parlamentoda, siz basında, bir başkası başka yerde... Demokrasiye inanmış herkese büyük görevler düşüyor bu konuda. ■

UMUDUNUZ HÂLÂ SOSYAL DEMOKRASİ Mİ?

Seçimlerin hemen arkasından bastıran gaddar zamlara karşı herkes veryansın etti. SHP açtı ağzını yumdu gözünü. Toplantılar, yürüyüşler yapılacak, işin ardı bırakılmayacaktı. Sonuç ne oldu? Kocaman bir hiç. SHP yığınlara gidecek cesareti bulamadı.

Seçimler yapıldı. 1983'ün şaibeli parlamentosunun yerini "serbest" seçimlerle teşekkül etmiş yeni TBMM aldı. Böylece milletin iradesi gerçekleşti ve yeniden "demokrasiye dönülmüş" oldu!

"Demokrasiye dönüldü" de, kabinenin kuruluşu oldukça ilginç bir süreç izledi. Kabine, Evren'le Özal arasındaki uzun "istişareler" sonucu kuruldu. Evren "tarafsız cumhurbaşkanı" değil, sanki ANAP'ın manevi genel başkanı gibiydi. Sonuçta Evren için makul ve makbul bir hükümet ortaya çıktı. Bu yüzden mevcut hükümete "Özal hükümeti" yerine **Evren-Özal hükümeti** denmesinin daha yerinde olacağı kanısındayım.

Sıradan yurttaş, Erdal İnönü'ye "taleplerinin hangisi gerçekleşti ki demokrasiden bahsediyorsun?" diye soracak olsa, İnönü'nün verilecek ne gibi bir cevabı olabilir?

Aslında olup bitenlerin yadırgatıcı bir yanı yok. 12 Eylül 1980 darbesi sonrasındaki işbirliği bugün de yürürlükte. Özal ekonomiyi ve onunla yakından ilgili diğer alanları tedvirle yükümlü. Buna karşılık, özellikle asayiş ve bir ölçüde dış politika, bu konularda bir hayli hassas ve meraklı olanların **deruhtesinde** kalmaya devam ediyor. Bu "merak ve hassasiyet" üstelik devamlı hatırlatılıyor. Örneğin "Özal'ın cumhurbaşkanlığı" tartışmalarına ilişkin olarak "Köşk'ün nabzını elinde tutan sivil ve askeri yöneticiler" fütursuzca "Sorun cumhurbaşkanının asker veya sivil kökenli olması değil, **bir takım dengelerin** dikkate alınmasıdır. Böyle konularda **bir tarafı** pas geçip 'Benim elimde istediğim güç var, istediğimi yaparım' yaklaşımı her şeyi çözmeye yetmez." (Milliyet, 7 Ocak 1988, siyahlar benim. S.K) diyerek mevcut işbirliğine halel getirebilecek girişimlere önceden dikkati çekiyorlar. Böyle olunca da "İçişleri Bakanlığı'nda yapılan üst kademe tayinlerinde Evren'in onayının alınmasının (Yavuz Donat, Tercüman, 7 Ocak 1988) şaşılacak bir yanı kalmıyor. Kısacası seçimler yapıldı, yeni TBMM oluştu ama yönetim cephesinde yeni bir şey yok. 12 Eylül 1980 sonrasında kurulan ve zaman içinde konsolide edilen rejim, ufak tefek rötuşlarla, özünde bir değişikliğe uğramaksızın sürüp gidiyor. Diğer bir deyişle, 12 Eylül 1980 sonrasından seçimlere kadar gelen yönetimler ne kadar demokratik ise şu andaki rejim de o kadar demokratiktir.

"Vur deyince öldürmek" mi bu? Sanmıyorum. En azından bugün yönetimde bulunanların, en başta Evren ile Özal'ın bu tespitle "hemfikir" olduklarını tahmin ediyorum. Çünkü 12 Eylül 1980'den bu yana Türkiye'yi onlar yönetiyorlar. Ve kendi yönetimlerinin de, olabilecek yönetimler arasında en mükemmeli olduğuna inanıyorlar. Dolayısıyla onlara göre "rejimin özünde bir değişiklik olmadığı" belirlemesinin yerinde ve doğru olması çok normal. Zaten onlar için demokrasi demek **sadece yönetenler için özgürlük** demek. Ve Türkiye'yi namütenahi bir "özgürlüğe" sahip olarak -isterseniz kendi bildiklerince, keyifleri nasıl isterse öyle- yönettikleri için, mevcut rejimin karakterine ve demokrasiye ilişkin görüşler ve tartışmalar onları hiç ilgilendirmiyor.

Öyle de, 12 Eylül darbesiyle birlikte demokrasinin askıya alındığını söyleyenler 1982 Anayasası'nın temel hak ve özgürlükleri garantiye almak yerine, onların kullanımını fiilen yasakladığını ileri sürenlere, demokrasi için çaba gösterdiklerini iddia edenlere ne oluyor? Örneğin Erdal İnönü, partisinin 23 Aralık 1987 günkü Merkez Yürütme Kurulu toplantısında "Türkiye'de artık geçiş döneminden bahsedilemeyeceğini" söyleyerek "herkesin demokrasinin varlığını kabul etmesi" gerektiğini vurguladı. (Cumhuriyet, 24 Aralık 1987)

Bir hatırlatma

E. İnönü tecrübeli bir politikacı değil belki, ama hayat tecrübesi olan bir insan. Özellikle de herkesin hatırladığı ODTÜ rektörlüğü tecrübesi var. Şimdi böyle tecrübeleri olan bir kimse nasıl olur da, 1960'lı yılların ikinci yarısındaki düzenle şu andaki rejimi aynı kategoriye sokabilir? Evet, o dönemdeki rejim de pek matah değildi ama, bir kısım demokratik haklar geçerliydi ve iyi kötü kullanılabiliyordu. Grev yapılabiliyordu, yığınsal boyutlu dernekler kurulabiliyordu, "sokakları aşınmasa"da yürünebiliyordu, toplantı yapmak için bildirim yetiyordu, afiş yapıştırılıyor, bildiri dağıtılıyordu, polis öğretim kurumlarının kapısından içeri adım atamıyordu, insanlar günler boyu gözaltında tutulup işkenceye yatırılamıyordu, o zamanki TİP seçimlere katılıp parlamentoda temsil edilebiliyordu vs. ... Bugün bunların hangisi var?

Bu nostalji değil, sadece E. İnönü'ye ufak bir hatırlatma. Zaten 12 Eylül darbesi öncesindeki alabildiğine kısıtlı demokrasiye hasret çeken de yok. Hedefimiz demokratik hak ve özgürlüklerin eksiksiz bir bütün olarak elde edilmesi.

Evet, meselenin bam teli de bu: **Somut demokratik hak ve özgürlükler.** Ve soyut demokrasi edebiyatı yapılırken en çok gözden kaçan -ve kaçırtılan- nokta da bu!

Şimdi düşünülsün, bir E. İnönü, hem de sadece demokrat değil "sosyal demokrat" E. İnönü, yukarıda rastgele saydığım demokratik hak ve özgürlüklerin bir tekinin bile geçerli olmadığı bir rejimi, elini vicdanına koymaksızın nasıl olur da demokrasi olarak niteleyebilir?

Depolitizasyon örneği

E. İnönü'nün dedikleri aslında Türkiye toplumunun son 7 küsur yılda getirildiği yere de "ışık" tutuyor. Nasıl insanlarımız bu süre içinde daha fukaralaşmaya, geçinmek için daha azla yetinmeye alıştırıldılarsa, seslerinin daha da kısıtılmasına, temel hak ve özgürlüklerden mahrum edilmelerine, yani politikada da **daha azla** yetinmeye alıştırıldılar. E. İnönü'nün sözleri depolitizasyon dediğimiz bu olgunun tipik örneği. Milyonlarca çalışan insana, demokratik hak ve özgürlüklerin en doğal olanları dahi yasaklanmışken, örneğin öğretmenler, değil sendika bir dernek kurmak hakkından bile yoksunlarken, sosyal demokrat bir partinin en yetkili kişisinin mevcut rejime "demokrasi" diyebilmesi, onun da aynı depolitizasyondan payını almış olduğunu gösterir. Üstelik SHP'nin iyi kötü bir takım demokratik talepleri var. Şimdi sıradan yurttaş E. İnönü'ye "taleplerinin hangisi gerçekleşti ki, sen demokrasiden bahsediyorsun?" diye soracak olsa E. İnönü'nün verilecek ne gibi bir cevabı olabilir?

Ama görüyoruz bu soru sorulmuyor? En azından sosyal demokratları sarsacak ölçüde yığınsal etkinlikte sorulmuyor. Onun için de

E. İnönü ve benzerleri demokrasi konusunda fütursuzca konuşabiliyorlar.

Evet, sadece siyah ya da beyaz yok. Arada grinin çeşitli tonları da var. Süreç içinde mevcut rejim, özünü korumakla birlikte yeni emniyet sübapları açıyor, makyaj tazeliyor, kendini "Batı"ya daha iyi reklam edebilmek için vitrinini süslüyor vs. Bunlardan da ufak tefek soluklanma imkânları çıkıyor. Ama demokrasi bir demokratik hak ve özgürlükler manzumesi ise, böylesi gelişmelerin rejimin özünde nitel bir değişikliğe yol açacak niceliğe ulaştığını hiç kimse iddia edemez.

Üstelik demokrasiye böylesi bir birikim süreciyle varılacaksa o noktaya daha çok var. En azından 1982 Anayasası değişmedikçe, 12 Eylül rejiminin getirdiği "hukuki" düzenlemeler tümüyle iptal edilmedikçe, kısacası insanlarımız istedikleri gibi örgütlenme ve kendi meselelerini her imkândan yararlanarak ifade etme haklarını elde etmedikçe ve bu hakları fiilen kullanır hale gelmedikçe Türkiye'de demokrasi olmayacaktır.

"Sosyal demokrasinin demokratlığı bu kadar oluyor, biz kendi işimize bakalım" diye konuyu geçiştiremeyiz. Çünkü bugün bizim en önemli meselemiz demokratik hak ve özgürlüklerdir, bunların kazanılıp yığınlara maledilmesidir. Bunun için kategorik olarak demokrasi saflarında yer alan herkesin tutumu bizi ilgilendirir. Üstelik sosyal demokrasi, % 30'u aşkın oy potansiyeliyle demokrasi mücadelesinde istense de istenmese de kendini kaale aldırır.

Sosyal demokrat potansiyel

"Bizim istediğimiz sosyalist demokrasi; sosyal demokratlar ise burjuva demokrasisinin sınırlarını aşamıyorlar; bize mi kaldı onları daha tutarlı demokrat olmaya yönlendirmek?"

Elbette bize kaldı. Sosyalist demokrasiye hemen yarın varacak olsak ne âlâ! Ama önce mevcut otoriter rejimden, 12 Eylül'ün devamından kurtulmak gerekiyor. Bunun da çaresi demokrasi mücadelesinin canlandırılması ve güçlendirilmesidir; demokratik hak ve özgürlükler uğruna mücadele verebilecek herkesin -bu arada sosyal demokratların- çabasının olabildiğince seferber edilmesidir.

Açık ki, bunlar lafta, sözde kalan uyarılarla yürümez. İşte görüyoruz, seçimlerin hemen arkasından bastıran gaddar zamlara karşı herkes veryansın etti. SHP açtı ağzını yumdu gözünü. Toplantılar, yürüyüşler vs. yapılacak, meselenin ardı bırakılmayacaktı. Ama sonuç ne oldu? Kocaman bir hiç. Üstelik yığınlarda harekete geçmek için çok elverişli bir potansiyel oluşmuştu. Ama SHP böylesine haklı bir konuda bile yığınlara gidecek cesareti bulamadı. Belki cesareti vardı da bilerek böyle davrandı. Sonuç değişmez, demokratik hak ve özgürlükler mücadelesinde önemli kazanımlar sağlayacak bir fırsat heba edilmiş oldu.

SHP yetkilileri "politikanın sokağa dökülmesini" istemiyorlar ve parlamentodaki muhalefetle sonuç alacaklarını sanıyorlarsa fena halde yanılıyorlar. Mevcut kompozisyonuyla TBMM Özal'ın kapalı av sahasıdır. Özal TBMM'yi istediği gibi kullanmaya bugün dünden daha fazla muktedirdir. Faaliyetini esas olarak parlamentoyla sınırlayan bir muhalefet, ileride muhalefet olma şansını bile elinden kaçırabilir.

Üstelik demokrasi mücadelesinde sokağın ne kadar tayin edici rolü olduğunun çarpıcı örneklerini yaşadık son günlerde. İşte Güney Kore, işte Bangladeş. Her iki ülkede de muhalefet güçleri demokrasi mücadelesinde yığınlara güvendiler, onları mücadeleye seferber ettiler. Milyonlar aktif olarak mücadeleye katıldıkları için de her iki ülkede demokratik hak ve özgürlükler alanında önemli kazanımlar sağlandı. Gerçi Bangladeş'te Erşad yönetimi hâlâ direniyor ama devamlı geriliyor ve muhalefetle uzlaşma yolları arıyor. Ancak kitle öylesine canlı ve istekli ki diktatörlük artık bildiğini okuyamıyor. Ve en anlamlısı bütün dünyada demokrasiden yana olanlar, her iki ülkedeki demokrasi güçlerinin başarılarını sempatiyle izliyorlar. Yığınların sokağa dökülmesinden endişe duyan tek bir demokrat yok. Aksine herkes demokratik kazanımların, yığınların bileğinin hakkıyla elde edilmesini demokrasi doğrultusunda, olumlu bir gelişme olarak değerlendiriyor. Kısacası G. Kore ve Bangladeş örneklerinin bir kez daha kanıtladığı gerçek, demokratik hakların ve özgürlüklerin, bizzat onlara sahip olması gerekenler, yani çalışan kitleler tarafından kazanılabileceğidir. Bizim sosyal demokrasi bu gerçeği görmediği ve kabul etmediği sürece demokrasi mücadelesinde yaya kalmağa mahkûmdur.

İllüstrasyon: Uğurcan Ataoğlu

Başı kim çekecek?

Bu durumda sosyal demokrasinin yapamadığını gerçekleştirmek -hep bilindiği gibi- **sola** düşer. Evet, demokrasi mücadelesinin yığınsallaştırılmasında solun önüne dünya kadar handikap yığıldığı bir gerçektir. Ama demokrasi mücadelesi kitlesel yaygınlık kazanacaksa, bu konuda solcuların başı çekmelerinden başka çare de yoktur. Madem ki, verili şartlarda işçinin, emekçinin, sokaktaki yurttaşın sıkıntısını dile getirmesi, hakkını araması, ekmeğinden de daha önem kazanmıştır, -çünkü yeterince ekmek elde etmenin yolu buradan geçiyor- emekçinin davasını güdenlerin de olanca güçleriyle demokrasi mücadelesine asılmalarından başka çare yoktur.

Bu noktada solcuların mevcut imkânları yeterince değerlendirip değerlendiremedikleri bir kere daha sorgulanmalıdır. Her vesileyle geldiğince belirttim, demokrasi mücadelesinin ivme kazanmasında yasal siyaset sahnesinden yararlanmanın günümüzde inkâr edilemeyecek yeri ve önemi var. Bunun da somutu **sol bir parti**.

Artık seçimler geride kaldı. Ve sosyal demokrasinin, kendisi için olabilecek en elverişli şartlarda bile -Özal'ın fukaralaştırdığı milyonların memnuniyetsizliği, Demirel'in ciddi bir alternatif olamaması, solun seçimlere katılması engellendiği için sol oy potansiyelinin sosyal demokratlara teveccüh etmesi vb.- seçmenin ancak üçte birinin onayını alabildiği görüldü. Kısacası siyasi arenada sosyal demokrasiye bel bağlamanın abesliği ve demokrasi konusunda **buradan** sonuca gitmenin imkânsızlığı kesinlikle anlaşıldı.

Anlaşılmadıysa anlaşılması lazım. Bu noktada "Ne var, Özal % 36 oyla üçte iki çoğunluğu sağladı, sosyal demokratların oyu da tek bir partide birleştiği taktirde bu sefer onlar aynı sonucu alırlar" diye kimse heveslenmesin. Yüzde 30 küsur oyla sosyal demokrasiye, Türkiye gibi bir ülkede iktidar teslim etmezler. Şimdiki seçim sistemi Özal için hazırlandı, SHP için değil. Bu seçim sisteminin, sosyal demokratların işine yarayacağı ciddi bir ihtimal haline geldiğinde, yine burjuvazinin has partilerini kollayacak şekilde değiştirileceğinden en ufak kuşku duyulmamalıdır.

Kaldı ki hiç beklenmeyen faktörler işin içine girse ve faraza sosyal demokratlar seçimleri kazanıp hükümeti kurma imkânını elde etseler gene olmaz. Gene demokrasi mücadelesi istenildiğince rayına oturmaz. Çünkü, E. İnönü örneğinde de gördük, böylesi bir hükümetin demokrasinin ne kadarıyla yetineceği meşkuktur. Sosyal demokrasi, Türkiye'de iyi kötü demokrat olacaksa, demokratik hak ve özgürlüklerin topluma maledilmesinde çaba sarfedecekse, bunu bir ölçüde solun, demokrasi saflarındaki etkinliğine ve gücüne bağlı olarak yapacaktır. Yani hep söylenildiği gibi, sosyal demokratların daha kararlı ve tutarlı bir hat izlemelerini sağlayacak olanlar da solculardır. Ve bunun da günümüz şartlarında en sonuç alıcı manivelalarından birisi, demokratik hak ve özgürlükler mücadelesine öncülük edecek sol bir partidir. Sol parti yasal siyaset sahnesindeki burjuva alternatiflere karşı emekçi sınıf ve tabakaların toplumsal konumunu temsil eden bir alternatif oluşturacağı gibi, demokrasi mücadelesine de yeni bir nefes getirecektir. ■

Arif Sağ ile...

SAZ VE SİYASET

Türkiye'de birtakım özgürlüklerden bahsedilir ama sayfanın arkasını çevirdiğin zaman o baştaki kınalı, boyalı özgürlük laflarını sıfıra indiren başka bir sayfa ile karşılaşırsınız.

Öncelikle Arif Sağ kim?

1945 yılında Erzurum'un Aşkale kazasının Dallı köyünde doğdum. İlkokula gitmeden önce her köy çocuğunun yaptığı gibi evin koyunlarını, kuzularını gütmeye başladım. O zamanlar küçük dilli kavallar vardı, ona heves saldım. Sonra daha uzun bir kaval vardır, çoban kavalı dediğimiz kaval, onu çaldım. Ve bu arada bunlar bana bir oyuncakmış gibi gelmeye başladı. Sonra bağlamaya heves saldım. İlkokul bir ya da iki sıralarında bağlamayı söktüm, yani bayağı çalmaya başladım. Daha sonra Erzincan'a gittik. Erzincan'da da babam bir bağlama aldı bana. O bağlamayla epey boğuştuğumu hatırlıyorum. Daha sonra ilkokul üçüncü sınıfı bitirdiğim sıralarda artık sazımı dinletir hale gelmiştim. Bir yerde bir toplantı olduğu zaman beni götürürlerdi. Bana çaldırıp söyletirlerdi. Böyle durumlarda kendimi çok önemli bir adam gibi görürdüm. İlkokul bitene kadar böyle sürdürdüm sazımla ve türkülerle ilişkilerimi. O dönem gramofonun yeni yeni yaygınlaşmaya başladığı dönemler. Babamın da müziğe karşı bir hayli ilgisi vardı. Eve alınan gramofon, plaklar müziği benim bilinç altıma epeyce yerleştirmiş. Örneğin otuz kırk yıl önce moda olmuş türküler şarkılar birdenbire aklıma geliveriyor.

İlkokul üçüncü sınıfı bitirdiğim sıralarda artık sazımı dinletir hale gelmiştim. Bir yerde toplantı olduğu zaman beni de götürürlerdi.

İstanbul'a gelme olayını ağabeyim aklıma soktu. Sürekli olarak "İstanbul'da falan adam şöyle çalıyor, filan adam şöyle çalıyor. Radyoda şöyle çalıyorlar, böyle çalıyorlar" diyerek kafamı İstanbul'a doğru çeldi. Bu arada da gireceğim yeni okulun ilk sınavını kazandım, ama aklımda hep İstanbul vardı. İkinci sınava girdiğim zaman İstanbul'a gitme olayı da kafamda iyici netleşmişti artık. Sınavdaki bütün sorulara yanlış cevap verdim. Tek amacım Erzurum'da kalmayıp İstanbul'a gitmekti. Sınavı kazanmayışım babamı çok sinirlendirdi. "Git İstanbul'a. Amele mi olursun, ne olursun bilmem" dedi. Böylece kalkıp İstanbul'a geldim. Bu anlattığım yıllar 1960-61 yılları. O zamanlar Cumhuriyet gazetesinin hemen karşısında eski bir bina vardı...

▶ Aksaray Musiki Cemiyeti'nin çalışma yaptığı binayı kastediyorsanız çoktan yıkıldı o bina. Şimdi sadece bir duvarı ayakta.

Evet. Ben İstanbul'a gelir gelmez ağabeyim beni bir matbaaya çırak olarak soktu. Nebioğlu Matbaası diye bir yerde çalışmaya başladım. Matbaada o zamanlar "Bütün Dünya" adında bir dergi yayımlanıyordu. Ben tipocu olarak çalışmaya başladım. Önce kağıt sallayıcısı oldum. Nebioğlu daha sonra ofset'e geçti. Bir ya da iki yıl orada çalıştıktan sonra Milli Eğitim Basımevi'ne geçtim. Dört ya da beş yıl kadar da orada çalıştım.

▶ Peki profesyonel müzik yaşamınız nasıl başladı?

1966 yılında İstanbul Radyosu'nda bir sınav açıldı. Ben de bu sınava girdim ve kazandım. Üç yıl boyunca radyoda görev yaptım. Ama giderek radyodaki müzik anlayışını da beğenmemeye başlamıştım. Şimdi neden beğenmediğimi pek çıkaramıyorum ama, gençliğimin bir sonucu olarak böyle bir davranışa girdiğimi sanıyorum. Sonuç olarak radyodan ayrıldım.

Radyodan ayrılmamla başlayıp 1975 yılına kadar aşağı yukarı yedi yıl boyunca Türk halk müziğine ihanet edercesine Arabesk müziğe hizmet verdim. Bu arada da kafamda hep "Acaba yanlış mı yapıyorum?" "Böyle mi olmalı?" gibi sorularla dolaşıyordum. 1974 yılında doldurduğum son arabesk plağımdan sonra bu işi birdenbire kesip attım. 1980 yılına kadar olan altı yıl içinde de ne bant doldurdum ne plak yaptım. Yani kısacası bu işlerle ilişkimi tamamıyla kestim. Çünkü yanlış yaptığımı sandığım bu yedi yılı silmek istiyordum. Yani o yedi yıl ihanet etmiş adamı silmek, başka bir adam yaratmak istiyordum. Şimdi kendime baktığım zaman bu adamı yarattığımı sanıyorum. Başarılı mıyım, başarısız mıyım onu bilemem ama kendi istediğim oldum sanırım.

▶ Bu arada sizin konservatuvarda hocalık yaptığınız dönemi atladık.

Evet gene biraz geçmişe dönmemiz gerekiyor. 1975 yılında İstanbul Devlet Konservatuvarı kuruldu. Beni oraya Öğretim Üyesi olarak istediler, ben de gittim. Arabesk yaptığım dönemde plaklarının çok satmasından dolayı çok şımarmış bir adam olarak, gayet ciddi bir işe sıvandım ve hemen de uyum sağladım. Büyük paralar kazanmaya alışmış biri olarak o günün şartlarında bile çok cüzi bir parayla yedi yıl boyunca konservatuvarda ders verdim.

▶ Saz eğitimi vermek için bir dershane açma fikri konservatuvarda iken mi kafanızda oluşmaya başladı?

İlk dershane açma fikri 1982 yılı başlarında aklıma geldi. Önce şimdiki bulunduğumuz binada küçük bir atelye kurduk ve saz yapmaya başladık. Gide gide işler büyümeye başladı. Sonra yandaki daireyi aldık. Boş durmaktansa buraya gelen bir iki talebemizle uğraşırız derken, kısa sürelerle beş katlı apartmanın tüm dairelerini kiraladık ama gördüğünüz gibi bugün o da yetmiyor. Çünkü burada şu anda yedi yüzün üzerinde öğrenci ders görüyor.

▶ Müzik alanındaki başarı grafiğinizi sürekli yükselterek bugün bulunduğunuz yere gelmişsiniz. Bu başarılı yükselişin daha çok uzun yıllar süreceğini biliyoruz. Ama bugün yaşamınızda bir de siyaset var. Yani "Siyaset günleri gelip yetti" sizin için. Neler yapmayı düşünüyorsunuz?

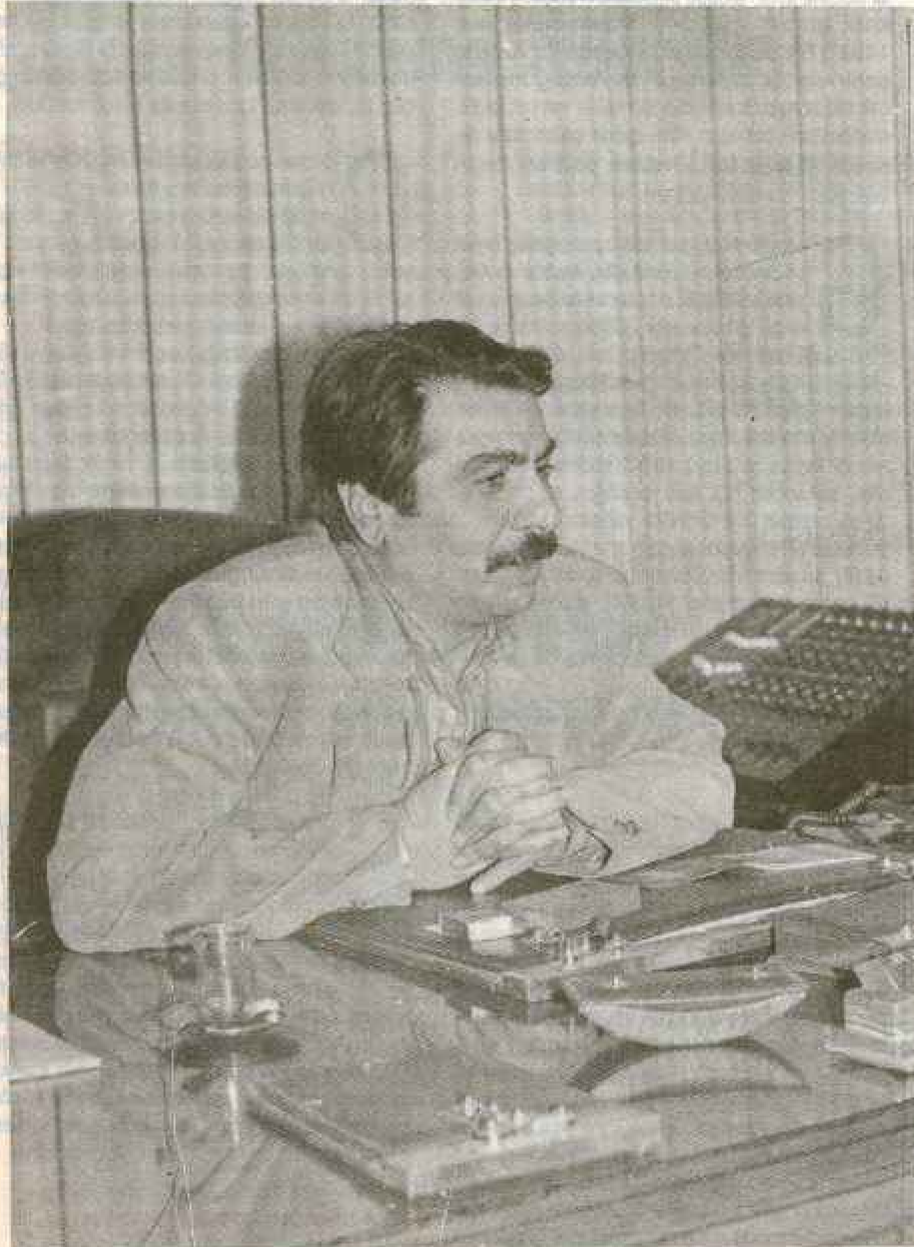
Pir Sultan Abdal "Siyaset günleri gelip yetmeden" derken kendisi de siyaset yapmasına rağmen karşısındaki siyasetleri kastediyordu bu sözüyle. Evet! Siyaset günleri gelip çattı gerçekten. Biliyorsunuz Türkiye'de birtakım özgürlüklerden bahsedilir ama sayfanın arkasını çevirdiğin zaman o baştaki kınalı, boyalı yazılmış özgürlük laflarının arkasından birdenbire o özgürlük laflarını kısıtlayan, tamamen sıfıra indiren başka bir sayfa ile karşılaşırsınız. Bu da genellikle Türkiye'de sol düşüncenin sanatçılarına çok sıkça uygulanan bir sistem. Adam solcuysa, hep kontrol altındadır. Hep denetim altındadır. Ama sol düşüncede değilse denetim diye bir olay yoktur. İstediğini okuyabilirsin, istediğini yazabilirsin, istediğini çizebilirsin sana ne kimse bir soru sorar ne denetler ne şu yapar ne bu yapar, sen bir hür adamsın. Nitekim Türkiye'de örnekleri görülmüştür, polis tokatlayan sanatçılar, polislerle kavga eden sanatçılar şunlar bunlar bir sürü olaylar olmuştur, iki gün yatmıştır, 3. gün bakan emretmiştir, "çıkarın o adamı" demiştir. Bunun gibi bir sürü hadise vardır. Ama aynı hareket bir sol düşünceli sanatçı tarafından yapıldığı zaman, bir daha onun hapisten çıkması mümkün değildir. Bu olaylar beni daha etkili mücadele etmem için bir yerlere zorladı. Belki bu işi becerebilir veya beceremeyebilirim. Bu da benim için önemli değil. Önemli olan burada adım atılmasıdır. Bugün bu görevi ben üstlenmişimdir, yarın da derim ki "Arkadaş ben bu görevi üstlendim ama götüremiyorum. Lütfen başka bir sanatçı arkadaşım bu göreve talip olsun. Gelsin bu işi belli bir siyasi pota içerisinde bizim sanatımızın yerini belirleyip mücadelesini sürdür-

sün.'' Çünkü bizim yapımızdaki insanlar için ''yok arkadaş ben mebus oldum, hayatım boyunca da bırakmam'' diye bir konu yoktur. Nitekim ben Devlet Konservatuvarı'nda 1982 veya 83 yıllarında tamam dedim, konservatuvar talebeleri artık mezunlarını verdi. Bu mezun olmuş çocuklar artık burada ders verecek niteliktedir. Kusura bakmayın, ben yerimi artık onlara terk ediyorum. Ben burada durduğum müddetçe bu çocuklar burada ders veremeyecekler. Hadi bana eyvallah. Bu işin daha beceriklileri, daha kültürlüleri yetişti. Bu yolu tabii ki siyasi hayatımızda da yapacağız. Meclis'te ölmek niyetinde değilim.

▶ Türkiye'de solcu sanatçı yoğun bir denetim ve baskı altındadır. Yalnızca sanatçı değil, genelde sol düşünceye karşı bir baskı söz konusu. Gazetelere yansıyan bir röportajınız sırasında bu tür baskı ve işkence karşısında nasıl bir tavır göstereceğiniz sorulduğunda sazımı alır meydanlara çıkar ve anlatırım demiştiniz. Bunu biraz açar mısınız?

Meclis açıldı açılalı işkence konusunu arkadaşlarımız gündeme getiriyorlar ve iktidar partisi maalesef tüm yalanlarını sürdürerek Türkiye'de işkence olmadığını savunuyor. Sayın Özal'a peki farz edelim ki Türkiye'de işkence yok, o zaman halka şu lafı anons edin diyoruz: ''İşkence insanlık suçudur'' deyiverin diyoruz. Dedirttiremiyoruz. Bu lafı demiyor. Peki hem bu lafı demiyorsun hem de işkence yok diyorsun. Bu lafı demediğin müddetçe işkenceye çanak tutmuş olmuyor musun? Biz ısrar ediyoruz var diye, Başbakan ''yok'' diyor, ama Dışişleri Bakanı ''evet, işkence vakalarına rastlanmıştır, işkence yapan emniyet mensuplarının birçoğu soruşturmaya alınmıştır, cezaları verilecektir'', diyor. Hükümet kendi arasında çelişkili. Ondan sonra öbür tarafta kalkıyorsunuz bir yerde bir emniyet mensubuna soruyorsunuz, diyorsunuz ki ''bu böyle mi?'' Diyor ki ''efendim çay mı ısmarlayalım?'' Adam suçunu söylemiyor! Şimdi kanun böyle midir? Adamın suçunu öğrenebilmek için işkenceyle söyletmek mi gerekir? Bunu yaparken suç işlenmiyor mu? Sen suç işlemiş oluyorsun. İyi bir kanun adamıysan bul suçlarını çık aradan. Sen suçunu bulamıyorsun, işkenceyle adama söyleteceksin. Bu da yetmiyormuş gibi adama diyorsun ki öbür suçları da söyle. Sen bul.

Bunları yapıyorlar, biz arkadaşlarla birlikte bu tür uygulamalara belli bir tepki gösteriyoruz. Şimdi bunlar bizi dinler dinlemez, bilmiyorum. Bunlar 292 kişiler ya, onu büyük bir çoğunluk zannediyorlar. Halbuki tabanda çoğunluk değil azınlıklar. Eğer Meclis'te dinlemezlerse anlatacaklarımızı biz alırız sazımızı kahve kahve dolaşır söyleriz. Onu söylemesini de biliriz. Ama biz diyoruz ki şu dönemde insanlık suçu işlenmesin. İnsanların düşüncelerine artık baskı yapılmasın, artık sanatın üzerindeki kara bulutlar kalksın, eleştiri müesseselerine hücumlar dursun. Şimdi diyor ki, 'yalana ceza'. İktidarın bir sürü mensupları yalan beyanda bulunuyorlar. Yalan söylüyorlar. Yalan rakamlar söylüyorlar. Bu da suç değil midir? Yani basına cezayı getiriyorsun, sen yalan söylediğinde sana ceza yok. Sana yasak yok.

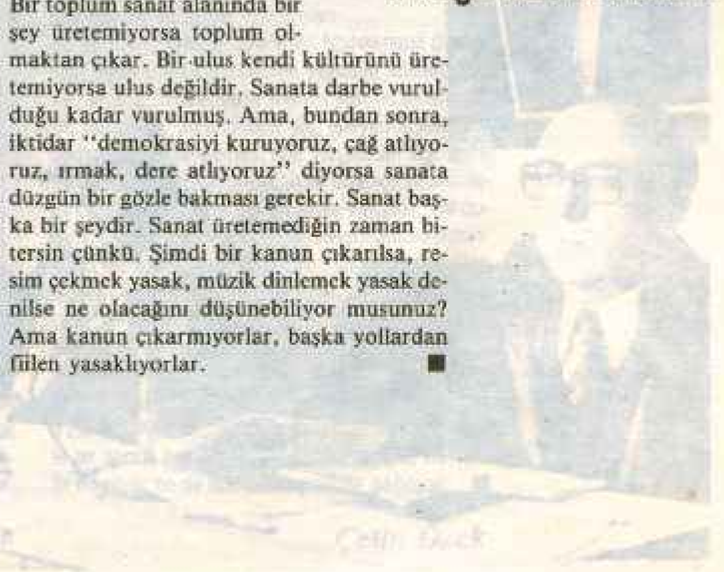
▶ Siz, bir saz sanatçısı olarak milletvekili değil de sanatçı Arif Sağ olarak televizyona çıkabilecek misiniz?

Şu ana kadar TRT'den bana bir talep yok, benden de bir istek yok. Sanatçı, sanatçı olduğu için halkın karşısına çıkarılmalıdır. Siyasi tavrı bir engel olmamalıdır. Ben müracaat ettiğim zaman veya benim adıma bir yapımcı müracaat edipde çevrildiği gün TRT'nin yanlışı ortaya çıkacaktır. TRT herhalde böyle bir şey yapmayacaktır.

▶ Hükümet kendine yakın sanatçılarla birtakım kuruluşlar oluşturdu: Biri SESAM (Sinema Sanatçıları Derneği), diğeri İLESAM (İlim ve Sanat Sahipleri). Bunlar telif hakkı verilmeyen, yayın hakları yenilen sanatçıların haklarının korunması için kuruldu. Ancak birisi bu derneğe üye olmadığı zaman, onun hakkının korunup korunmamasıyla ilgilenmiyor. Üyesi olmak zorunda bırakıyor. Bu yönde bir örgütlenme düşünüyor musunuz?

Dünyanın her yerinde aynı konuyla ilgili birçok kuruluş vardır. Yani sen benim sanatçı haklarımı tekelleştirerek bir yere bağlayamazsın. O adam kurulan herhangi bir dernekle anlaşamıyor olabilir. Onun hakları korunamayacak mı? Devletin desteğiyle birçok kuruluşa o hak verilmeli. Tek bir kuruluşa verilmesi, başka alanlardaki tekelleşmeye benzer bir durum yaratıyor. Türkiye'de nasıl insanlar çarşıya pazara gidemez hale geldilerse, maaşlarıyla ev kiralarını ödeyemez hale geldilerse, sanatta da bana göre bir şey üretmek hayal oluyor. Bir toplum sanat alanında bir şey üretemiyorsa toplum olmaktan çıkar. Bir ulus kendi kültürünü üretemiyorsa ulus değildir. Sanata darbe vurulduğu kadar vurulmuş. Ama, bundan sonra, iktidar ''demokrasiyi kuruyoruz, çağ atlıyoruz, ırmak, dere atlıyoruz'' diyorsa sanata düzgün bir gözle bakması gerekir. Sanat başka bir şeydir. Sanat üretemediğin zaman bitersin çünkü. Şimdi bir kanun çıkarılsa, resim çekmek yasak, müzik dinlemek yasak denilse ne olacağını düşünebiliyor musunuz? Ama kanun çıkarmıyorlar, başka yollardan fiilen yasaklıyorlar. ■

1975 yılına kadar yani yedi yıl Türk halk müziğine ihanet edercesine arabesk müziğe hizmet verdim.

Adalet nerede?

Yargılamaların değişik zamanlarda ve değişik mahkemelerde yapılmasıyla, mevcut yasalar değişmeksizin sanığın değişik cezalara çarptırılması hukuk güvenliğine aykırıdır.

Gözaltına 12 Eylül 1980'den sonra alınan 250.000 kişiden 53 bini çok kötü koşullar altındaki ceza sürelerinin bitmesini bekliyorlar.

Bu onbinlerce insanın tamamına yakın bir bölümü; yalnızca işledikleri hükmolunan suçun Türk Ceza Yasası'nda karşılığı olan cezayı değil, sırf Sıkıyönetim Mahkemeleri'nde yargılanmaları nedeniyle ek bir süreyi de cezaevinde geçiriyor, geçirecek. Bir başka deyişle onbinlerce insan halen anayasaya aykırı bir şekilde cezaevlerinde tutuluyor, tutulacak.

Olay şu:

1402 sayılı yasanın 17/1. maddesi Sıkıyönetim Mahkemeleri'nde yargılanan sanıklara ek bir ceza hükmü getirmektedir. Bu maddenin uygulanabilmesi için üç unsurun bir arada bulunması gerekmektedir. **Birincisi:** Suçun 1402/17/1. maddenin yasalaşma tarihi olan 19.9.1980 gününden, sıkıyönetim uygulamasının son bulduğu tarihe kadar geçen süre içinde işlenmesi; **ikincisi:** Bu suçun 1402/15 ve ek: 4. maddelerde belirtilen suçlardan olması, (Siyasi suçlar "TCK 125-173, 311-315" ve devletin siyasi, ekonomik veya askeri güvenliğini bozacak şekilde yapılan kaçakçılık suçları); nihayet **üçüncüsü:** Bu suçu işleyen kişinin Sıkıyönetim Mahkemesi'nde yargılanıp asıl suçtan mahkûm olmasıdır.

İşte bu üç unsur tamamlandığında, 1402/17/1. maddenin uygulanmasıyla; TCK'na göre saptanan ceza, üçte birden yarıya kadar artırılarak hükmolunacaktır. Bu üç unsurdan biri eksik olduğunda; yalnızca TCK'daki karşılığı olan ceza verilecek, 1402/17/1. maddede yer alan ek ceza uygulanmayacaktır.

10. maddeye aykırı

Birinci Ordu Komutanlığı Sıkıyönetim 2 No'lu Askeri Mahkemesinin iki ayrı heyetinde, söz konusu hükmün Anayasa'nın 10. maddesinde yer alan eşitlik ilkesine aykırı olduğu belirtilerek Anayasa'ya aykırılık itirazında bulunuldu. **Mahkemeler ise: 1402/17/1. maddedeki ek cezanın Anayasanın eşitlik ilkesine aykırı olduğunu,** ancak söz konusu maddenin, Anayasa'nın geçici 15. maddesinde belirtilen süre içinde çıkarılması nedeniyle Anayasa Mahkemesi'ne gidilemeyeceğini belirterek istemleri reddetti.

Gerçekten de aşağıda vereceğimiz örnek gözönüne alındığında, bu maddenin Anayasa'nın eşitlik ilkesine ne kadar aykırı olduğu görülecektir. Diyelim (A) ve (B) 19.9.1980 tarihinden Sıkıyönetimin kaldırıldığı tarihe kadar geçen bir süre içinde Sıkıyönetim Mahkemeleri görevine giren bir suçu işlesinler. (A) hemen teslim olsun veya yakalansın. (A)'nın yargılanacağı Mahkeme Sıkıyönetim Mahkemesi olacağından, asıl suçun TCK'daki karşılığına ek olarak bir de bu cezanın üçte birinden yarısına kadarki miktar 1402/17/1. maddeye göre artırılacaktır. Bu arada (B), sıkıyönetim kaldırıldıktan sonra yakalansın. (B) suçun cinsine göre 1402/23. madde gereğince genel yargıda veya Devlet Güvenlik Mahkemesi'nde yargılanacak ve yalnızca TCK'da belirtilen cezaya mahkûm olacaktır. 1402/17/1. madde yalnızca Sıkıyönetim Mahkemeleri'nde uygulanabileceğinden söz konusu arttırım (B)'ye uygulanmayacaktır.

Görüldüğü gibi 1402/17/1. madde Anayasa'nın 10. maddesinde yer alan eşitlik ilkesine aykırı olduğu gibi Anayasa'nın 2. maddesinde yer alan ve değiştirilmesi teklif dahi edilemeyen "Hukuk Devleti" ilkesine de aykırıdır. Hukuk Devleti; vatandaşa hukuk güvenliği sağlayan devlet demektir. Yargılamaların değişik zamanlarda ve değişik mahkemelerde yapılmasıyla, mevcut yasalar değişmeksizin sanığın değişik cezalara çarptırılması hukuk güvenliğine aykırıdır.

1402/17/1. madde asıl olarak Anayasa'nın 10. maddesinde yer alan "Eşitlik" ilkesine de aykırıdır. Anayasa'nın söz konusu maddesinde de şöyle denmektedir: "Devlet organları, idare makamları, bütün işlemlerinde kanun önünde eşitlik ilkesine göre hareket etmek zorundadırlar". Yukardaki örnekte de görüldüğü gibi, aynı anda suçu işleyen kişilerin değişik zamanlarda, değişik mahkemelerde aynı yasalar yürürlükteyken değişik cezalara çarptırılmaları Anayasa'nın 10. maddesine de aykırıdır.

İş, yasama organına düşüyor

1402/17/1. maddenin Anayasa'ya aykırılığı son derece net olmasına rağmen Anayasa'nın geçici 15. maddesi nedeniyle iptali için Anayasa Mahkemesi'ne gidilemiyor. Bilindiği gibi halen yürürlükte olduğu tartışmalı olan geçici 15. madde, MGK. ve Danışma Meclisi'nin çıkarmış olduğu yasaların ve Kanun Hükmünde Kararnameler'in iptali için Anayasa Mahkemesi'ne başvurulmasını fiilen engellemektedir. 1402/17/1. madde de Anayasa'nın geçici 15. maddesi kapsamında bulunmaktadır.

O zaman ne yapılacaktır? Anayasa'ya aykırılığı mahkemelerce saptanan 1402/17/1. madde Anayasa'ya aykırı olarak yürürlükte kalacak mıdır? İnsanlar Anayasa'ya açıkça aykırı olan bu madde nedeniyle asıl cezanın üçte birinden yarısına kadarki süreyi cezaevlerinde geçirmeye devam edecekler midir?

Konuyla ilgilenen Nokta Dergisinin 22 Kasım 1987 günlü sayısında görüşü sorulan Devlet Bakanı Bülent Akarcalı, 1402/17/1. maddenin eşitliğe aykırı olduğunu vurgulamış, yine aynı konuyla ilgili olarak görüşü alınan Prof. Sulhi Dönmezer de bu maddenin eşitliğe aykırı olduğunu belirtmiştir. Anlaşılan odur ki; 1402/17/1. madde artık yürürlükten kaldırılmayı bekliyor. **Anayasa'ya aykırı olan bu madde kaldırıldığında: TCK 2. madde gereğince bu gün hükümleri infaz edilmekte olan Sıkıyönetim Mahkemesi hükümlüleri bu mahkemelerce hükmolunan üçte bir veya yarıya kadar olan cezalarını çekmeyecekler, halen tutuklu olup tutukluluk süresi asıl cezayı dolduranlar tahliye edileceklerdir.**

Şunu belirtelim ki, bu konuda hukuk devletini savunan tüm parlamenterlere ve demokrasi güçlerine düşen iki şey vardır. Birincisi konunun süratle meclis gündemine getirilmesi ve 1402/17/1. maddenin derhal kaldırılmasıdır. İkincisi ise, **bu anayasaya aykırı maddeyi ortadan kaldırdıktan sonra Özal'ın "İşte siyasi hükümlülere kısmi af" demagojisini engellemektir. Çünkü söz konusu maddenin bir kanunla kaldırılması af olmayacak, belki binlerce kişinin Anayasa'ya aykırı olarak cezaevlerinde kalmasına son verecektir.** ■

▼ *Devlet Güvenlik Mahkemeleri. Sıkıyönetim kalktıktan sonra yargılananların cezaları daha az oluyor.*

▲ Sıkıyönetim Mahkemeleri, Anayasa'ya aykırılığı sabit bir yasa hükmüne dayanarak yargılama yapmaktadırlar.

Kaynağını yasalardan almayan bir yargı yetkisi

Sıkıyönetimin kaldırılması durumunda dahi, Sıkıyönetim Mahkemeleri'nin yargılama yetkisinin devamına olanak veren 1402 Sayılı Yasa'nın 23. maddesinin Anayasa'ya aykırılığı, tüm hukukçular tarafından kabul edilmektedir. Anayasa Mahkemesi de, 16.2.1972 gün ve 31/5 sayılı kararıyla, bu görüşü benimsemiştir. 1402 Sayılı Yasa'nın 23. maddesi, 19.9.1980 tarih ve 2301 sayılı Kanun'la değiştirilerek bugünkü şeklini almıştır. Demek oluyor ki, Sıkıyönetim Mahkemeleri'nin Sıkıyönetim bittikten sonra dahi göreve devamına olanak veren hükmün Anayasa'ya aykırılığı bilindiği halde kabul edilmiştir. 1961 Anayasası'nın 1972 tarihindeki hükmü ile, 1982 Anayasası arasında Sıkıyönetim Mahkemeleri ile ilgili hükümler açısından bir farklılık yoktur. Bu nedenledir ki, 1972 yılındaki Anayasa Mahkemesi kararı bugün için dahi geçerlidir. Böylece, Sıkıyönetim Mahkemeleri, Anayasaya aykırılığı sabit bir yasa hükmüne dayanarak yargılama yapmaktadırlar. Diğer bir deyişle, kaynağını yasalardan almayan bir yargı yetkisi kullanılmaktadır. Belirtilen durum, 1402 Sayılı Yasa'nın 17. maddesindeki ceza artırımı olmasa dahi, bir hukuk devleti anlayışıyla bağdaşmaz.

Bazı hukukçular, Sıkıyönetim Mahkemeleri'nde, Anayasa'nın, mahkemelerin görevine ilişkin hükmünün bir uygulama kuralı getirdiğini ve 1402 Sayılı Yasa'nın 23. maddesinin ortadan kalkmış bulunduğunu, Sıkıyönetim Mahkemeleri'nin kendilerini görevsiz saymaları gerekeceğini haklı olarak ileri sürmüşlerdir. Ne yazık ki bu görüş de kabul edilmemiştir.

1402 Sayılı Yasa'nın sıkıyönetim dönemi içerisinde işlenilen suçların cezasının artırılmasına yönelik hükmü ise, hukuk devleti ve eşitlik ilkesiyle olan çelişkiyi büsbütün kesinleştirmektedir. 1402 Sayılı Yasa'nın 17. maddesi, ancak Sıkıyönetim Mahkemeleri'nce bakılan davalarda uygulanabilir. Başlıbaşına bu hüküm, esasen hukuk devleti ve eşitlik kavramlarına aykırıdır. Zira, Sıkıyönetim Mahkemesi davayı sivil mahkemeye gönderme yetkisini kullandığında, 17. maddedeki ceza artırımı yapılamayacaktır. Bu durumda, aynı türden suç işleyen kişilerden, Sıkıyönetim Mahkemesi'nce yargılanan kişi daha ağır ceza ile cezalandırılacak ve böylece ceza miktarı keyfi, tesadüfi bir nitelik almış olacaktır. Bu durum, sadece bugün için değil, sıkıyönetimin bulunduğu dönem için de geçerlidir. Kaldı ki, belirtilen hüküm, yargıdan kaçanlara pirim sağlamış olmaktadır. Sıkıyönetim döneminde yakalanmayan, sıkıyönetim bittikten sonra hakkında dava açılan veya yargılanmasına başlanılan kişi sivil mahkemelerde yargılanmaktadır ve doğal olarak 1402 Sayılı Yasa'nın 17. maddesi uygulanamamaktadır. Böyle bir sonuç ne hukuk devleti kavramıyla, ne eşitlik ilkesiyle, ne de adalet duygusuyla bağdaşır. ■

Çetin Özek

Sıkıyönetim Mahkemesi'nde yargılanan kişiye daha ağır ceza veriliyor ve böylece ceza miktarı keyfi bir nitelik alıyor.

Hüküm ve uygulama insan haklarına aykırıdır

Sıkıyönetim Kanunu'ndaki bu hüküm Ceza Hukuku'nun ilkelerine çok aykırı bir nitelik taşımaktadır. Şöyle ki, ceza fiil-suç karşılığıdır, cezanın hafifliği ya da ağırlığı fiil-suç ve bazı durumlarda da fail ve suçun işleniş biçimleri dikkate alınarak tayin edilir. Başka bir deyişle ceza müeyyidesi ile suç arasında daima bir denge bulunması gerekir. Bu hüküm bu basit ilkeyi ve belirlemeyi adeta ihlal etmektedir. Buna göre ceza, fiile, suça göre değil kararı veren mahkemeye göre ağırlaştırılmaktadır. Bu son derece ağır bir uygulama yaratmaktadır.

Ayrıca aynı hüküm eşitlik kuralına da aykırıdır. Ceza kanunları herkes için eşit olarak uygulanır ve eşit uygulanması öngörülür. Oysa bu hüküm ile bazı kişiler için daha hafif bir uygulama, bazı kişiler için ise daha ağır bir uygulama öngörülmektedir.

Bunun yanı sıra, söz konusu hüküm ve uygulama insan haklarına da aykırıdır. Bugünün çağdaş toplumunda, cezalar insan onuruna yaraşır biçimde düzenlenmektedir. Farklılık bu tür hakları da zedelemektedir.

Konunun Anayasa Mahkemesi'ne götürülememesi, geçerli bir mazeret teşkil etmemektedir. Bir yasama tasarrufu ile, yasa değişikliği ile pekala kanun değiştirilebilir ve söz konusu sakıncalar ortadan kaldırılabilir. ■

Köksal Bayraktar

İnsanlarımız korkunç bir haksızlığı yaşamak zorunda kalıyor

Belli dönemde işlenen suçlar için 1402 Sayılı Yasa'nın 17/1. maddesi uyarınca Sıkıyönetim Mahkemeleri'nce verilecek cezaların artırılması gerekiyor. Ve bu durum, insan aklının almayacağı korkunç sonuçlar yaratıyor. Örneğin, sıkıyönetim güçlerinin çağrısına uyup teslim olmuş sanık, Sıkıyönetim Mahkemesi'nde yargılanıyor. Suçu sabit görülürse 9 yıllık temel ceza (1/3'ten 1/2'ye kadar) artırılarak 12 yahut 13,5 yıla çıkarılıyor. Ama, çağrıya uymayıp kaçan suç ortağı, şimdi sıkıyönetim kalktıktan sonra yakalanır yahut teslim olursa, olağan mahkemede yargılanıyor ve bu artırımdan kurtuluyor. Kısacası, aynı suçun bir faili 13,5 yıl, bir faili 9 yıl hapis cezası alıyor. Bu durumun haksız ve acımasız olduğu açıktır. Üstelik, son derece çarpık bir sonuç doğmaktadır. Devlet, teslim olan sanığa karşı, kaçan sanığı korumuş olmaktadır.

Söz konusu kural Anayasa'ya aykırıdır. Ne var ki, geçici 15. madde yüzünden sorunu Anayasa Mahkemesi'ne götürme yolu işletilmiyor. Ve insanlarımız böylesine korkunç bir haksızlığı yaşamak zorunda kalıyor. Bu hepimiz için ayıptır. Bir an önce çözüm aranmalı, yasal düzenleme yapılmalıdır.

Turgut Kazan

"ASHAB-I KEHF"

"Ashab-ı Kehf" günümüzde mağaralarda değil, zindanlarda. Uyumuyor kendi isteğiyle, uyutulmaya çalışılıyor. Biz de sorduk: Nasıl şey bu işin "sonrası"? Uyumak mı bu?

Tüm dini tarihlerde, kutsal kitaplarda yer alan bir destandır, "ashab-ı kehf" ya da "Eshabül Kehf". "Mağara dostları" ya da "Mağara yârâni" anlamına gelir bu sözler. Hıristiyan kültüründe de İslam kültüründe de yeri vardır. Ege'de, "Ephesus'un Yedi Uyuyanları" diye anlatılan destan da aynı kökendendir.

Kur'an-ı Kerim'de de Tevrat'ta da aynı biçimde anlatılır bu öykü. Putperest birkentte yaşayan yedi delikanlı, tek tanrıya inanmaktadırlar. Kentin putperestliği bir gün canlarına tak deyince, (kutsal kitaplara göre Allah'ın verdiği esinle) kendilerini bir mağaraya kapatırlar. Yanlarında bir de köpekleri vardır: Kıtmir. O mağarada topluca uykuya dalarlar. Bir söylenceye göre, kentteki putperest derebeyi mağaranın ağzını da ördürür. Tam 309 yıl orada uyurlar. Aynı söylenceye göre, bir sürü sahibi koyunlarını barındırmak için mağaranın ağzını açtırdığında, hâlâ uyumaktadırlar. (Kutsal kitaplara göre Allah'ın emriyle) 309 yıl sonra uyanırlar. Aralarından biri ekmek için kente iner. Elindeki parayı gören ekmekçi onu kentin yöneticilerine gönderir. Anlaşılır ki, onlar uykudayken putlar kırılmış, tek tanrılı din egemen olmuştur inançlara. Ödüllendirilirler, ermiş muamelesi görürler ve onca yıl uyumanın karşılığı büyük bir sevinç olur.

"Ashab-ı Kehf" günümüzde mağaralarda değil, zindanlarda. Uyumuyor kendi isteğiyle, uyutulmaya çalışıyor. Biz de sorduk: Nasıl şey bu işin "sonrası"? Uyumak mı bu? Uyutulmak mı? Ya sonunda ödül mü var? Demir parmaklık ardından gelenlerle söyleşilerimiz birkaç ay sürecek. ■

Tamer Kayaş: Depolitizasyon acı meyvalar vermiş

Tamer Kayaş, ne zaman cezaevine girdin, ne kadar kalmak zorundaydın?

Toplam 5 yıl 7 ay sürdü. "düşünce suçu" nedeniyle. Değişik cezaevlerinde bulundum.

▶ Bu süre içinde dış dünya ile bağlantıların nasıldı?

Gazeteleri ve diğer süreli yayınlardan bazılarını izlemek, içeri alınmasında sakınca görülmeyen kitapları okumak mümkündü. Bazen radyo da dinleyebiliyorduk hatta televizyon izleyebiliyorduk. Yalnız, bundan, tüm cezaevlerinde koşullar bu denli rahattı anlamı çıkmasın sakın. Bu koşullar yalnızca birkaç ay kalabildiğim bazı kaza cezaevlerinde böyleydi. Askeri tutukevlerinde büyük sınırlamalar, yasaklar egemendi. E tipi cezaevlerinde ise görece bir serbestlik vardı. Fakat yine de her istenen yayın elde edilemiyor ve sık sık keyfi yasaklamalar uygulanıyordu. Dış dünyayı izlemeye gelince: Siyasi ya da fikirsel bir suçtan cezaevinde olan bir hükümlü, kendine karşı, topluma karşı sorumluluklarını bir yana bırakmamış olan biri, ne yapıp edip, Türkiye'yi, dünyayı bir biçimde izlemenin olanaklarını yaratmaya çabalıyor. Ziyaretler, mektuplaşmalar... değişik biçimlerle dış dünyadan kopmamaya çalışıyor. Bu durum biraz "ashab-ı kehf" durumuyla çelişiyor galiba, değil mi?

▶ Çelişse de, sürdürelim bakalım, ne çıkacak...

Her anlamda bir şeyler yaşamaya çalışıyorsunuz içeride. Yalnızca politikayı değil, ekonomiyi de izlemeye çalışıyorsunuz. Ekonominin güncel boyutuna kendimi adapte etmeye öyle uğraşmışım ki, dışarı çıktığımda birkaç bocalamaya karşın çok fazla şaşırmadım. Asıl şaşırdığım olay, halkın başına örülen "yeni ekonomik model" çorabının insanları bunalttığı boyuttu. Bu ekonomik modelin faturasının bu denli ağır ödendiğini içeriden kestirmek mümkün değildir. Herkes, gece-gündüz daha fazla nasıl para kazanacağını düşünüyordu. Çoğu da büyük çaresizlik içinde...

▶ Ya politik ortam? O nasıl göründü gözüne?

Depolitizasyon çabaları, yine içeriden kestirilemeyecek boyutta meyvalarını vermiş. Acı ve zehirli meyvalar. Elbette bir kesimde bazı çabalar görünüyor ama büyük bir kesim de suskun. Memnuniyetsizliğini bile dile getiremiyor. Bu da insanlar üstünde büyük "stress" yaratıyor. Etraf sinirli insanlarla dolmuş.

Bana çarpıcı gelen bir başka şey de, cezaevinden çıktığımda gördüğüm sıcaklıktı. 1983-84 döneminde cezaevinden çıkanların karşılaştıkları sıkıntılarla karşılaşmayı bekliyordum. Beklediğim olumsuzlukta bir ortama dönmediğim için hem sevindim hem de şaşırdım. Sanki dün ayrılmış gibi, sanki bunca yıl geçmemiş gibi, bir çok dostumla sıcak bir yakınlık kurabildik. Bunu da cezaevi koşullarının kamu oyunda gittikçe daha artan bir oranda izlenmesine bağladım. Biz nasıl içeriden dış dünyayı algılamaya çalışıyorsak, birçok kişi de cezaevlerindeki insanların koşullarını anlamaya çalışmış. Tabii bu anlayış toplumun tüm kesitlerine yansımıyor ama yine de sevindiriciydi.

▶ Şimdi toplumla ilişkilerinde ve kendi özelinde, neler hissediyorsun?

Yaşamanın bir parçasını karabasanla geçirdim. Yıllar sürdü bu karabasan. Her şeye karşın, uyanmış olmak çok güzel. Bir başka yatakta uyanmış olsa da insan, yine güzel. ■

Tamer Kayaş

Ziya Yılmaz: Politika gündemden çıkmış

Ziya Yılmaz, ne zaman cezaevine girdiniz ve ne zaman tahliye oldunuz?

27 Mayıs 1971 tarihinde tutuklandım. 26 Mart 1986'da, infaz kanununda yapılan değişiklik sonucu tahliye oldum. Yani 15 yıla yakın cezaevinde kaldım.

▶ Cezaevi koşullarına mecbur olduğunuz tarihten sonra, dış dünya ile ilişkilerinizi nasıl sürdürdünüz?

İlk dönemlerde, cezaevi koşulları rahattı. İçeriye değişik yayınlar girebiliyordu. Bilgilenmeyi özellikle iki kanalla yapabiliyorduk: Kitaplar, yayınlar ve radyo. O dönemde TV hiç yoktu. Sonra cezaevi değişti ve koşullar sıkılaştı. Bilgilenme kanallarımız kapandı. Resmi bir radyo vardı, istedikleri saatte açıyorlardı. 1975'e kadar sıkıntılı bir dönem geçti. Bu tarihten sonra dışarıyla olan bağlantımız genişledi. Ziyaretçi çevremiz genişledi, daha çok yayın izler olduk. 1979 yılına kadar bu rahatımız sürdü. Ondan sonra, bildiğiniz gibi kısıtlamalar arttı. 12 Eylül'den sonra ise durum daha da zorlaştı. Herhangi bir gazete okumak için bile mücadele vermemiz gerekti. Haberleşme olanaklarının alabildiğine kısıtlı olduğu bir ortamda tahliye oldum.

▶ Peki, elinize geçen yayınlar, cezaevi dışındaki toplumun ipuçlarını verebiliyor muydu size?

Cezaevlerinde alım gücü oldukça sınırlıdır. Kalabalık olduğumuz için, dışarıda ayrı ayrı bireyler olarak elde edebileceğimiz yayınları, hep birlikte daha fazla sayıda bulabiliyorduk. Düşünsel olarak, toplumdaki her akımın, her kesimin yayınlarını izleme olanağı bulduğumuz oldu.

▶ Toplumdaki genel değişimi algılayabilmekte bu yayınların yararı ne dereceydi?

Bunu tümüyle izlemek mümkün olmuyor. Özellikle 1975'ten sonra, toplumdaki derin çalkantıları ancak gazete manşetlerinden öğrenebiliyorduk. Tabii ki bu, insanların canlı olarak duyumsamalarından çok farklı bir olay. Olaylar oluyor ve toplum bu olayları nasıl algılıyor? Bu konuda, gelen ziyaretçilerle yaptığımız tartışmalarda, onların olaylara bakışı ile bizim görüşümüz arasındaki farkı çok açık olarak algılıyorduk.

▶ Nasıl bir farktı bu? Sizin cezaevi koşullarına girmeden önce içinde bulunduğunuz toplumla, çıktıktan sonra karşılaştığınız toplum arasında, ilk gözünüze çarpan önemli farklılıklar nelerdi?

Sınırlı haberleşme kaynaklarımıza rağmen, dışarıdaki toplumsal gelişmeyi takip etmeye çalışıyorduk. Tabii bunlara biraz da yorum katarak. Cezaevinde insanların düşüncesinin sınırlı olabileceği gerçeğini, cezaevindeki insan duyuyor. Cezaevi koşulları insandan çok şeyler alıp götürüyor. Bunun bilincinde olmak, bize, toplumsal gelişmeyi daha da duyarlı şekilde izlememiz gerektiğini hatırlatıyordu. Biz de onu yapmaya çalışıyorduk. Ve ben, şahsen, dışarıya çıktığımda toplumu fazla yadırgamayacağımı düşünüyordum ve kendimi buna hazırlamıştım. Oysa dışarı çıktığımda, bu hazırlığın yeterli olmadığını gördüm. O konuda büyük bir değişimle karşılaştım.

▶ Ne gibi?

Toplumdaki değişim çok büyüktü. Beni hayretler içinde bırakan bir olay vardı: İnsanları flu olarak hatırlıyordum. Hatırlamaya zorluyordum kendimi. Çok şeyi de hatırlayamadım. Toplumdaki çatışma bizde öyle bir izlenim bırakmış ki, sanki bıraktığımız insanları yerlerinde bulamayacağız... Dışarı çıkıp da bulamayacağımı düşündüğüm insanlarla karşılaştığımda bir yandan sevinç, bir yandan hayret içindeydim. Nedenini sonradan çok düşündüm. Bu, ayrılığın, hasretin getirdiğinden çok farklı bir sevinçti. Bir sürü insanı yerinde bulamayacağım korkusu bilinçaltıma yerleşmiş. Ölmüş olabilir... yok olmuştur belki. Sanki toplum bir iç harpten çıkıyormuşcasına bir korku. Cezaevinde böyle bir korkuyu aklıma getirmemiş olmama karşın, dışarıda yaşadım. Öte yandan, cezaevine girmeden önceki toplum ve siyasi yaşantının etkisi altında olduğumu da farkettim. En azından, böyle bir topluma geri dönmenin beklentisini yaşıyormuşum. Demokratik kitle örgütleri, vb... Ne demokratik kitle örgütü vardı ne de siyasi hareket o canlılıktaydı. Aradan onbeş yıl geçmiş olmasından ötürü, biraz daha ileri gitmiş bir toplumla karşılaşmayı umarken, ilk planda insanın demokratik bir havayı soluyamayışından doğan, yadırgatıcı, üzücü bir durum çıktı karşıma. Bunun dışında, insanların maddi yaşamlarındaki değer ölçüleri değişmeye başlamış. Dışarıya çıktığımda, günlük yaşamın ölçülerinin çok değişmiş olduğunu anladım. Cezaevine girmeden önce, benim için bir servet olan para, insanların bir günlük harcamaları için kullandıkları bir miktara dönüşmüş.

▶ Cezaevine girdiğinizde, yani 1971'de aylık geliriniz neydi?

500 TL aylık gelirim vardı ve iyi bir paraydı. O zaman 100.000 liraya çok iyi bir ev alınırdı. Yeni koşullara alışmak benim için çok zor oldu ama sonunda alıştık tabii.

▶ İnsan bir ortamın geçirdiği süreci, o ortamın içinde yaşarsa olan bitenlere karşı bir kanıksama mekanizması geliştirir mutlaka. Oysa siz bu süreci yaşamadığınız için de böyle bir mekanizma gelişmedi sizde. Çıkar çıkmaz, kanıksamış olmamak nedeniyle size çarpan toplumsal özellikler neler oldu? Siz gözlemlemeden topluma sinmiş, yeni neler vardı?

Benim için en çarpıcı, içime sindiremediğim konulardan biri şu: Dışarı çıktığım zaman, bizler, yine cezaevindeki ve daha önceki politik konuşma üslûbunu sürdürmek durumunda hissettik kendimizi. Bu tür konuşmaların, içinde bulunduğumuz dar ya da geniş topluluklar içinde terkedildiğini ve bizim konuşmalarımıza iştirak edilmediğini... bütün bunların zamanı olmadığını... hatta geçersiz olduğunu... günümüz koşullarında, farklı boyutlarda konuşmak gerektiğini... bütün bunları farkettim. Politikayı tamamen gündemden çıkartmak, bunun dışındaki güncel konulardan söz etmek geçerli olmuştu. İnsanlar gündemlerine politikanın tümüyle dışında, kendi sosyal yaşantılarını güncel olarak almışlardı ve önünüze bunu bir gündem paketi olarak ikide bir dayıyorlardı. Özellikle ben çok şaşırdım. Konuşmak istediğimiz konuları gündeme getirdiğimizde, tartışacak bir şey bulunmuyordu.

▶ Buna uyum sağlamaya mı çalıştınız?

Hayır. Uyum sağlamak istemiyorum bu duruma. Uymamaya çalışacağım. İnsan, bıraktığı gibi bir çevrede hayatını sürdürme isteğini içinden atamıyor. İnsanın önüne o günün ilişkileri sürülüyor ama bir süre sonra yaratılan bu ilişkilerin, güncel yaşamın çıkarları açısından ele alınarak ve o çarkın bir parçası olarak değerlendiren bir yaklaşım sonucu doğduğunu görüyorsunuz. O zaman da üzülerek bu ilişkilerden kopmak zorunda kalıyorsunuz. Eskiden beri birçok kişiyle ilişkilerim vardı ve onlarla kurulmuş bu ilişkiler yalnız ticari kurallar içindeki ilişkiler değildi.

▶ Elbette. Başka bağlamlar da içeriyordu.

Bu bağlamlardaki ilişkilerin canlanmasını istiyorduk. Ben şahsen öyle istiyordum. Bu istekle iş yapabilmenin yollarını da bulmuştuk. Bulamadığınız zaman, toplumda yerleşmiş olan bir yaşam biçimi ya da bir başka ticari ahlakın somut bir biçimde karşınıza dikildiğini görüyorsunuz. Ve insan birdenbire ürküyor, olayı yeniden değerlendirmek zorunda kalıyor. Dışarıya çıktığımda herkes bana, "Ticareti ticaret gibi yapmak zorundayız." diyordu. Kapitalist üretim ilişkileri içinde olan bir toplumda yaşıyorsak, bu toplumda egemen olan üretim ilişkilerine uygun davranılmadıktan sonra ticaret yapılamaz, para kazanılamaz diye düşünülüyordu. Ben çok yadırgıyordum. Şüphesiz, ticaret, ticari kurallar içinde yapılabilir ama her şeyi ile hayatı buna indirgemeyi, ideolojik bir kopuş olarak görüyordum. İnsanın yaşamını salt bu kurallar içinde değerlendirdiğimiz zaman, bizim varlık nedenimiz ortadan kalkıyor. O zaman, gerçekten çok netameli bir ortam içinde, iş ilişkileri içinde, insan ilişkileri ortasında olduğunu görüyor. Bu sefer de bununla mücadele etmek zorunda kaldık. Hiç beklemediğim bir çevrenin içine sızmış buldum bu olayı.

▶ Ya buna uyabilecek misiniz?

Buna da uymamaya çalışacağım. ■

Bir sürü insanı yerinde bulamayacağım korkusu bilinçaltıma yerleşmiş. Cezaevinde böyle bir korkuyu aklıma getirmemiş olmama karşın, dışarıda yaşadım.

Prof. Dr.
Alpaslan Işıklı

Memurların sendika hakkı üzerine

MAYMUN KADROSUNDAKİ ASLAN

Türkiye'de 12 Eylül sonrasında memurlarla diğer işçilerin arasındaki farkın azaldığı söylenebilir. Ancak bu, haklarda eşitlik değil, haklardan yoksun kalmada eşitliktir.

Ülkemizde memurların sendika hakkı, uzunca bir süredir gündemde bulunuyor. Anımsanacağı üzere, 1961 Anayasası sendika hakkını memurlar bakımından da tanımıştı. 1961 Anayasası, 46. maddesinde sendika hakkını "çalışanlar" için tanımış olduğundan memurlar da bu hakkın kapsamında sayılıyordu. Ancak, Anayasa'da 1971 yılında 12 Mart örtülü askeri rejim döneminde yapılan değişiklikle sendika hakkı "işçiler" için tanınır hale gelince, memurlar bu hakkın kapsamı dışına çıkarıldı. Bunun sonucunda, 1965 tarihli ve 624 sayılı Devlet Personel Sendikaları Yasası'na göre kurulmuş olan TÖS, Tüm-Persen Kon gibi memur sendikaları kapatıldı.

Bu noktada ayrıca anımsanması gerekir ki o tarihlerde kurulmuş olan memur sendikaları, 274 sayılı yasaya göre kurulmuş olan işçi sendikalarından farklı olarak, grev hakkından yoksun bulunuyorlardı. Bununla birlikte, bu sendikalar, tabi oldukları kısıtlı koşullara karşın, belli ölçüde de olsa birer demokratik kitle örgütü olarak işlev görüyorlardı.

İşçi-memur ayrımı

Çalışanların bir bölümünün "memur" olmaları dolayısıyla sendika hakkından yoksun kalmaları, yakın geçmişte, işçi-memur ayırımı denilen sorunun alevlenmesinin başlıca nedeni olmuştur. Gerçekte ise memuru "işçi"nin dışında bir kategori saymanın sosyo-ekonomik gerçekler açısından herhangi bir dayanağı bulunmamaktadır.

Bir başkasının işinde ücret (veya maaş) karşılığında bağımlı çalışma anlamında işçi, memurun karşıtı sayılamaz. Bu anlamda, "memur", geniş işçi tanımı çerçevesinde özel bir kategoriden başka bir şey değildir. Nitekim, sendika hakkını güvence altına alan başlıca uluslararası metinlerde bu hak işçilere tanınmış olmakla, aynı zamanda memurları da kapsamına almaktadır. Örneğin, 87 no.lu Uluslararası Çalışma Örgütleri Sözleşmesi açısından görülen budur.

Ülkemizde, sosyo-ekonomik gerçekleri hiçe saymak pahasına bir kısım çalışanların memur statüsünde oldukları için sendika hakkından yoksun bırakılmaları karşısında akla gelen şöyle bir fıkra vardır:

Vaktiyle bir hayvanat bahçesinde iki komşu kafese birer aslan konmuş. Aslanlardan birine ertesi gün koca bir parça et verilirken, diğerine bir miktar muz getirilmiş. Bu böyle bir kaç gün devam etmiş. Sonuçta kendisine muz getirilen aslan dayanamamış,

Gültekin Gazioğlu

Öğretmenler görev başına!

ÖRGÜTLENMEYE DOĞRU

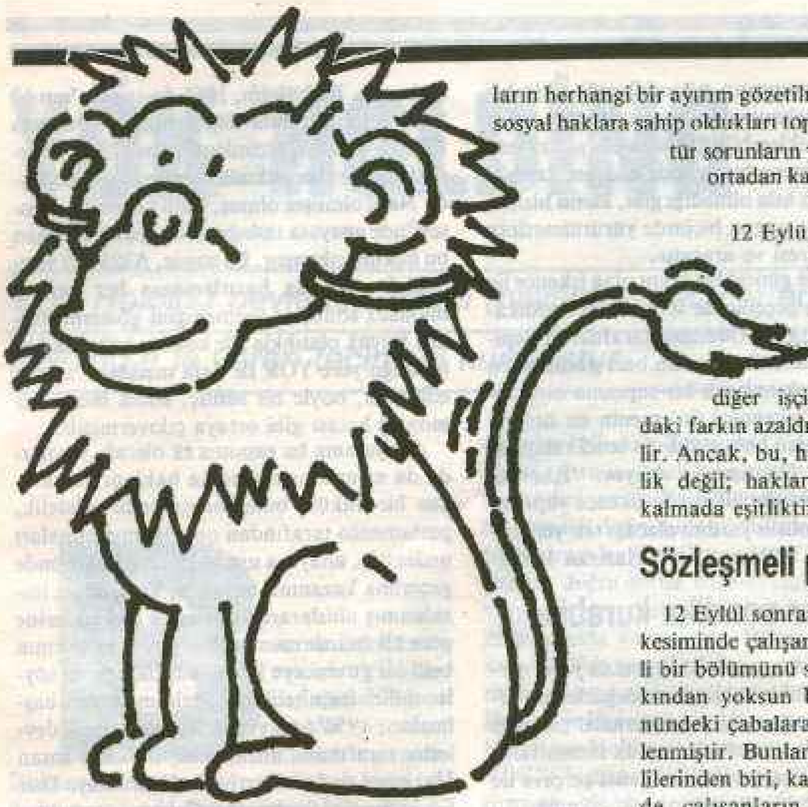
Bütün olumsuz koşullara rağmen, Türkiye öğretmenleri örgütlenmek zorundadır.

Başta İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi olmak üzere, örgütlenme hakkını tanıyan pek çok uluslararası anlaşma ve sözleşmeye, ülkemiz Türkiye de taraftır. Yani Türkiye, uygar insanlık önünde, tüm çalışanlara ve bu arada öğretmenlere, örgütlenme hakkını tanıdığını, iç hukukunu bu taahhüdüne sadık kalarak düzenleyeceğini vaad etmiştir. Anılan anlaşma ve sözleşmeler, on yıllarca önce konulan imzalar ile verilen taahhütler, sadece diğer devletlere karsı bir yükümlülüğü içermezler; kendi insanlarımıza karşı da devletin yükümlülüklerini içerirler. Bu nedenle örgütlenme hakkını tanıyan anlaşma ve sözleşmelerin yürürlüğe konulmasını istemek ve savunmak bizlerin görevidir. Devlet ve hükümete, kağıt üzerinde kabul eder göründüğü hakları iç hukukta ve yaşamda işlerliğe kavuşturmasını her vesile ile hatırlatmak en doğal yurttaşlık haklarındandır. Kaldı ki, bu hatırlatmaya gerek bile yoktur, devlet kendiliğinden, imzasına sadık kalarak, örgütlenleme haklarını yaşama geçirmelidir. Aksi halde, anlaşma ve sözleşmelerin bağlayıcılığının, devletin söz ve imzasının bir değeri kalmaz.

Devletin imzası ve sözünün geçersizliği, tümüyle o topluma itibar kaybettirir ve bir güven bunalımına yol açar.

Öğretmenler açısından bakıldığında, bugün ülkemiz Türkiye'de, örgütlenme haklarının en asgari koşullarının bile bulunmadığı açıkça görülür. 12 Mart müdahalesi sendika kurma, 12 Eylül darbesi ise dernek kurma hakkı da dahil, her türden örgütlenme hakkını alıp götürmüştür. Her iki müdahelede de zarar gören tek meslek grubu, hiç kuşkusuz sadece öğretmenler değildir. Tüm çalışan sınıf, zümre ve kesimlerin örgütleri, iki askeri darbeden de olumsuz etkilenmişlerdir. Her iki askeri darbeden de işveren örgütleri durumlarını güçlendirerek çıkmışlardır.

Durum bu olunca, insanın aklına bir soru takılıyor: Acaba devlet, taahhüt etmesine karşın, çalışanların ve bu arada öğretmenlerin örgütlenmesine karşı mıdır? Bu sorunun cevabı kuşkusuz "evet, böyledir" biçiminde olabilir. Eğer böyle olmasaydı, bırakınız sendika hakkını, dernek kurma hakkını bile mevcut dernekler yasasıyla yasaklamazdı. Mevcut yasaya göre, öğretmenler, bir derneğe üye olabilmek için -kurabilmek için değil- MEB'den izin almak zorundalar. Öğretmenlerin kuramayacağı, ancak özel izinle üye olabilecekleri bir dernek, başka amaçlarla kurulmuş, mesleki olmayan bir dernek olması düşünülmüş. Öğretmenlerin mesleki örgütlenmesine bu denli karşı olmanın - demokratik ilkeler, uluslararası anlaşma ve sözleşmelere rağmen - bilinmeyen ve açıklanmayan nedeni nedir? Neden, Türkiye'nin Avrupa'ya entegre olmaya çalıştığı bir dönemde bile, bu antidemokratik, gayri insani yasaklar sürdürülüyor? Yoksa, öğretmenlerden, onların mesleki örgütlerinden korkuluyor mu? Öğretmenler toplumun ve eğitimin aleyhine ne yapmışlardır? Aksine, öğretmenlerin ve onların mesle-

-Ben de aslan değil miyim? diye sormuş.
-Sen de aslansın aslan olmasına ama, sen buraya alındığında aslan kadrosu yoktu; maymun kadrosundan alındın, diye yanıtlamış diğeri.

Öykudeki aslan misali, tabi oldukları yasal statüden dolayı, çalışanların yapay ayırımlara maruz bırakılmaları, işçi-memur ayırımı sorununu bir türlü çözülemeyen bir sorun olarak ortaya çıkarmıştır. Ancak, tüm çalışanların herhangi bir ayırım gözetilmeksizin eşit sosyal haklara sahip oldukları toplumlarda bu tür sorunların varlık nedeni ortadan kalkmak tadır.

Ülkemizde 12 Eylül sonrasında oluşturulan yapılanma içinde de memurlarla diğer işçilerin arasındaki farkın azaldığı söylenebilir. Ancak, bu, haklarda eşitlik değil; haklardan yoksun kalmada eşitliktir.

Sözleşmeli personel

12 Eylül sonrasında, kamu kesiminde çalışanların önemli bir bölümünü sendika hakkından yoksun bırakma yönündeki çabalara yenileri eklenmiştir. Bunların en önemlilerinden biri, kamu kesiminde çalışanların bazılarının "sözleşmeli personel" statüsüne sokulmalarıdır.

Sözleşmeli personel statüsü, 8.6.1984 tarihli ve 233 sayılı "Kamu İktisadi Teşebbüsleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname" ile icadedilmiştir. Kararname, sözleşmeli personel statüsünde çalışanların toplu sözleşme hükümlerinden yararlanamayacağını öngörmektedir. Dolayısıyla bu kategorideki personel sendikalaşabilir nitelikte sayılsa bile, toplu sözleşme kapsamına giremeyeceği için, işyerinde toplu sözleşme yetkisi açısından gerekli olan % 50 oranının hesabında, ilgili sendikanın yetki almasını zorlaştırıcı bir faktör oluşturmaktan başka bir işe yaramayacaklardır. Kaldı ki fiilen başlamış olan uygulama, sözleşmeli personelin sendika hakkının tanınmaması doğrultusundadır.

Sözleşmeli personel, sendika hakkından yoksun olduğu gibi kıdem tazminatı güvencesinden de yararlanamamaktadır. Bu haliyle sözleşmeli personel, kanadı olmadığı için uçamayan, ayağı olmadığı için yürüyemeyen bir yaratığa benzemektedir. Memur sayılmadığı için memurların tabi olduğu statüye özgü idari yargı mekanizmasının sağladığı güvencelerin dışındadır; işçi sayılmadığı için işçilerin yararlandığı sendika özgürlüğü, grev hakkı gibi olanaklardan - çok kısıtlı bir çerçevede de olsa - yararlanmaları mümkün olamamaktadır. Gerçekte, bu uygulama kapıkulu düzeninin yeniden kurulmasından başka bir anlama gelmemektedir.

Kamu kesiminde çalışanların bir kısmını "sözleşmeli" personel statüsüne sokarak sendika hakkından yoksun bırakmanın, gerçekte kanuna karşı hile olduğu açıktır. Çünkü, anayasaya göre, sendika hakkına sahip olmanın önkoşulu sayılan işçilik niteliğinin ayırıcı özelliği, 2821 sayılı Sendikalar Yasası'na göre, hizmet aktı ile çalışır olmaktır. Sözleşme ile akit arasında birisinin Türkçe, diğerinin Arapça kökenli olmasından başka bir fark olmadığına göre, bir kısım personelin "sözleşmeli" olmaları dolayısıyla sendika hakkından yoksun olduklarını kabul etmenin, geçerli bir dayanağı olduğu elbette ki söylenemez. ▶▶

ki örgütlerinin topluma demokratik gelişmeye, eğitime olumlu büyük katkıları olmuştur. Öğretmenlere konulan yasal ve fiili örgütlenme yasakları bakımından Türkiye Avrupa'da tektir, dünyada birkaç ülkeden birisidir. Bu durum, Türkiye'ye onur kazandırmaz.

Yakın günlerde Türkiye basınında dikkat çekici bir haber yer aldı. Yunanistan'ın Batı Trakya bölgesinde faaliyet gösteren "Türk Öğretmenler Birliği" ve "Türk Öğrenciler Birliği" adındaki iki derneğe, Yunan hükümeti, "Türk" sözcuğünden dolayı bir takım kısıtlamalar koymuş. TC Dışişleri Bakanlığı bu uygulamalarından ötürü Yunanistan'ı protesto etmiş, uluslararası anlaşmalara uyulmasını istemiş. Şaşılası bir durum. Kendi ülkesinde 500 bin öğretmene örgütlenme yasağı koyan bir devlet, bir başka ülkede birkaç yüz kişinin oluşturduğu derneklere konulan kısıtlamalara karşı çıkabiliyor. Peki şimdi Yunanistan kalkar da Türkiye'ye "senin öğretmenlerinin örgütlenme hakkı var mı? Türkiye'de öğretmenlerin hangi örgütleri faaliyette?" derse Türkiye nasıl cevap verir? "Bu benim iç sorunumdur seni ilgilendirmez"mi diyecek?

Felaket bir çelişki.

Bu sözlerimizden Yunanistan'ın uygulamasını onayladığımız anlamı çıkmaz. Yunanistan'da, öğretmenlerin grev hakkı sendikaları bugün faaliyette olmasına karşın Yunan hükümetinin milliyetçi amaçlarla aldığı bu karar yanlıştır.

Bu konuda başka bir anımsatma daha yapmak istiyorum. Vaktiyle TÖB-DER kurulurken "Türkiye Öğretmenler Birliği" adıyla kurulmak istenmiş, tüzüğü bu adla hazırlanmış, fakat İçişleri Bakanlığı, dernekler yasasındaki yetkisini kullanarak "Türkiye" adının alınmasına izin vermemişti. Bunun üzerine "Türkiye" yerine "Tüm" sözü konulmuştu. Ne acıdır ki, her türlü zorluğa karşın Türkiye öğretmenlerinin çok büyük bir bölümünü bünyesinde toplamayı başaran TÖB-DER, 12 Eylül sonrasında "bölücülük" yapmakla suçlanacak ve kapatılacaktı.

Düşünülmesi gerekli bir konu da öğrenci derneklerinin bugünkü durumudur. Yasal bir engel olmamasına karşın, özellikle yüksek öğrenim gençliğinin örgütlenmesine konulan fiili engelleri son iki yıldır ibretle izliyoruz. Öğrenci gençliğin, büyük çabalarla, fedakârlıklarla oluşturabildiği sınırlı sayıdaki öğrenci derneği üzerindeki şiddetli polis baskısı, her demokratı, her yurtseveri tepkiye sevkedecek boyutlardadır. Yine, bir gazete haberine göre siyasi polis, öğrenci derneklerinin "yakın takip" te olduğu, yöneticilerinin siyasi eğilimlerinin tek tek bilindiği, hepsinin de aşırı uçlara ait olduğu haberlerini kamuoyuna duyuruyor. Ve bu derneklerin adları, mensup oldukları eğilimlerle birlikte bazı gazetelerde yer alıyor. Bu uygulama, gözdağı vererek, korku salarak, öğrenci kitlesini mevcut derneklerden uzak durmaya zorlamaktır. Zaman zaman gözaltına alınan öğrenci derneklerinin yöneticilerine, aktivistlerine yapılan muamele her insanı ürpertmeye yeterlidir.

▲ Gültekin Gazioğlu.

Geçmiş aylarda nükleer savaşa karşı örgütlenmek isteyen hekimlerimizin, bilimsel amaçlarla örgütlenmek isteyen dilbilimci, yazar ve sanatçılarımızın karşılaştığı güçlükleri, çektikleri sıkıntıları yazılı basından izledik.

Tüm bu gelişmeler şu gerçeği bir kez daha vurguluyor: Türkiye'de devlet işverenlere sonsuz örgütlenme özgürlükleri sunarken, onların örgütlerini "uzak takibe" bile almazken çalışan kesimlerin örgütlenmelerini "yakın takibe" alarak tüm çare ve araçları kullanarak önlemeye çalışıyor. 12 Eylül sonrasında yeniden örgütlenen devlet, anayasa ve yasa- ▶▶

Yunanistan'daki Türk Öğretmenler Birliği'ne getirilen kısıtlamaları haklı olarak eleştiren Türkiye Cumhuriyeti'ne Yunanistan kalkar da "Türkiye'de öğretmenlerin hangi örgütleri faaliyette?" derse nasıl cevap verilecektir?

Kamu görevi ve memur sendikaları

Kamu kesiminde memur statüsünde çalışanların sendikalaşma eğilimi karşısında uyanan tepkilerin, genelde daha yoğun oldukları ve bir takım özel gerekçelere dayandırılmak istendiği görülür. Özellikle, 12 Eylül sonrasında yoğunlaşan bu yöndeki tepkilerin, "devletin dernekler ve sendikalar tarafından yönetildiği" türünden iddialarla bütünlendiği gözlenmiştir.

Gerçekte ise bu tür iddiaları ileri sürenlerin, anayasanın ve çalışma hayatını ilgilendiren yasaların hazırlanması aşamasında görüldüğü gibi, Türkiye İşveren Sendikaları'nın devlet içinde belirgin ve tek yönlü bir ağırlık ve etkinlik kazanması olgusu karşısında duyarsız ve hatta teşvik edici bir tavır takınmış olmaları anlamlıdır. Besbelli ki asıl sağlanmak istenen, demokratik yaşam içinde, çalışan kesimleri büsbütün etkisiz konuma sokmak ve bir avuç ayrıcalıklı insandan başka kimsenin sesinin duyulmadığı suskun Türkiye'yi oluşturmaktır.

Oysa, tüm çalışanlar gibi memurların da sendika hakkına sahip olmaları, kamusal niteliklteki görevlerini aksatıcı bir unsur değildir; tam aksine bu görevlerinin amacına uygun bir biçimde ve gereği gibi ifasının vazgeçilmez koşullarından biridir.

Görevini hukuka ve uluslararası geçerlilik kazanmış çağdaş insancıl değerlere uygun bir biçimde ifa etmek isteyen bir memurun, sürgün, azil veya hapis gibi çeşitli baskılara tek başına karşı koyması mümkün değildir. Bu durumda, memurun sığınabileceği etkin bir korunma mekanizması ancak sendika çatısı altında gerçekleşebilir. Demek oluyor ki sendikalaşma, kamu hizmetinde kaosun, karışıklığın kaynağı asla olmadığı gibi, kamu hizmetinin hukuka uygun biçimde yürütülmesinin etkin bir çaresi ve aracıdır.

Ülkemizde güncel bir konu olan işkence ile ilgili olarak, geçenlerde İsveç Polis Sendikası Genel Başkanı Gunnmo tarafından yapılan bir açıklamada yer alan bazı görüşler bu bağlamda çok anlamlı bir saptama oluşturmaktadır. "işkenceyi önlemenin en önemli yöntemlerinden biri, polislerin sendikalaşmasıdır" diyor Gunnmo ve ekliyor: "İşkencenin yoğun olduğu ülkelerde işkence yapmak istemeyen polisin yardım alacağı tek yer sendikalarıdır". (Bknz. GÜN, Haziran 1987)

Memurlar sendika kurabilir

12 Eylül sonrasında oluşturulan yasal çerçevenin, özellikle çalışanların örgütlenme özgürlüğü açısından yoğun kısıtlamalar getirdiği bilinmektedir. Ancak, bu arada memurların sendika hakkı açısından bu genel çerçeve ile çelişen ilginç bir durum ortaya çıkmıştır.

Bir çok bakımdan kısıtlamalarla dolu olan yürürlükteki mevzuat çerçevesinde, memurların sendika hakkını yasaklayan bir hüküm bulunmadığı gibi, bu hakkın düzenlendiğini söylemek mümkün görünmektedir.

12 Eylül sonrasında anayasanın hazırlanması aşamasında, Danışma Meclisi'nden Milli Güvenlik Konseyi'ne gönderilen taslakta memurların sendika üyesi olmalarını, sendika kurmalarını yasaklayan bir hüküm bulunmaktaydı. Bu hüküm, 1961 Anayasası'nın 12 Mart rejimi altında değiştirilmesi sırasında 1971'de yeniden biçimlendirilen 119. maddesinde öngörülen hükmün benzeri niteliğindeydi. Nasıl olmuşsa olmuş, Milli Güvenlik Konseyi'nde anayasa taslağına son şekli verilirken bu hüküm çıkmıştır. Bu sonuç, Aldıkaçtı yöntemiyle anayasa hazırlamanın her zaman olumsuz sonuçlar vermediğini göstermektedir. Büyük olasılıkla söz konusu hükmün bulunduğu yere YÖK ile ilgili maddeler monte edilirken, böyle bir sonuç, adeta mutlu bir montaj hatası gibi ortaya çıkıvermiştir.

Anayasanın bu yapısına ek olarak, yasalarda da memurların sendika hakkını yasaklayan bir hüküm bulunmamaktadır. Üstelik, parlamento tarafından onaylanmış olmaları nedeniyle, anayasa uyarınca yasa hükmünde geçerlilik kazanmış bulunan, T.C. adına imzalanmış uluslararası sözleşme hükümlerine göre ülkemizde memurların sendika hakkının belli bir güvenceye kavuşmuş olduğu da söylenebilir. Bu nitelikteki sözleşmelerden başlıcaları, 1950'de Avrupa Konseyi üyesi devletler tarafından imzalanmış bulunan İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetleri Korumaya Dair Sözleşme ile Uluslararası Çalışma örgütü tarafından 1949 tarihinde kabul edilen örgütlenme ve Toplu Sözleşme Hakkı İlkelerinin Uygulanmasına İlişkin 98 no.lu Sözleşme'dir.

Mevzuatın bu özelliklerine karşın, memurların sendikalaşması açısından tam bir gerileme döneminin devam ediyor olması, bu konuda siyasal ve sosyal faktörlerin önemini kanıtlamaktadır. Bu dönemi sona erdirmek, her şeyden önce memur kitlesinin gücü ve sorumluluğu ile ilgili bir sorundur. ■

▼**Sorumluluğu büyük.** *Bir öğretmen derste öğrencilerine yurttaşların haklarını öğretir. Oysa onun en önemli demokratik hakları yok.*

larla, onların yetmediği zamanlarda idari ve polisiye baskılarla yurttaşların önüne bir dizi engeller koymuştur. 12 Eylül felsefesine göre "devlet yurttaşlar için değil", "yurttaşlar devlet içindir" ve "hak yok vazife vardır". İşte böyle bir felsefe ile Türkiye "çağ atlamaya", mevcut düzeni "kusursuz bir demokrasi" olarak sunmaya çalışıyor. Oysa bu çabaların ve anlayışın hiçbir başarı şansı yoktur. Eninde sonunda barajlar yıkılacak sular denize akacaktır.

Bütün olumsuz koşullara rağmen, Türkiye öğretmenleri örgütlenmek zorundadır. Örgütsüzlük döneminin ve 12 Eylül hükümetlerinin biriktirdiği mesleki ve özlük sorunları dağlar gibidir. Eğitim yaşamı tam bir keşmekeş içindedir. Ne, traji-komik "öğretmenler günü", ne öğretmenleri oyun masalarına, içki sofralarına zorlayan "Öğretmen Evleri" sorunlara çözüm olmaktadır. Geçim zorluğu içinde isportacılık yapan, meslek değiştiren, çaresiz kalıp intihar eden meslektaşlarımızın sayısı gün gün çoğalmaktadır. Mesleğimizin ve meslektaşlarımızın onuru ağır yaralar almıştır. Eğer "örgütsüz topluluklar sürüdür" sözü doğru ise, bizi örgütsüz bırakmak isteyenler, bizi "sürü" olarak görmek isteyenlerdir. Onlara karşı mücadelenin tüm araç ve yöntemleriyle mücadele etmeliyiz. Demokratik mücadelemizin ilk adımı örgütlenme hakkımızı yeniden kazanmak için örgütlenmektir. Bireysel kurtuluşun mümkün olmadığını çok iyi bilmekteyiz.

Geçmişte, mesleki örgütlerimizde önemli görevler yüklenmiş kimi meslektaşlarımızın yeniden örgütlenmek için kolları sıvadıklarını, basından sevinç duyarak öğrendik. Hiç kuşkusuz o meslektaşlarımızın soyundukları onurlu görev, kolay değildir. Binbir türlü engel ve güçlük bu meslektaşlarımızı beklemektedir.

Öğretmenlerimizin geçmiş deneylerden gerekli dersleri çıkararak, birliklerini koruyarak, mesleki ve örgütsel değerlerine sahip çıkarak oluşturacakları yeni örgüt, hiç kuşkum yok ki, uluslararası planda, özellikle Avrupa'da büyük destek bulacaktır.

Bütün öğretmenler görev başına! ■

Doç. Dr.
Tahir Hatipoğlu

YÖK HOLDİNG

YÖK Holding devletten aldığı milyonlarla Hacettepe Holding'e iş veren tecimsel kuruluştur.

Bugüne dek kamuoyunda YÖK'ün hep eğitsel, bilimsel ve yönetsel yönleri tartışıldı; Doğramacı'nın özerk ve özgür tek kişisi olduğu vurgulandı. Bay Doğramacı'nın Kenan Evren üzerindeki etkinliği, bu etkinin azalmak şöyle dursun giderek arttığı gündemden hiç düşmedi. Dört yıllığına yeniden YÖK Başkanlığına atanması buna en iyi kanıttır. Yaşı 73 olan İhsan Doğramacı, 1992 yılına dek başımızdadır. Nice dört yıllar dileriz. Bütün bunların yanında YÖK'ün bir tecimsel, çıkarsal bir kuruluş olduğu gözden ırak tutulmuştur. Holding yöntemiyle çalışan YÖK, sağladığı parasal ve diğer çıkarlarla yeni bir grup oluşturmakta, grup bireyleri arasında korkunç bir dayanışma gerçekleşmektedir. Bu grup ve dayanışma bozulmadığında, YÖK yönetimi, kolay kolay el değiştirmeyecektir. Bunu böyle bilmek gerekiyor.

Altı yıllık bir sürede YÖK'ün iflas ettiği iyice anlaşılmıştır. Bu konuda yalnız sol eğilimliler değil, artık sağ eğilimliler de aynı kanıdadırlar. Nitekim Tercüman Gazetesi de bu sonuca varmış olmalı ki, geçtiğimiz ay yayımladığı dizi yazıda YÖK'ü eleştirmiş, bizlerin de önerdiği doğrultuda görüşler ortaya atmıştır. Durum bu iken, sonradan TC uyruğuna geçmiş, doğru dürüst bilimsel hiçbir yayını olmayan, üniversiteleri altüst eden Bay Doğramacı ayakta kalabiliyor. Bunun bir nedeni var; ABD'de geçerli yöntemleri bilmesi ve para denen nesneyi iyi kullanmasıdır. Bu adam Hacettepe Üniversitesi'ni kurmuş, arkasından Hacettepe Holding'i oluşturmuştur. Şimdi de YÖK'le birlikte "YÖK Holding'i" gerçekleştirmiştir. Holdingler tecimsel kafayla çalışırlar. İnsanları parayla bağlamak, kapıkulu haline getirmek ancak holding düzeninde olasıdır.

Hacettepe Holding nedir? Bu holding Doğramacı tarafından kurulan üç vakıf, "Hacettepe Üniversitesi Vakfı, Hacettepe Çocuk Sağlığı Vakfı ve Hacettepe Tıp Merkezi Vakfı"nca oluşturulmuştur. Bunlar içinde "öz evlat" denilebilecek olanı da "Hacettepe Çocuk Sağlığı Vakfı"dır. Ne de olsa kendisi çocuk hekimidir, çocukları çok sever. Bu üç vakıf tam 10 limited şirketin sahibidir. Şirketlerin adları: Dilek, Meteksan, Petek, Tepe, Destek, Tepeler, Teksis, Üçeme ve Biltek. Bu şirketler YÖK Holding'e bağlı üniversitelerin her türlü işlerini yaparlar. Biri yapar, biri döşer, biri proje çizer ve tasarlar, biri baskı işlerini yapar vs. Başka firmalar bu işlere giremezler, yüklenici olamazlar. Şirketlerin milyonlarca liralık kârı bu vakıflara akar. Öz evlat işlemi gören Hacettepe Çocuk Sağlığı Vakfı'nın şirketlerdeki ortaklık payı % 97'dir. Vakıflar Bakanlar Kurulu kararıyla vergiden bağışık tutuldukları için bir kuruş vergi vermezler, Maliyece de denetlenmezler.

Vakıfların bir amacı vardır, o da, "milli ülkülere sahip aydınlar yetiştirmek"tir. Siz eğer, milli ülküye sahip aydınsanız, Doğramacı dergâhına girer sarı zarf içinde her ay payınıza düşeni alırsınız, yurtdışına gidecekseniz gidersiniz. Doğramacı'ya "bağlı" olmak insana yalnızca ün, makam, değil, bu şekilde çıkar da sağlar. Doğramacı geleceği iyi gören adamdır. Hele Özal'ın geleceğini, enflasyonun artacağını bildiği için de Vakıf üyelerinin yıllık ödentilerini altınla belirlemiştir. Nasıl mı? Vakıf üyesi olan bir kişi yılda 250 cumhuriyet altını alır. Bugün bir altın 125.000 TL olduğuna göre, üyenin Vakıftan aldığı yıllık ücret 31 milyon 250 bin liradır. Doğramacı'nın lütfuna ihsan olan bir insan böylece oturduğu yerden ayda 2,5 milyonu alır; üstelik, azalması, enflasyon karşısında erimesi de yok. Bu şekildeki bir güç yanında, paşa da olsan, elin kolun kırılır; Doğramacı çok yaşa dersin.

> **Holdingler tecimsel kafayla çalışırlar. İnsanları parayla bağlamak, kapıkulu haline getirmek ancak holding düzeyinde olasıdır.**

YÖK Holding nedir? Bu holding devletten aldığı milyonlarla Hacettepe Holding'e iş veren tecimsel kuruluştur. YÖK Holding'in yönetiminde görev alanlar da Vakıflardan payını alırlar. Bunlara ayrıca "Devlet Baba"da pay verir. YÖK yasasına göre, bir YÖK üyesi, en yüksek devlet memurunun aldığı aylığının iki katı aylık alır, artı emekli aylığı alır. Bugünkü değerle bu paranın net tutarı bir milyon altıyüz bin liradır. Ayrıca, özel arabanız, özel sekreteriniz ve telefonunuz olacaktır. YÖK'ün genel kurul üyesi iseniz, aylığınız dışında, oturum başına 340 bin lira huzur hakkı adıyla ücret alıyorsunuz. Böyle yağma olanak, hangi devlet memuruna sağlanıyor? Milletvekillerini ele alalım. Bir milletvekili, en yüksek devlet memurunun aylığı kadar ödenek, bu aylığın yarısı kadar yolluk alır, o kadar. Üstelik milletvekilinin sekreteri, özel otosu, telefonu yoktur. Bu yağma, çıkar ve holding düzeninde Doğramacı'nın gücü kırılır mı? Kırılmaz. Ömrü yeterse, ki yetmelidir, daha nice dört yıllar başımızda olur.

Holding'in bir kolu da Bilkent Üniversitesi'dir. Bu üniversite Doğramacı Vakıfları'nca açılmıştır. Bir bölüm "bağlı" öğretim üyesi de bu üniversiteye alınarak "pay" alıyorlar. Özetle söylersek, parayı iyi kullanan Doğramacı, paranın erişilmez gücüyle kendine bağlı insanlardan oluşan geniş bir cephe oluşturuyor. Bu cephe bir gün gelecek, başta kim olursa olsun, kırılmayacak.

Doğramacı'nın bir talihsizliği var. O da, kendi gibi parayı iyi kullanan bir Başbakanla çalışmış olmasıdır. Özal'ın da yöntemi aynı, onun da holdingleri var. Bir ipte iki cambaz oynayamayacağı için, ikisi arasında bir sürtüşme ve güç gösterisi vardır. Sonuçta ibre kimden yana kayar bilemeyiz ama, ömrü yeterse Doğramacı kazanır. ■

▲ *Şööööyle koltuğa kurulalım. Eh, holding başkanı olmak kolay değil.*

YUKARIDAN DEMOKRASİ BEKLENTİLERİ

Merkezi otoritenin binbir önlemle alabildiğine pekiştirilmiş olduğu, iktidarın esas olarak muktedir güçlerce belirlendiği bir rejim demokratik olarak nitelendirilemez.

Yeni kabine liberal basında pek de liberal bulundu. Övgü aldı. Zaten referandum sonrasında -ve seçim yasasının ANAP'a göre yeniden değiştirilmesini izleyen günlerde- ANAP'ın işbaşında kalacağı anlaşıldığında, seçimleri takiben kimi çevrelerin demokrasiyi yukarıdan beklemeye başlayacaklarını tahmin etmek hiç de güç değildi. Zira bırakınız liberal basınımızı, kimi sol çevreler ya da şahsiyetler dahi epeyce bir zaman demokrasi ve demokratikleşme adına bir hayli Demirel'cilik yapmışlardı. Ne ki Sosyalizmin içinde siyaset yapmayı DYP'den demokratik misyonlar bekleme çizgisine kadar çekenlerin düşselliği 6 Eylül akşamı sona erdiydi. DYP'nin demokrat bir siyasal güç olmadığının anlaşılmasından değil, DYP'nin iktidar olamayacağının anlaşılmasından.

DYP iktidar alternatifi olmaktan çıkmıştı ama, "hür demokratik parlamenter rejim içinde çare tükenmez"di. Nitekim Özal'ın bazı yakın mesai arkadaşları, hatta bizzat zaman zaman Özal'ın kendisi, Ortak Pazar ve "Avrupa standartları" gerekçesiyle 141-142'nin kaldırılabileceğinden bile söz etmiyor muydular? Seçim öncesinin ortamı, ne yazık ki, böyle vahim bir yanılgıya acı acı tanıklık etti. ANAP'ı tanımamak ya da başka bir deyişle, ANAP iktidarının ne olup olmadığını tam kestirememek ne demekti? ANAP'ın hangi güçlerle birlikte ve daha doğrusu **hangi güçlerin sayesinde** iktidar olabildiği ve iktidarda kaldığı, demek ki, yeterince kavranamamıştı.

Solda bile böyle yanılgılara rastlandığına, devlet-hükümet- iktidar kavramlarının ne olup, ne olmadığının ve Türkiye özelinde bunların şekillendiğinin pek de iyi anlaşılamadığının gözlendiğine bakarsak, liberal basının ANAP'dan siyasal liberallik beklemesine niye şaşmalı?

Avrupa'nın Türkiye için öngördüğü rejim daima 'Doğu'ya bu kadarı yeter' anlayışıyla belirlenir.

Şimdi, seçimlerden sonra ortaya çıkan durum nedir? Gözler ve beklentiler parlamentoya çevrilecek olursa, nasıl bir tablo mevcuttur? Oradaki üç siyasal partiden ikisi sağdadır, ana muhalefet partisi ise merkez soldadır. Sosyal demokrasinin meclisteki iskemle sayısının artmış olması onun ne gücünün arttığına işarettir, ne de demokrasi mücadelesindeki kapasitesinin, mücadele anlayışının değiştiğine delalettir. Sosyal demokrasi seçimlerden önce neyse, şimdi de odur.

Diğer muhalefet partisiDYP'ye gelince, 29 Kasım sonucuna "6 Eylül şokunu atlattık" diye kendi adına nerdeyse bir sıçrama olarak bakmaktadır. Zaten demokrasi diye bir derdi olmadığı için, önümüzdeki yıllarda ANAP'ın tıkanmasını, yıpranmasını ve sağdaki oyların ANAP'tan kendisine kaymasını bekleyecektir.

Her iki muhalefet partisinin bu bilinen niteliklerí dışında, birlikte ya da ayrı ayrı çıkışlar yapacak olsalar bile, 292 karşısındaki parmak hesabı hiçbir şeye yetmeyecektir.

Şu halde ANAP'tan demokrasi, demokrasi değilse bile siyasi liberallik mi beklenecektir? İşte burada da, baştaki noktaya dönülmüş ve kısır döngü kapanmış olmaktadır.

Öte yandan bazı kimselerde şöyle bir yaklaşımın bulunduğu göze çarpıyor: "ANAP elbette demokrat ya da liberal değildir, ama kendi Ortak Pazar ve Avrupa politikasını yürütebilmek için belli demokratikleştirmelere mecbur olacaktır, hatta bu arada 141-142'yi bile kaldıracak, ya da yasayı, içine şiddet unsuru koyup yumuşatmak suretiyle tadil edecektir". Böyle bir yaklaşım bir saptama olarak alınırsa, yani sadece o çerçevede bırakılıp, beklentiye ve politikaya dönüştürülmezse, böylebir saptama kimi vahim yanılgılara yol açmazsa, ANAP'ın önümüzdeki yıllarda Avrupa'ya karşı zevahiri kurtarmak için böyle adımlar atması düşünülebilir.

Ne ki, bu saptama, ancak ve ancak başka saptamalarla, değerlendirmelerle ve olgularla birlikte yapıldığı takdirde tartışılabilir.

Örneğin;

ANAP Amerikancı mıdır değil midir? ABD'nin ANAP ve tüm siyasal iktidar üzerindeki nüfuzu nedir?

Bu sorunun yanıtı ister istemez bizi ikinci bir soruya götürecektir. Peki öyleyse, ABD Türkiye'ye nasıl bir rejim biçmektedir? ABD'nin demokrasi istediğini zannedenlerin bulunduğunu sanmıyoruz. Öyle sananlar varsa, onların istediği şey demokrasi değildir, sonucu ortaya çıkar. Şu halde, çoğu kez değerlendirmelerde yabana atılan ABD faktörünü hesap etmeden, yerli yerine oturtmadan hiç bir sağlıklı değerlendirmeye varılamaz.

Avrupa'nın Türkiye'de demokratik standartları öngördüğü konusunu abartmak ise bir başka yanılgıya yol açar. Bir defa şu soruyu yanıtlamak gerekir: "Avrupa" ne demektir? Avrupa diye sadece sosyal demokrat ve daha soldaki güçleri bellemek bir başka yanlışlıktır. İskandinav ülkelerinin ve onların sosyal demokrat yönetimlerinin Türkiye üzerinde de, Avrupa içinde de kayda değer herhangi bir etkililikleri yoktur. "Avrupa" demek, hele hele Özal açısından, AT demektir. AT ülkeleri arasında da sosyal demokratların yönetiminde oldukları ülkelerin sayısı bir kaç tanedir, o ülkelerin de AT içindeki ve Avrupa-Türkiye siyaseti üzerindeki etkileri gene yok gibidir. Şu halde, "Avrupa, Avrupa" derken, sorunu Avrupa hükümetleri diye anlamak gerekir: İşte o Avrupa 29 Kasım sonuçlarından **pek memnun** olmuştur.

Adı geçen ülkelerin yönetimlerindeki merkez sağ partileri kuşkusuz kendi ülkelerinde burjuva demokrat partilerdir. Ama onların bu nitelikleri o ülkelerin güçler dengesinin bir sonucudur, o güçler dengesi ise işçi sınıfının, diğer emekçi güçlerin, sol ve demokratik güçlerin uzun mücadeleleri sonucunda elde edilmiştir.

Üstelik hiç unutmamak gerekir ki, Avrupa'nın Türkiye için öngördüğü rejim daima

"bon pour l'orient" (Doğu'ya bu kadarı yeter) anlayışıyla belirlenir.

Ve nihayet, bir ülkedeki sosyal mücadelenin, demokratik hareketin kendisine bel bağlamayan, iç dinamiği ikinci plana itip, dış dinamiklere bakarak politika belirleyen anlayış, yanılgıların en büyüğü olur.

Nitekim, Özal'ın AT hesabıyla ve -dozu ya da etkisi kimilerince pek de abartılan- Avrupa baskısıyla "yukarıdan demokratikleşme" gelirse, hatta bu arada 141-142 bile tadil edilirse buna demokrasi demeğe olanak yoktur. **Tüm kurumlarıyla ve kurallarıyla** ele alınmadıkça üç-beş göstermelik demokrasi atraksiyonuyla demokrasi gelmez. İşçi haklarının ve sendikal özgürlüklerin bulunamadığı, sendikaların ve diğer demokratik kitle örgütlerinin ya da meslek kuruluşlarının siyasetle ilgilenmelerinin sıkı sıkıya yasaklandığı, devlet memurlarına hiçbir örgütlenme hakkının tanınmadığı, öğrencilerin, sadece siyasal mücadeleye değil, kendi demokratik hakları için dahi herhangi bir çabaya girişmelerinin son derece ağır baskılar altında tutulduğu, halk için toplantı ve gösteri yürüyüşleri, dernek kurma vb. gibi en temel demokratik hakların bile bulunmadığı, demokratik ve adil bir seçim yasasının var olmadığı üstelik, merkezi otoritenin binbir önlemle alabildiğine pekiştirilmiş olduğu, iktidarın esas olarak "muktedir güçlerce" belirlendiği, o güçlerin bilinen kurumlarının ANAP'ça **önerilen** (292 iskemleye rağmen, atanan değil, ancak önerilen) kabine listesi üzerinde bile veto hakkının olduğu, yargının da aynı vesayet altında bağımsızlığına sahip olmadığı, temel devlet kurumlarının ve birimlerinin hepsinin aynı vesayet ve kontrol altında tutulduğu bir rejim demokratik olarak nitelendirilemez.

İşte böyle bir rejim, eskaza -Avrupa'yı gözeterek- 141-142'yi gevşetecek olursa, ülkeye demokrasi gelmiş mi olacaktır? Özal demokrasisinin yamalı bohçasının bir köşesine de -üstelik binbir ödün karşılığında, çok önemli temel değerlerin çiğnenmesi, onların birtakım reel-politiker tutumlar adına feda edilmesi pahasına- bir kırmızı parça eklenirse, bu bohçaya demokrasi mi denilecektir?

Şu halde, sorun demokrasiyi ve demokratikleşmeyi yukarıdan beklememekte, bu beklentiyi de Avrupa gerekçesine dayandırıp ona yanıltıcı bir görünüm kazandırmamaktadır.

Yani sorun ülkenin kendi demokratik dinamiklerini harekete geçirerek, 141-142'nin kalkmasından, tüm sendikal, işçi ve diğer emekçi haklarına, seçim yasasından ve yargı bağımsızlığından, her türlü demokratik hak ve özgürlüklere kadar bütün demokratik hedefleri gözeten ve kucaklayan topyekün bir demokrasi mücadelesini gerçekleştirebilmektedir. ■

▲ *Kâbus günleri. Seçim öncesi sokaklarda kimsenin kaldırmaya cesaret etmediği ölüler vardı.*

Haitililer "sözde seçimleri" boykot etti

Diktatör Duvalier yoğun kitle gösterilerine dayanamayıp 1986 şubatında Paris'e kaçmıştı. Arkasında Genel Kurmay Başkanı Namphy ve cuntasını bırakmıştı. İşler düzene konulunca geri dönme umudunu koruyordu. Ama altı kişilik cuntanın "Duvalier'siz Duvalierizm"inin sonuçsuz kalacağı hemen görülmüştü. Haiti halkının deyişiyle "maymunun kuyruğu" olan Namphy yönetimi toplumsal muhalefetin baskısıyla çeşitli alanlarda geri adım atmak zorunda kalmış ve bu arada baba Duvalier tarafından kurulmuş bulunan "Ulusal Muhafız Örgütü"nü -yerli diliyle Tonton Macoute'lar- dağıtmıştı. Ancak bu ordunun faaliyeti gayri resmi olarak sürdürülmüş ve halk üzerinde bir baskı unsuru olarak kullanılmıştı.

Geçen yılın 29 kasımında genel seçimlere gidileceğini açıklayan Namphy yönetimi işlerin iyice kontrolden çıkmasından endişe ederek, son 30 yılın ilk "serbest" seçimini ertelemişti. Seçimleri yürütmek üzere, halkın baskısıyla kurulmasına razı oldukları bağımsız seçim konseyinin "çizmeyi aştığını" ileri süren yönetim böylece tüm denetim tehditlerinden "özgür" olarak seçimleri gerçekleştirmek istiyordu. Seçimlerden 2 gün önce muhalefetin genel grev çağrısı büyük başarıyla sonuçlandı. "Seçmece" usulüyle adayları belirlenen seçimler 17 ocakta yapıldı. Ülkedeki tüm sendikaların, ilerici, demokrat muhalefetin, toplumun çeşitli kesimlerinin hep birlikte boykotu sonucunda yönetim seçimlere "tek başına" girdi ve doğal ki "galip" çıktı.

Baskı, terör ve sindirme yoluyla oy avına çıkılan kırlık bölgelerde dahi seçime katılma oranının % 20'yi bulmaması, boykotun genel olarak % 90'lık bir seçmen kitlesini kapsaması kimin galip geldiğini açık seçik gösteriyor.

Seçimlerle ilgili olarak kaydedilmesi gerekli bir hayati nokta ABD'nin müdahale tehdidi. Ocak ayı boyunca Haiti'ye "gerektiğinde" doğrudan müdahaleyi amaçlayan bir ABD tatbikatı sürdürüldü. "Seçim" gününden bir hafta önce Amerikan donanmasına mensup 33 savaş gemisi Karolin Adaları'ndan Puerto Riko'ya uzanan bir alanda büyük bir tatbikat başlatırken altı amfibik çıkartma gemisinde Amerikan deniz piyadeleri Haiti'deki durumu yakından izliyorlardı! ABD makamları "şiddet olaylarının Haiti'deki Amerikan vatandaşlarının hayatını tehlikeye atmasına göz yumulmayacağını" belirtiyorlar. Bir başka deyişle beş yıl önce Grenada'yı işgalin malum "gerekçesi" Haiti için de geçerli kılınmaya çalışılıyor.

Baş müttefiki olan diktatörlüklere karşı o ülke halklarının mücadelesi artık eski yöntemlerle önlenemeyecek kadar güçlendiğinde, ABD'nin bunların yıkılışını "sevinçle" karşılayıp bu ülkelerdeki "demokrasiye geçiş" süreçlerine "destek" olduğunu bilmeyen yok! Bir başka deyişle, ABD'nin diktaların yıkılış sürecini ve "demokrasiye geçişi" kendi alternatiflerini gündeme getirerek kontrol altında tutmaya çalıştığı bugüne dek defalarca görüldü. ABD "gereğini" düşünedursun Haitililer ülkenin Duvalier diktatörlüğü ile itildiği koyu sefalete ve diktatörlüğün uzantısı yönetimin katliamlarına rağmen, kendilerine dayatılan "demokrasi takvimi"ne, "geçiş süreci"ne boyun eğmeye hiç niyetli görünmüyorlar. ■

Özgürlükle yoksulluğun kesişme noktası:

S O K A K

"Önce sokak vardı." Evler, düzenler, sınıflar, kastlar, ayrıcalıklar, kaleler ve saraylardan önce, her yer sokaktı. Aradan bin yıllar, yüz bin yıllar geçti. Sokaklar hanelerden, sokaktakiler içeridekilerden ayrıldı.

Sokakta oynamak... Sokağa çıkmak... Sokağa dökülmek... Sokağa düşmek... Sokak çatışması... Sokak hareketleri... Sokak kadını... Sokak çocuğu... Sokak kedisi...

"Sokak"lı deyimlerimizden sadece birkaçı bunlar. Hemen tümünde -kimi açık, kimi belli belirsiz- ortak bir anlam var: "İçerdeki"nin haset yüklü küçümseyişi... Oysa "Önce sokak vardı." Evler, düzenler, sınıflar, kastlar, ayrıcalıklar, kaleler ve saraylardan önce: "İçerdekiler", "dışardakiler" ayrımının ne mekânsal ne de toplumsal bir temelinin bulunduğu o yüzbinlerce yıl öncesinde, her yer sokaktı. Sonra aradan bin yıllar, yüz bin yıllar geçti. İnsanlık ilerledi: Katmanlaştı, sınıflaştı, "uygar"laştı. İnsanlık ilerledi: Tapınaklar, saraylar, surlar, kentler, evler, zindanlar kurdu; kurallar, yasalar, örgütler, düzenler kurdu. Sokaklar hanelerden, sokaktakiler içerdekilerden ayrıldı. İçeriye; yani evlere, hanelere, düzenlere girebilmek için geçilmesi gerekli -ve biraz da korkulu- bir mekân parçası oldu sokak. Ve 2000 yılına doğru devrederken zaman, dünyamızda, özgürlükle yoksulluğun kesişme noktasında 1 milyara yakın insan, yine de şu veya bu biçimde, şu veya bu nedenle sokakta yaşıyor.

Barınacak yeri olmayan insanların zorunlu -ama asla kader olmayan- mekânı ve yaşam biçimi haline gelen sokakla ekonomi ve sosyoloji bilimi uğraşıyor. Çözümünü ise işçi sınıfının bilimi gösteriyor.

Her şeyin sosyolojisini yapmaya meraklı Amerikan toplumbilim okulunun bile bir türlü sistemleştiremediği; sosyolojiye mi, sosyalpsikolojiye mi, ya da düpedüz psikolojiye mi aktarması gerektiğine tam karar veremediği çıkmaz sokak konulardan biri **sokak**. İnsanları sokağa iten nedir? Evsizlik barksızlık, aşsızlık ocaksızlık, yoksulluk, kısaca toplumsal-ekonomik nedenler mi? Kişinin uyumsuzluğu, kişilik bozuklukları, yani sosyal psikolojik veya salt psikolojik nedenler mi? Çoğunluğunu zenci nüfusun oluşturduğu bir kaç milyonluk bir evsiz barksız, aşsız ocaksız sokaklılar kesimine sahip Birleşik Devletler'de, en ağırı 1929 ekonomik bunalımı sırasında yaşanan ve sistemin sürekli olarak ürettiği sokak hayatı, geleneksel "sosyal çalışma" yöntemleriyle bir türlü çözümlenemeyen, toplumsal bir sorun. Avrupa'nın gelişmiş kapitalist ülkelerinde, sosyal demokrasinin sistemi korumaya yönelik önlemleri, "vatandaşlar" için sokağı ürkütücü bir son olmaktan çıkarmışsa da, yabancılar Avrupa'nın zencileri olmaya sokakta çoktan adaylıklarını koymuş durumdalar. Uzak Asya'nın, Hind-i Çini'nin, Afrika'nın, kimi Latin Amerika ülkelerinin halkları içinse, sokak hâlâ yaygın bir yaşam biçimi. Ilık yaz gecelerinde, sırt üstü yatılıp yıldızların seyredildiği romantik, şiirsel bir sokak değil bu. Yoksulluğun sömürünün, gerikalmışlığın yarattığı sokak. Bogota'nın çocuklarının yatağı, Ganj boyları insanlarının kuşaktan kuşağa aktarılan yaşam biçimi, Biafra'nın, Eritre'nin aç insan sürülerinin akıp geçtikleri sokak. Ülkelerin ülkeleri, ulusların ulusları, insanların insanları sömürmesi sona ermedikçe, dünyada insanca ve adil bir düzen kurulmadıkça uzayıp gidecek olan sokak... Sokağın bu görünümüyle, yani barınacak yeri, doyacak aşı olmayan insanların zorunlu -ama asla kader olmayan- mekânı ve yaşam biçimi haline gelen sokakla ekonomi ve sosyoloji bilimi uğraşıyor. Çözümünü ise işçi sınıfının bilimi gösteriyor.

Ama bir başka sokak daha var! Daha kişisel, daha bireysel, nedenleri toplumsaldan çok bireysele bağlı olan, içerdekilere, onların biteviye yaşamına, boğucu kurallarına, bireyi yok eden düzenlerine karşı, çaresiz bireyin protestosunun bir biçimi olan sokak var. Onlar her toplumda ve gerçekten de daha çok sokakta rastlarsınız. New York'ta 42. Cadde'ye açılan metro istasyonunun banklarının üstünde, Paris'te Sen köprülerinin altında, Moskova'da kuytu parkların büfelerinin yakınında, Frankfurt'ta tütüncülerin önünde, dünyanın tüm şehirlerinde garlarda, gece istasyonlarında, biraz her yerde... Kimi zaman tek başına, kimi zaman ikili, üçlü gruplar halinde. Onların **sokak**larının başlangıcı bir yoksulluk olabilir ama şart değil. Paris'in ünlü **Clochard**'larından biri eski bir felsefe profesörüydü, Frankfurt'ta karıkoca iki **Pene**'nin

Çocuklar Sokakta

- **İstanbul'da, 1987 yılında evlerinden kaçan çocukların sayısı bir önceki yıla göre % 47 oranında arttı. Bunlardan bir kısmı evlerine iade edilebildi. Evden kaçanlar 12-16 yaşları arasında yoğunlaşıyor. Genellikle Diyarbakır, İstanbul, Adana, İzmir, Kocaeli ve Ankara illerinde evden kaçma vakaları fazla.**
- **İstanbul'da evden kaçan çocukları barındırabilecek ancak 7 tane yurt var ve bunların kapasitesi de yalnızca 1120 kişi.**

İşçiler Sokakta

- **Bir işçi, 1979 yılında 1 kg kuru fasulye alabilmek için 1 saat 36 dakika çalışıyordu. Aynı kuru fasulyeyi alabilmek için 1986 yılında ise 4 saat 14 dakika çalıştı. Yine bir işçi, 1979 yılında kira ödeyebilmek için 6 gün 6 saat 25 dakika çalışırken, 1986 yılında bu süre 26 gün 53 dakikaya çıktı.**

▲ *Kader değil. Doyacak aşı olmayan çocuklarımız*

İşsizler Sokakta

- **Devlet Planlama Teşkilatı rakamlarına göre -ki bu rakamların hangi oranda gerçeği yansıttıkları tartışma götürür- 1986 yılında, Türkiye'de çalışabilir nüfusun % 16.8'i işsiz.**
- **1961 yılında Türkiye'de "iş bulma umudu" % 64 oranındayken, bu oran 1970 yılında % 30'a, 1980 yılında % 8.7'ye, 1986'da ise % 1.6'ya düştü.**
- **İş ve İşçi Bulma Kurumu verilerine göre, 1986 yılında kuruma iş bulmak için başvuran 505.732 kişiden yalnızca 232.028'ine iş sağlanabilmiş.**
- **Devlet İstatistik Enstitüsü verilerine göre, 1982 yılında iş aramış olan 653.716 kişiden 255.336'sı tam 12 aydır iş aramış ve bulamamış durumda.**
- **OECD rakamlarına göre, Türkiye, Avrupa ülkeleri arasında işsizlik açısından 4. sırada yer alıyor.**

çok az uğradıkları hizmetçili uşaklı üç katlı bir köşkleri vardı. İstanbul'da, saray artığı paşa torunu bir amcazade, koca mirası, köşkü, antika halıları son kuruşuna kadar mekân tuttuğu sokaklara serpmiş ve sokakta ölmüştü. Sokak, bir tercihtir onlar için. **İçeri**yi görmüş, reddetmiş ve **sokağı** yeğlemişlerdir. Bir protestodur onların sokağı. Belki de bu yüzden, "içerde" kalanlar da en çok sokağın bu biçimine öfkelenirler. Bir aşk acısı, bir özgürlük özlemi, bir büyük hayal kırıklığı, bir ihanet, bir tutunamamışlık, bir kendini unutma tutkusu iter kişiyi sokağa. Kurulu düzene karşı çıkmanın yetersiz, örgütsüz, bilinçsiz -belki de cesaretsiz- en ilkel biçimi olur sokak. Bir zorunluluk değil bir çeşit tercih olduğundan -her tercihte biraz zorunluluk yok mudur?- alkol gibi, uyuşturucu gibi kişiyi bu tercihte güçlü kılacak, kurulu düzenin çağrısına karşı koruyacak destekler gerektirir bu sokak türü. Bu "**sokak**" psikolojinin, sosyal psikolojinin alanına girer.

Bir de binlerin, on binlerin, yüzbinlerin türküleriyle, bayraklarıyla dalga dalga aştıkları; görkemli saraylarda altı yaldızlı masalarda yazılan resmî tarihin dışında ve ona inat gerçek tarihi yazdıkları; kaldırımlarda vurulup öldükleri, barikatlar kurdukları, yenilgilerinin cenazelerini kaldırıp zaferlerini coşkuyla kutladıkları **sokak** var. Politika biliminin ve siyaset sosyolojisinin konusu, devrimci şahlanışların, ya da gerici ayaklanmaların sahnesi olan sokak... İleri atılan veya gericiliğin peşine takılan kitlelerin sokağı, bin yıllardır gündemden inmedi. Dışarıya kurulu düzen kalesinin balyoz deliklerinden bakan en **içerdekileri**, en çok bu sokak korkuttu. Fransız devriminde çağını ve miyadını doldurmuş aristokrasi bu "donsuzlar"ın sokağı karşısında geriledi ve kısa bir süre için de olsa sokak yüceltildi, devrimci sınıflarca kutsallaştırıldı. Ta ki devrimci burjuvazi kendi kalelerini, kendi şatolarını, kendi duvarlarını kendi içerisi'ni kurana dek. Sonra 1917'de devrimci dalga, bir yandan da sokaktan kuşattı kapitalizm kalesinin en zayıf burcunu. 20. yüzyılda, kitlelerin ileri atılımının sokağı, dünyanın hiç bir yanında, gündemden hiç düşmedi. Tarihin sokaklarını kitleler için çıkmaz sokak haline getirmeye çalışan gericilik güçlerinin yarınlara açılan sokaklara örmeye çalıştıkları duvarlar hiçbir yerde sonsuza kadar sağlam kalmadı.

Sokağı, örgütsüz kitlelerin kendiliğinden eyleminin kaynağı olarak en çok anarşizm yüceltti. Yüzyıl kadar sonra, 1968'lerin teorisyenleri sokakta, dünyayı ve toplumu değiştirecek gücü bir kez daha keşfettiler. 1968 öğrenci ayaklanmaları yeni teorilerin ilham kaynağı olurken Hippiler yan ürünü oldular. Franz Fanon ve başkaları büyük bir sokak olarak gördükleri dünyayı, proleter ülkeler ve lumpen proleter yığınlarla fethedişin teorisini yapmaya çalıştılar. Çağımızda siyasal eylem sahnesi ve biçimi olarak sokağın tırmanışa geçtiği 1960'ları, dünya planında ve tek tek ülkelerde sokağın yıldızının görece söndüğü 1970 ve 1980'ler izledi. 1960'larda sokaklardan akanların, sokağı örgütün, kitabın, liderliğin karşısına koyanların büyük bölümü "Biz devrimi çok sevmiştik" diye nostaljik iç çekişleriyle evlere çekildiler. O zamanlar sokağı reddetmiş olanların bir bölümü ise "sokak" ve "sokaktaki kitleler" üzerinde daha derin düşünme ihtiyacı duydular.

Çok yönlü, çok renkli bir kavram sokak. Edebiyatta, sanatta olduğu gibi toplum ve insan bilimlerinde de öyle. "Sokaktaki" adamın ya da kısaca sokağın toplumsal, siyasal, kişisel boyutları hem birbiriyle içiçe kaynaşmış hem de ayrı "tek"ler olarak çıkıyor karşımıza. Olanak bulsa, barınak bulsa kapı dışarı çıkmadan yıllarca orada yaşamaya razı olan yoksulun sokağı ile evlerin ve düzenlerin cenderesinden kaçıp kendini sokağa atan "hane berduş"un sokağı hem birbirinden hem de kurulu düzenin kale duvarlarını sarsmak için sokağa dökülen inanç ve umut insanlarının sokağından çok farklı kuşkusuz. Ama tüm sokakları ve tüm sokaktakileri birleştiren - bir an için bile olsa - eşleştiren bir ortak nokta, bütün sokakların buluştuğu bir dört yol ağzı var: İçeri'nin, evlerin, hanelerin, alışılmışın, kurulu düzenin, rahatın karşıtı olmak... İçerinin dışladığıdır, ürktüğüdür sokak. Bu yüzden her düzen onu sınırlamak, gemlemek ister. Hatta sokağı kaçınılmaz olarak doğuran düzenler bile!

Toplum ve insan bilimleri açısından sokak, toplumsal yoksullukla toplumsal ve kişisel özgürlüğün kesiştiği, kimi zaman sınırların belirsizleştiği güç bir noktadır. Yine de, çağımızda milyonları değil milyarları ilgilendiren bu konu pek de öyle **sokağa atılacak** cinsten değil görüldüğü gibi. ■

çöp tenekesi karıştırmalarının çözümü belli.

▲ Tarihin sokaklarında. 15-16 Haziran'daki gibi, gerici güçlerin sokaklara örmeye çalıştığı duvarlar hiçbir yerde sonsuza kadar sağlam kalmıyor.

Ücretliler Sokakta

- **Son yedi yıl içinde ücretler % 30 gerilerken, enflasyon % 10.7'den % 34.6'ya yükseldi.**
- **1986 yılında, Türkiye'deki en yüksek gelir grubunu oluşturan nüfusun % 20'si ulusal gelirin % 56'sını alırken, en düşük gelir grubunu oluşturan % 20'si ise ulusal gelirden ancak % 4 oranında pay alabiliyordu.**
- **Ulusal gelir son dokuz yılda % 13.9 artarken, gerçek ücretler % 55.9 oranında düştü.**
- **1985 yılında, "zengin" sayılan ailelerle "fakir" sayılan aileler arasındaki gelir farkı 47 kata çıkmıştı.**
- **En üst gelir grubunu oluşturan nüfusun % 10'unun ulusal gelirden aldıkları paya göre, ülkeler sıralamasında (Dünya Bankası rakamlarına göre) Türkiye başı çekiyor. Çünkü, nüfusun en üst dilimini teşkil eden % 10'u ulusal gelirin % 40.6'sını alıyor. Türkiye'nin ardından Meksika geliyor. Örneğin ABD'de, nüfusun en üst gelir grubundaki % 10'unun ulusal gelirden aldığı pay % 34.4.**
- **1985 yılında Türkiye'de "fakir" sınıfına giren ailelerin yıllık geliri 684.325 TL iken, "zengin" sınıfına giren ailelerin ortalama yıllık geliri 4.105.410 TL idi.**

Hamit Dede'nin ikameti altgeçit!

Gece saat 22.00 suları. Çapa Tıp Fakültesi ile Şehremini otobüs durağı arasındaki küçük altgeçidin merdivenlerinden aşağıya iniyorum. Her taraf pislik içersinde, tuvalet kokusu insanın burnunun direğini sızlatıyor. Karşılıklı olarak geçidin hemen girişinde oturmuş biri yaşlı biri genç iki ''geçit sakini'' dışında geçitte kimsecikler yok. Genç olanı hırpani kılıklı tipik bir berduş. Yırtıcı bir hayvan gibi bakıyor. Eskipüskü iki minder parçasının üstüne oturmuş, etrafı sanki hayatı boyunca hiç unutmamak isteyeceği bir görüntüyü birazdan yakalayabilecekmiş gibi dikkatli ve keskin nazarlarla süzüyor.

İhtiyar geçit sakini, gencine göre daha lüks yaşıyor, denilebilir. Her şeyden önce onun üstünde oturduğu bir yatağı, rakısı, bardakları, eh az çok önünde duran bir nevalesi var. Rakısını sanki boğaz manzarasına karşı içiyormuş gibi keyifle yudumluyor. Belli ki, ihtiyarcık sokağın ekâbir takımından.

''Fotoğrafını çekebilir miyim dede?'' ''Ne yapacaksın fotoğrafımı; çerçeveletip evine mi asacaksın?'' Gülüşüyoruz. ''Hayır, ben gazeteciyim'' diyorum. Yine gülüyor, yanına çağırıyor. ''Bu yatağa oturabilirsin, bitli falan değildir.'' Oturuyorum. ''Ne içersin?'' ''Ben içki içmem'' diyorum. ''O zaman sana hiç olmazsa bira aldırayım'' diyor. Elini cebine sokuyor, iki bin lira kadar bir para çıkıyor cebinden, genç geçit sakininden gidip bana bira almasını istiyor. İtiraz ediyorum, ''parayı ben vereyim, hem siz yerini tarif edin gidip ben alayım'' diyorum. ''Olmaz'' diyor, ''sen, benim misafirimsin, hem sen benden sıkıldın galiba, kaçmak istiyorsun.'' Çaresiz oturuyorum.

Hırka-i Şerif Camii'nde bekçiydi. Barakasında yangın çıktığından beri dört kış geçirmişti sokakta.

Sohbet koyuluyor. Dedeciğin adı Hamit. Samsunluymuş, tevellüdü 1336. Gençliğinden beri içermiş, Amerika'da ''uçak makinisti'' bir kardeşi varmış. Eskiden Hamit dedeye yardım edermiş, sonra etmemeye başlamış, ama olsunmuş, onun zaten kimseye ihtiyacı yokmuş, kardeşine kızmıyormuş.

Hamit dede önceleri fotoğrafçılık yaparmış. Hani o eski İstanbul'da üç ayaklı fotoğraf makineleriyle ''İstanbul Hatırası'' fotoğrafları çekermiş. Sonra bu işi bırakmış, Fatih'te bir berber dükkanı açmış. Otuzbeş yıl berberlik yapmış, sonunda berber dükkanı yıkılmış.

Geçide girip çıkanlardan biri geldi yanımıza çöktü. Kolaylık olsun diye, ''Vatandaş Rıza'' diyeceğim gençten bir çocuk. Bana ilk sorusu ''Ağabey senin ne işin var bunların içinde?'' oldu. Sohbetimizin bundan sonrası vatandaş Rıza'nın estirdiği terör altında geçti. Her lafımın arasına girip, kaba saba sorularla Hamit dedeyi incitiyordu. Hamit dede bir ara durdu: ''Sen de insansın, o da insan. Ama neden sen ona hiç benzemiyorsun'' dedi. Vatandaş Rıza aslında safça bir çocuktu ama bu sözün altındaki hakareti sezdi, üzüldü, boynunu eğdi, kendi kendine söylendi: ''Gerçekten acaba neden benzemiyorum?''

Hamit dede anlatıyordu. Gençliğinde bir gün Samsun'da Atatürk'ü görmüştü. Atatürk büyük adamdı. O gün Atatürk'ü elleri patlayıncaya kadar alkışlamıştı. Ne dediğini daha dün gibi biliyordu. Atatürk o gün halka ''Çok yorgunum arkadaşlar, yarın konuşuruz'' demişti. Dedik ya, Atatürk büyük adamdı. ''Ya Özal?'' dedim, ''o da büyük adam değil mi?'' Kızdı Hamit dede, ''Ağzımı bozdurma şimdi benim.'' diye bağırdı. Sustuk.

Hamit dede sokağa ne zaman düşmüştü? Hep sokakta mıydı? Kışları nasıl geçiriyordu? Fatih'teki berber dükkanı yıkılıp da, açıkta kaldıktan sonra Hırka-i Şerif camiinde bekçilik yapmıştı. Fakat fazla alkollü olduğu bir gün camiinin içindeki barakasında yaygın çıkarmıştı. Ama Allah caminin imamından razı olsundu. Çünkü yangından sonraki ilk cuma vaazında Hamit dededen bahsetmiş ve cuma namazı çıkışında da onun için para toplatmıştı. İşte o gün bu gündür Hamit dede sokaktaydı. Dört kış geçirmişti sokakta, İstanbul'un değişik semtlerinin sokaklarında yatmıştı, işte şimdi de buradaydı.

Peki kışlar nasıl geçiyordu? Başımı okşadı Hamit dede, rakısını gösterdi bir de gökyüzünü. Allah kerimdi, rakı kavi. Hem o bismillahsız başlamazdı rakısına. Üstelik durumu o kadar da kötü değildi. Hiçbir muhtarlıkta kaydı yoktu, ihtiyarlık maaşı da dahil devletin sağladığı hiçbir imkândan yararlanmasını becerememişti ama bana hesap cüzdanını gösterdi, Ziraat Bankası'nın Şehremini Şubesinde 121.535 TL'lik bir hesabı vardı. Memleketinden ona para gönderiyorlardı. Kesinlikle dilenmiyordu, dilenmeyecekti. Bir huzurevine kapağı atabilseydi, ona yardımcı olabilir miydim acaba?

Gitmek üzere ayağa kalkıyorum. Hamit dedeye fotoğrafını çekmek istediğimi söyledim, kabul etti. ''Bir tane de bana bırakırsın dergiden değil mi?''

Fakat o da ne? Konuşmayı baştan sona tepkisiz izlemiş ''genç geçit sakini'' yerinden fırlıyor, önüme dikiliyor. ''Çekemezsin'' Önce polisten kağıt getirecekmişim yoksa yasakmış. Üzerime yürümeye başlıyor. Tam bu sırada vatandaş Rıza tekrar çıkıyor sahneye, adamın önüne geçiyor. Bir itişmedir başlıyor. Rıza bağırıyor: ''Sana ne oluyor be adam? Ağabeyim fotoğraf çekecek, sana ne. Hem senin mi fotoğrafını çekiyor?'' beriki dikleniyor: ''Çekemeyecek. Gitsin polisten kağıt getirsin.'' Karşılıklı küçük bir yumruklaşma. Berduş arkasını dönüp koşarken bağırıyor: ''Bekleyin beni, şimdi size göstereceğim.'' İş kızışacak. Alelacele hemen bir fotoğrafını çekiyorum Hamit dedenin, ve geçidi terk ediyoruz vatandaş Rıza ile. Yoldan bir taksi çeviriyorum. Vatandaş Rıza ile yolumuz birmiş, o da benimle birlikte biniyor. Önce onu bırakıyoruz çalıştığı kahvehaneye. Taksiden indikten sonra Rıza kendi çalıştığı kahvehaneyi gösteriyor bana: ''Ağabey, ben burada çalışıyorum. Hani yine bana ihtiyacın oldu mu, buradayım, aynen koşarım.'' ''Oldu'' diyorum. ■

Yaşlılar Sokakta

Türkiye'de yaşlanmış kişilerin, çözülen büyük aile yapısına sığınabilme olanakları elden gitti. Buna karşılık ''Huzurevi'' çatısı altına sığınabilmek içinse devlet çatısı da olsa ciddi bir bütçe ayırmak gerekiyor. İşte ''Huzurevleri''nin durumu: Sosyal Hizmetler Kurumu'na bağlı, Türkiye'ye yayılmış 25 huzurevinden yalnızca bir tanesi ücretsiz. Geri kalanlarda ise tek kişilik bir odada günde 2300 liraya beş ya da daha çok kişilik odalarda ise günde 250 liraya kalınıyor. İstanbul'da topu topu 4 huzurevi var ve yine topu topu 700 kişi buralarda barınabiliyor. Bu anda kapasiteleri dolmuş olan bu huzurevlerinde kalabilmek için 520 kişi sırada bekliyor.

Doç. Dr.
Halûk Yavuzer

ÇOCUK MAHKEMELERİ AÇILIRKEN

Değişen değer ve ahlak kurallarının yarattığı karmaşa, hızlı kentleşme ve sanayileşme, güç ve ekonomik kriz gibi nedenler çocuk suçluluğunun başlıca faktörlerini oluşturuyor.

İnsan biyo-kültürel ve sosyal bir varlıktır. Dünyaya geldiği andan itibaren kendini önceden hazırlanmış toplumsal kurallar ve kültür kalıpları içinde bulur.

Hiçbir çocuk sosyal ya da anti-sosyal olarak dünyaya gelmez. Bununla birlikte, insanlarla beraber olma güdüsü yaşamın ilk yıllarında gelişir. Bireyin tüm yaşamı, çevresine uyum sağlama çabası içinde geçer.

Normalden sapan davranışa hemen her tür toplumda rastlanmaktadır. Kuralın olduğu yerde kuralı bozma, kuraldan sapma ya da karşı gelme vardır. Suçlu bir bireyle, suçlu olmayan birey arasındaki en belirgin fark, suçlu olmayan bireyin "suçluluk dürtülerini" (impulse), konrol edebilmesi ve toplumsal açıdan zararsız bazı faaliyetlerle onlara çıkış yolları aramasıdır.

Günümüzde "Çocuk Suçluluğu" konusu birçok ülkede, özellikle ileri ve endüstrileşmiş merkezlerde güncel bir sorun olarak dikkatimizi çekmektedir. Değişen değer ve ahlak kurallarının yarattığı karmaşa, hızlı kentleşme ve sanayileşme, göç ve ekonomik kriz gibi toplumsal ve ekonomik kaynaklı nedenler, çocuk suçluluğunun başlıca faktörleri arasında sayılabilir.

Suçlu çocukların "Yeniden eğitim"i, bu alandaki son gelişmeler arasındadır. "Yeniden eğitim" kavramı, çocuk ya da gençlik suçluluğunun, salt hukuksal bir sorun olmayıp, daha çok psiko-pedagojik ve sosyal içerikli bir sorun olduğunu vurgulamaktadır.

Tüm dünya çocuk suçluları ele alındığında, suçlu çocukların en çok suç işleme yaşlarının on dört dolaylarında olduğu düşünülürse, konunun ne denli eğitim kapsamına girdiği açık seçik olarak görülür.

Çocukluktan erişkinliğe geçiş dönemi olan, biyolojik kaynaklı, toplumsal ve duygusal patlamaların egemen olduğu ergenlik dönemi, insan yaşamında önemli aşama olarak dikkatimizi çeker. Hızlı gelişim ve yakın çevreye uyum savaşımı içinde bulunma sonucu, ergende davranış bozukluğu ve anti-sosyal tavırlar görülebilir. Kısaca, ergenlik dönemi, intihar girişimleriyle, suçluluk olaylarının yoğun olarak görüldüğü bir dönemdir. Bu bireysel özelliklerin yanında, yöresel ve toplumsal örf ve adetlerin bu evrede daha etkin olması nedeniyle, gencin suça daha kolay başvurduğu görülür.

Suçlu çocukların değerlendirilmesi ve yeniden eğitilmeleri konusunda Çocuk Mahkemeleri'nin rolü büyüktür. İlk Çocuk Mahkemesi 1899 yılında Birleşik Amerika'nın Chicago kentinde kurulmuş, bunu İngiltere, Fransa, İtalya, Almanya, Sovyetler Birliği ve İspanya'da kurulan Çocuk Mahkemeleri izlemiştir.

Ülkemizde 7 Kasım 1979 tarihinde çıkarılan Çocuk Mahkemeleri Yasası, 6 Kasım 1981 tarihinde "Çocuk Mahkemelerinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanunun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine, Bazı Maddelerinin Kaldırılmasına Dair Kanun" ile değişikliğe uğramış ve uygulama faaliyetine, uzman personel yetersizliği nedeniyle 1987'nin son aylarında sadece 4 büyük kentimizde geçilmişti.

Çocuk Mahkemeleri Yasası, ceza ve önlem uygulanmasından önce, Batı toplumlarında olduğu gibi pedagog ve sosyal hizmet uzmanları kanalıyla suçlu çocuğun yakın çevre koşullarının incelenmesini öngörmektedir.

Çocuk Mahkemeleri Yasası'nın ergeni psiko - pedagojik bir yaklaşım içinde değerlendirmesi ve onun sosyo-ekonomik ve kültürel yakın çevre koşullarını ele alarak suçluluğu oluşturan nedenleri ortadan kaldırmak üzere birtakım önlemler getirmiş olması büyük bir önem taşımaktadır.

Çocuk Mahkemeleri'nin açılmakta olduğu şu günlerde dikkat edilmesi gereken noktaların başında şunlar gelmektedir:

1) Yasa sadece 11-15 yaş grubundaki çocukları kapsamaktadır. Oysa suçlu çocukların çoğunluğunu 15-18 yaş dilimindeki çocuklar oluşturmaktadır. Sözgelimi Eylül 1987 itibariyle Ankara, Elazığ ve İzmir Çocuk Islahevleri'ndeki 434 hükümlü gencin % 95'i 15-18 yaşları arasındadır. Bu nedenle yasa kapsamının genişletilmesi gerekmektedir.

2) Suç işlemiş çocuk, mahkemeye sevkedilmeden önce oluşturulabilecek "Alıkonma Merkezleri"nde, pedagog ve sosyal hizmet uzmanlarının kontrolünde, yaşına ve gelişim evresine uygun bir tutum içinde bekletilmelidir.

3) Çocuk Mahkemeleri'nde görev alacak tüm uzman personel; Çocuk Suçluluğu Psikolojisi ve Eğitimi, Ergenlik Psikolojisi ve Kriminoloji konularında yoğunlaştırılmış kurslarla kısa sürede yetiştirilmelidir.

4) Çocuk Mahkemeleri'nde görev alacak pedagog, psikolog ve sosyal hizmet uzmanları, suçlu bireyin yakın çevre koşullarını yeterince izlemeli ve aile içindeki duygusal ve toplumsal etkileşim ortamını saptamalı, uygulayacakları testler aracılığıyla, suçlu gencin zekâ ve kişilik özelliklerini belirleyebilmelidir.

5) Suçlu genç, uzmanların elde ettikleri bulguların ışığında, ya okula yöneltilmeli ya da ilgi ve yetenekleri doğrultusunda, kurum içinde, belirli bir mesleğe yöneltmek amacıyla üretici kılınmalıdır.

6) Kurum içinde görev alacak uzman pedagoglar, grup ve davranış terapisi yöntemlerinden yararlanarak, çocuğun topluma yeniden kazandırılmasını sağlamalıdırlar.

7) Tahliye edilen çocuğun kurumdan çıktıktan sonra, ailesi olmadığı takdirde yaşamını sürdürebileceği "Merkezler" oluşturulmalı ve bu merkezlerde görev yapacak uzmanlar, çocuğun okula ve mesleğe yöneltilmesinde etkin kılınmalıdırlar. Bu uzmanlar ayrıca, yakın çevre koşullarını düzenleyerek onun ruh sağlığına kavuşmasında da yardımcı olabilmelidirler.

8) Her yıl ortalama yüz bin çocuğumuzun suça yöneldiği düşünülürse, yeniden suça yönelebilecek yüz binleri, bu damgayı yemekten kurtarmak üzere toplumca gerekli önlemlerin alınması zorunludur.

Bu bakımdan infaz sonrası gence yapılması gereken "rehberlik" ve "izleme" hizmetleri büyük önem taşımaktadır.

Dileğimiz, çocuğa psikopedagojik açıdan yaklaşacak yeterli uzman personelin, Çocuk Mahkemeleri'yle, ıslah ve eğitim kurumlarımıza da ivedilikle atanması ve tüm kurumlarda uygulanacak "yeniden eğitim" yönteminin devletçe organize edilmesidir.

Hüküm giyerek ıslahevinde yıllarını geçiren çocuklarımıza hoşgörülü davranmamız; onları yaralamadan, iş ve meslek sahibi ve topluma yararlı bireyler haline getirmek için gerekli desteği sağlamamız, en büyük görevimiz olmalıdır. ■

▼ *Çocuk bileklerindeki zincirler. Çocuk mahkemeleri yaygınlaştığında kelepçeler kalkabilir.*

Anadolu Bankası nasıl kurtarıldı?

DEVLET BANKASI DA BATAR

Eldeki veriler Anadolu Bankası'nın battığını açıkça gösteriyor. Rakam oyunları ve günü kurtarma operasyonları ile gerçekleri gizlemek gelecekte daha büyük sorunlar çıkaracaktır.

Yirmi dört Ocak kararları ile uygulamaya konulan ve 12 Eylül askeri hareketi ile siyasal ve toplumsal yapısı oluşturulan arabesk serbest piyasa ekonomisi, ürünlerini vermeye devam ediyor. Enflasyon oranının üzerinde faiz kandırmacası ile bankalara çekilen tasarrufların "etkili" ya da "etkili" desteklere sahip firma ve kişilere geri alınamayacağı bile bile kredi olarak verilmesi sonucunda batan bankalar kervanına Anadolu Bankası da katıldı. Böylece "huzur" ve güven" ortamında batan piyasa ve borsa bankerleri, İstanbul Bankası, Hisarbank, Odibank, Bağbank, İşçi-Kredi Bankası ve Töbank'tan sonra Anadolu Bankası da battı ve kurtarıldı.

Ancak bu kez, diğer uygulamalardan farklı olarak, kurtarmanın örtülü biçimde yapılması gerekti. Çünkü batan bir devlet bankası idi ve yıllardır kamuoyuna "Hazine Bankası" olarak tanıtılmıştı. Oysa devlet bankaları batmazdı. Olsa olsa batan özel banka ve firmaları kurtarırdı. Ayrıca, bir taraftan "çağ atlayan", "kabuk değiştiren" bir Türkiye ve itibarlı bir kamu ekonomisi profili çizilirken diğer taraftan güçlü devlet kuruluşu Anadolu Bankası'nın battığı açıklanamazdı. O nedenle Anadolu Bankası ile T.Emlâk Kredi Bankası'nın birleştirilmesi formülü geliştirildi. Nasıl olsa iki banka da konut işiyle uğraşıyordu. Ayrıca Emlâk Kredi Bankası, Anadolu Bankası'nın getireceği yükü taşıyabilecek durumdaydı. O halde bu iki banka birleştirilebilir ve KONUTBANK adıyla yeni bir banka kurulabilirdi. Böylece hükümetin konut sorununa köklü bir çözüm getirme niyetinde olduğu da gösterilmiş olurdu. Bu amaçla 6.1.1988 gün ve 88/12485 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile iki bankanın bütün aktif ve pasifinin Konutbank'a devri sağlandı. Böylece iki bankanın iç ve dış sözleşmelerden doğan hak ve borçları Konutbank'a geçti.

Ancak bununla her şey bitmiyordu. Çünkü Anadolu Bankası'nın iyi durumda olmadığı bir süredir basında yer alıyordu. Bunun gerçek olmadığını göstermek gerekiyordu. O nedenle hemen bazı gazetelere "Türkiye'nin Bankası'ndan Türkiye'ye Rapor" başlıklı büyük ilanlar verildi ve Anadolu Bankası'nın 1987 yılını 2 milyar 900 milyon lira kârla kapattığı açıklandı. Böylece tahmini rakamlarla da olsa geçmiş yıl bilançosunu yeni yılın ilk günlerinde açıklayabilen ilk banka olma unvanı da kazanıldı. Artık birleşmenin nedenlerini sıralamak kolaydı. Yeni bankanın yeni Genel Müdürü Bülent Şemiler, iki bankanın büyümek ve ihtisaslaşmak için birleştirildiğini, olayı kamu bankalarının reorganizasyonu çerçevesinde düşünmek gerektiğini kamuoyuna açıkladı.

Ancak olay bu tür açıklamalarla geçiştirilecek kadar basit değildir. Sermayesindeki kamu payı % 99,94 olan bir banka batırılmıştır. Banka daha ziyade bankacılık ilke ve prensiplerine uygun çalıştırılmadığı için çökmüştür. Ve bu süreç Başbakan Yardımcısı Kaya Erdem'in yakını olan Halil Ata'nın genel müdürlüğe atanması ile başlamıştır. Bankanın tahsili gecikmiş alacakları, 1983 yılı sonunda 18 milyar 237 milyon lira iken Halil Ata'nın göreve başladığı 1984 yılı başından itibaren hızla artmış ve anılan yıl sonunda 32 milyar 767 milyon liraya, 1985 yılı sonunda 61 milyar 198 milyon liraya, 30.6.1986 tarihi itibarıyla da 81 milyar 512 milyon liraya yükselmiştir. (NOT: Bankalar tahsil edemedikleri krediler "uygun" zaman ve şekilde bilançolarında göstermektedirler. O nedenle yukarıdaki rakamlar gerçek değerlerin altında olabilir. Ayrıca, 1984 yılında tahsili gecikmiş alacaklar hesabına alınmış bir kredi eski yıllarda kullandırılmış olabilir. Aynı biçimde 1986 yılı başında kullandırılmış bir kredi de sonraki yıllarda tahsili olanaksız alacak haline gelebilir ya da o zaman bu hesaba alınabilir. O nedenle söz konusu rakamlar buna göre değerlendirilmelidir. Ancak anılan dönemde tahsili gecikmiş alacaklar tutarının olağanüstü arttığı kesindir) Tahsili gecikmiş alacakların hızla yükselmesine yeni kurulmuş, istihbaratı olumsuz, borçlanma oranı çok yüksek, öz varlığı yetersiz, işletme sermayesi açığı bulunan, senetleri protesto olan firmalara kredi verilmesi, ayrıca kredi talepleri önce reddedilen kuruluşlara nedense (!) kısa bir süre sonra kredi açılması sebep olmuştur. Ayrıca sağlıksız ekspertiz raporları düzenlenerek gerçek değerinin çok üzerinde ipotekler alınması nedeniyle teminat açıkları oluşmuş ve krediler tahsil edilememiştir. Bunun dışında mevcut risk ve deplasmanların yeni açılan kredilerle kapatılması, bankaca tazmin edilen döviz kredilerinin yeni açılan döviz kredileriyle tasfiye edilmesi, ihracat tecrübe ve bağlantısı olmayan firmalara prefinansman kredisi açılması gibi uygulamalar da tahsili gecikmiş alacaklar tutarını yükseltmiştir. (Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu'nun Anadolu Bankası'na ait 1985 yılı raporu sh. VI, I)

Bakanın tahsili gecikmiş alacaklar tutarı Bülent Şemiler'in 9.5.1986 tarihinde göreve getirilmesinden sonra da hızla artmaya devam etmiştir. 1986 yılı sonu itibarıyla 154 milyar 418 milyon lira olan bu alacaklar, 30.9.1987 tarihi itibarıyla 194 milyar 116 milyon liraya yükselmiştir. Aynı tarih itibarıyla bankanın zararı da 110 milyar 272 milyon liraya çıkmıştır. (ANKA, 14.1.1988 günlü Ekonomik Bülten'deki bilanço fotokopileri)

Oysa yetkililer fiktif gayri menkul satışları ve çeşitli bilanço düzenlemeleriyle 1987 yılı sonu itibariyla bankayı 2 milyar 900 milyon lira kârlı göstermişler, tahsili gecikmiş alacaklarını da 119 milyar 900 milyon lira olarak ilan etmişlerdir. (Cumhuriyet, 9.1.1988, Banka Kurtaran Arazi - Dünya 24.12.1987 sh.5).

Eldeki veriler Anadolu Bankası'nın battığını açıkça göstermektedir. Rakam oyunları ve günü kurtarma operasyonları ile gerçekleri gizlemek bir süre için mümkün olsa bile gelecekte gizlenemeyecek daha büyük sorunların ortaya çıkacağı kesindir. Bu durumda da ödenecek maliyet daha büyük olacaktır. Ancak bu maliyeti her zaman emekçi sınıf ve tabakalar ödeyeceğine göre ANAP iktidarının söz konusu gelişmelerden rahatsız olduğunu ve olacağını düşünmek herhalde mümkün değildir.

Sonuç olarak, ülke ekonomisinin dünya kapitalizmine entegrasyonunu ve bu yapı içinde emekçilerimizin alabildiğine sömürülmesini amaçlayan 24 Ocak kararlarının sivil görünümlü ANAP iktidarı, kendisini iktidarda tutacak güçleri özellikle kamu bankaları aracılığı ile ve kural dışı işlemlerle sınırsızca desteklemeye devam etmektedir. Dolayısıyla gerek bu nedenle gerekse sistemin doğal sonucu olarak bankalarda yeni "birleştirme" olayları ile karşılaşmamız kaçınılmazdır.

Kuşkusuz bu uygulamaların bedelini ödeyen emekçi sınıf ve tabakaların üzerindeki yük giderek ağırlaşacaktır. Demokrasi mücadelesinde önemli kazanımlar elde edilmedikçe bu yükün ağırlığı daha da artacaktır. ■

▼ Garip bir birleşme. İki bankanın Bakanlar Kurulu kararıyla birleştirildiği Resmi Gazete'de ilan edildi.

ANADOLU BANKASI

TÜRKİYE EMLAK KREDİ BANKASI

PERESTROYKANIN DÜŞÜNDÜRDÜKLERİ

Sosyalist dünyanın insanı kendini kolektif mülkün ortaklarından, sistemin sahiplerinden biri olarak gördüğü, giderek kendini dünyayı değiştirenlerden biri olarak hissettiği ölçüde problemlerin çözümü kolaylaşacak.

''Mülkiyet, ... ilkel anlamıyla-Asya, Slav, Antik ve Alman biçimlerinde- çalışan (üretici) (kendini yeniden üreten) öznenin, kendi üretim ya da yeniden üretim koşullarıyla, kendi malı olarak ilişkiye girmesi demektir.''[1]

[Bu biçimlerde (A.K.)] ... ''...emekçi, emeğin nesnel koşullarını kendi mülkiyeti olarak görür.''[2]

''...tıpkı çalışan öznenin doğal birey, doğa kökenli insan olarak görülmesi gibi, emeğinin başlıca nesnel koşulu da burada kendi inorganik vücudu olan doğa, yani toprak olacaktır; özne olarak varlığı sadece organik vücudu değil, aynı zamanda bu inorganik doğadır.''[3]

''Birey emeğin nesnel koşullarını dolaysız olarak kendisine ait şeyler, kendi özelliğinin inorganik vücudu olarak görür, onlarla bu sıfatla ilişki kurar ve kendi öznelliğini onlarda realize eder: Emeğin baş nesnel koşulu, bir **emek ürünü** *değildir, verili* **doğadır;** *bir yanda canlı birey, öbür yanda bireyin yeniden üretiminin* **nesnel koşulu** *olan toprak...''*[4]

''Toprak emeğin hem araçlarını, hem de maddesini sağlayan, ayrıca cemaatin yerleşme yerini, **temelini** *oluşturan büyük atölyedir, cephaneliktir. Klan üyeleri ilkel bir biçimde, bunu* **cemaatin** *ve canlı emek yoluyla kendini üreten ve yeniden üreten cemaatin* **mülkü** *olarak görürler. Birey ancak bu cemaatin bir üyesi, bir member'ı sıfatıyla* **mülkiyet,** *ya da* **zilyedlik** *ilişkilerine girebilir.''*[5]

''...çalışan bireyin, toprak üzerinde mülk sahibi olma **konumu,** *bu* **ilişki, onun bir cemaatin üyesi** *olmasıyla dolayımlanmıştır.''*[6]

□

Marx'ın, kapitalizm öncesi üretim biçimlerini incelerken sözünü ettiği bu mülkiyete en yalın ve saf biçimiyle ilkel komünal toplumda rastlıyoruz. Gerçekten birey sadece komünün bir üyesi olduğu için emeğinin nesnel koşullarının -başlıca da toprağın- sahibidir. Birey **kendini** komünün işgal etmekte olduğu toprağın **sahibi** olarak görür. Üretim ilkel koşullarda, kolektif olarak yapılır. Birey kolektif komün mülkiyetinin ortaklarından birisi olarak -ve bu nedenle- bölüşümden kendisine düşen payı alır.

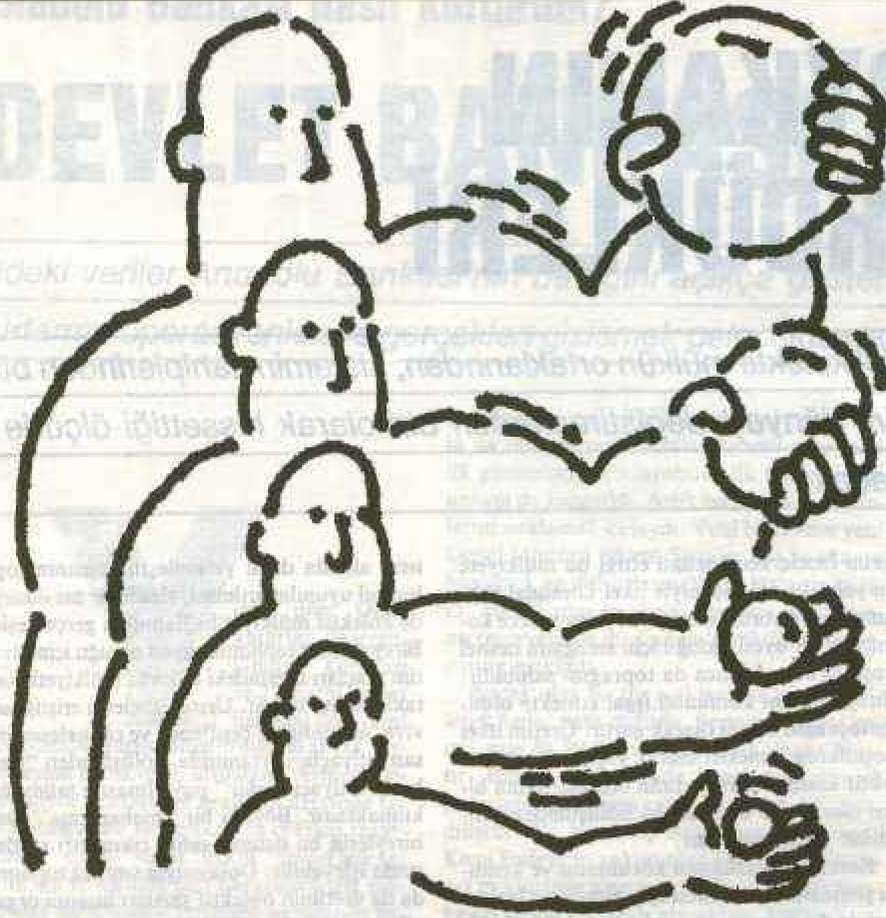
Komünün varlığının korunması ve kendini yeniden üretebilmesi için bireylerin birbirleriyle dayanışma ve yardımlaşma içinde olmaları zorunludur. Hem üretici güçlerin alabildiğine azgelişkin olmaları ve geri üretim teknikleri böylesini gerektirir, hem de komünün, dışardan gelebilecek çeşitli tehlikelere karşı kendini savunması. Artık ürün elde edilemediği için herkesin çalışmasının zorunlu olduğu bu yapıda komünün bütün üyeleri birbirleriyle eşit haklara sahip bireylerden oluşur. Komünün bu yapısı, üretimin objektif şartlarının, başlıca toprağın komün tarafından, üretimden önce kolektif sahiplenilmesini zorunlu kılar. Ama bu kolektif mülkiyetin altında yatan, bireyin emeğinin nesnel koşullarıyla, başlıca toprakla ilişkisidir. Ve birey toprağı kendi organik varlığının inorganik uzantısı olarak gördüğü için, aynı zamanda kendini toprağın sahibi, komünün kolektif mülkiyetinin ortaklarından biri olarak görür. Burada bireyin ''benim'' diye sahiplendiği mülk komünün ortak mülküyle, tüm komünün üyelerinin ''bizim'' dediği mülkle dolayımlanmış (vermittelt, mediated) durumdadır.

Spiralin üst düzeyinde ise...

Benzeri bir dolayımlanma devasa tarih spiralinin bir üst düzeyindeki komünal toplum için, gelişkin sınıfsız toplum için de söz konusudur. Ancak şimdi şartlar alabildiğine değişiktir. İlkel komünal toplumda komünün varlığını sürdürebilmesi ve kendini yeniden üretebilmesi bütün bireylerin ölesiye çalışmalarına bağlıyken, sınıfsız toplumda çalışma bir anlamda ortadan kalkmış durumdadır. Bireyler, toplumun kendini yeniden üretebilmesi için yapılan düzenlemelerin düzgünce işlemesi için çok cüzi bir zamanlarını ''çalışma''ya ayırırlar. Kolektif mülkiyet şimdi, komündekinin aksine bireylerin çalışmamalarını önvarsayar. İnsanoğlunun maddi ve bilhassa manevi alanda daha yetkinleştirilmesinin toplumsal uyumlaştırılması, şimdi bir üst düzeyde kolektif mülkiyet bağlamında gerçekleşir. Birey sınıfsız toplumun **üyesi** olduğu için, üretim araçları üzerindeki kolektif mülkiyetin ortaklarından biridir. Üretici güçlerin eriştiği seviye, alabildiğine çeşitlenen ve rafineleşen insan ihtiyaçları ortamında, bölüşümden ''herkesin ihtiyacı kadar'' pay almasını mümkün kılmaktadır. Böylesi bir ''mekanizma'' **tüm** bireylerin bu sisteme **sahip** çıkmaları şartlarında işleyebilir. Dolayısıyla sınıfsız toplumda da üretimin objektif şartları insanın organik doğasının inorganik bir uzantısı haline gelir. Birey şimdi alabildiğine yetkinleşmiş üretim mekanizmasına, onun üzerinde şekillenecegi dünyamıza **kendininmiş** gibi bakar. Aynı ilkel komünal toplumda olduğu gibi sınıfsız toplumda da kâğıt üzerinde yazılı mülkiyet bulunmaz. Ama mülkiyet ortadan kalkmış değildir. Şimdi koca bir dünya **tüm insanlığın mülkü** haline gelmiştir. Her birey kendini dünyanın ayrı birer **sahibi** dünya üzerindeki kolektif mülkiyetin **ortaklarından** biri olarak görür. ''Benim'' olan yine, ''bizim'' olanla dolayımlanmıştır. Her birey **kendini** öteki bireylerle eşit düzeyde, üretim araçları dahil tüm zenginlikleriyle, maddi manevi olanca varlığıyla dünyanın -isterseniz evrenin- sahiplerinden **biri** olarak görür.

Sosyalizmin bölüşüm ilkesi ''herkese emeği kadar''dır. Herkese emeği kadar bölüşüm payı, tayin edici önem taşır. Belirli bir nakit olarak gerçekleşen bu pay öz olarak kapitalizmdeki ücretten farklıdır, ama biçim olarak farkı yoktur.

Kapitalist üretimde işçi mülksüzdür. Kapitalizmin tarih sahnesinde oluşum süreci, aynı zamanda emekçinin, üretimin nesnel şartlarından, üretim araçlarından koparılış sürecidir. *''Emeğin sermayeyle, ya da sermaye biçimini alan nesnel emek koşullarıyla girdiği ilişki, emekçinin mülk sahibi olduğu, ya da mülk sahibinin aynı zamanda çalışan kişi olduğu çeşitli biçimleri çözen belli bir tarihi süreci önvarsayar. Yani öncelikle; 1) Bireyin toprakla doğal bir üretim koşulu ve kendi inorganik varlığı -kendi güçlerinin ve iradesinin hüküm alanı- olarak girdiği ilişkinin* **çözülmesi** *... 2) Bireyin* **üretim aracı üzerinde mülk sahibi** *olduğu ilişkilerin* **çözülmesi.** *(...) 4) Öte yandan aynı zamanda* **bizzat emekçinin canlı emek kapasitesinin henüz üretimin dolaysız bir nesnel koşulu** *oldu-*

ğu ve üretimin nesnel bir koşulu olarak mülk edinildiği- kısacası, köle ya da serf olduğu- ilişkilerin de çözülmesi''(7)

Kapitalist üretim sürecinde işçinin sahip olduğu tek nesne kendi işgücüdür. İşçinin varlığını sürdürmesi, kendini yeniden üretmesi için bir kısım kullanım değerlerine ihtiyacı vardır. İşçi işgücünü bu kullanım değerleriyle **mübadele** eder. Ama doğrudan değil dolaylı. Sermaye sahibi işçinin işgücünü belirli bir süre için **ücret** mukabilinde satın alır. İşçi de bu ücretle geçimi için gerekli kullanım değerlerini elde eder. İşçinin yegâne "mülkü" olan işgücü, -çalışabildiği sürece- ücretle dolayımlanmış olur. İşçiyi, kendini -ve ailesini- yeniden üretebilmek için öncelikle ilgilendiren, bu süreci sürekli kılabilecek olan kullanım değerleridir. İşçi bunları ücreti karşılığında elde edebilir. Dolayısıyla kapitalizmde işçi kendini sadece **ücretinin sahibi** olarak görür.

"Herkese emeği kadar"

Gelişkin sınıfsız topluma geçişin ön aşaması olan sosyalizmde üretim araçlarının mülkiyeti tüm toplumun üzerindedir. Ama bu başlangıçta siyasi ve hukuki olarak sağlanır. Üretim araçlarının özel mülkiyetine son verilir ve bunların mülkiyeti bir **anayasa hükmü** olarak toplumun üzerine geçirilir. Böylece üretim araçlarının mülkiyeti, ulusal çapta kolektif bir mülkiyet niteliğini kazanır. Bölüşüm de bu kolektif mülkiyet esasında gerçekleştirilir. Ancak sosyalist bölüşüme etkiyen başka önemli faktörler de vardır. Her şeyden önce sosyalizme başlamak, onu kurmak ve yetkinleştirmek gerekir. Bu süreçte maddi toplumsal imkânlar, üretim ve hizmetler, ihtiyaçların toplamına kıyasla kısıtlı olabilir. Bu nedenle, sosyalizmin bölüşüm ilkesi "herkese emeği kadar"dır. Bölüşümde her yurttaşın payına düşen sosyal harcamalar dışında, sosyalizmde "herkese emeği kadar" bölüşüm payı, tayin edici önem taşır. Bu pay belirli bir **nakit** olarak gerçekleşir. Öz olarak kapitalizmdeki ücretten farklıdır, **ama biçim** olarak farkı yoktur. İşçi anayasal hak olarak üretim araçları üzerindeki kolektif mülkiyetin ortaklarından biridir. Ama bu mülkiyetin karşılığı, bölüşümde ücret biçiminde somutlanır. İşte kanımca ücretle dolayımlanmış bu kolektif mülk sahipliği sosyalist toplumun en hayati problemlerinden birini oluşturur.

Ücretle dolayımlanmış kolektif mülkiyetin tek tek bireyler tarafından benimsenebilmesi için bu dolayımın kavranması gerekir. Böylesi bir kavrama ise ancak ve ancak sosyalist dünya görüşünü benimsemekle, onu belirli ölçüde hazmetmekle mümkündür. Oysa sosyalist toplumda insanların sosyalist dünya görüşünü kavramaları, benimsemeleri ve hele hazmetmeleri bir süreç meselesidir. Bu noktada sosyalizmden memnun olmakla sosyalist olmanın asla birbirine karıştırılmaması gerekir.

Öyleyse sosyalizmden memnun da olsa, çalışan kişi için sosyalist olmadığı sürece -ki varolan sosyalizmde böyleleri çoğunluğu oluşturuyor- ücretle dolayımlanmış kolektif mülkiyet bir anlam ifade etmez. Bir başka deyişle sosyalist toplumun, sosyalist dünya görüşünü hazmetmiş olanlar dışında kalanlar için, anayasa hükmü olan kolektif mülkiyetin, -bu mülkiyetin fiilen ortaklarıymışçasına- benimsenmesi kolay gerçekleşemez, böyleleri için kolektif mülkiyet ancak kağıt üzerinde, yani hukuken vardır.

Oysa temellük etme, yani sahiplenme özünde bir hukuk meselesi değildir. İnsanın toplumsal doğasının bir tezahürüdür, bir **benimseme** konusudur. Örneğin kapitalist sistemde anonim şirketlerin çok sayıda ortakları vardır. Tek tek hisse senetlerinin sahipleri hukuken, bu şirketlerin ortakları, dolayısıyla sahiplerinden birisi durumundadırlar. Ama gerçekte küçük bir azınlık, çoğu zaman bir aile hisse senetlerinin dağılmış olmasından istifade ederek düşük bir sermaye payı ile şirketi kontrolü altında tutar. **Fiilen** şirketin **sahibi** bu küçük azınlıktır. Herkes bunu böyle görür, böyle kabul eder. Hem kamuoyu hem o "küçük azınlık", hem de çoğunluğu oluşturan öteki hisse senedi sahipleri böyle bir bilinç taşırlar. Bu sonuncular kendilerini hiçbir zaman o şirketin sahibi olarak görmezler, böyle hissetmezler, onları ilgilendiren yılda bir alacakları temettü payıdır ya da ellerindeki kağıt parçalarının borsadaki değer dalgalanmalarıdır.

"Benimseme"nin özü

Sosyalist toplumda bireylerin bir bölüğünün ücretle dolayımlanmış kolektif mülkiyet karşısındaki duyarsızlığı, mülkiyetin boşta kaldığı anlamına hiç gelmez. Çünkü **mülkiyet boşta kalamaz.** Onun için de sosyalizmde üretim araçlarının mülkiyeti, onları fiilen kim benimsiyorsa, onların tüm topluma maledilmiş kolektif mülkiyetini kendisinin ve sosyalist toplumun yeniden üretiminin vazgeçilmez ön şartı olarak kim görüyorsa fiilen onların üzerinde demektir. Bunlar da, daha önce de belirttiğim gibi sosyalist dünya görüşünü benimsemiş ve hazmetmiş olanlardır, kısaca sosyalistlerdir.

Sosyalist toplumda ücretle dolayımlanmış kolektif mülkiyetin sırrını çözebilenlerin kendilerini hukuken olduğu kadar fiilen de üretim araçlarının sahiplerinden biri olarak hissetmeleri onlara bir imtiyaz kazandırmaz. Çünkü bu konumda olanlar, aynı zamanda bütün yurttaşları da kolektif mülkiyet karşısında kendileriyle **eşit** konumda görürler. Kendini kolektif mülkün **ortaklarından biri** olarak duymanın ve görmenin anlamı da budur. Yani sosyalizmde bireylerin kolektif mülkiyet karşısında fiilen sahiplenmeye ilişkin farklı konumları, toplumda birisi üretim araçlarının sahibi, diğeri üretim araçlarının sahipliğinden mahrum bırakılmış iki kesimin oluşması değildir. Aksine kendini toplumsal mülkün -sistemin- sahiplerinden biri olarak görenler, henüz böylesi bir kavrayışa erişememiş olanları da kendileriyle eşdeğer konumda gördükleri için, onların haklarına riayet ederler, bütün bireylerin sosyalist düzenin imkânlarından adil bir şekilde yararlanmalarını sağlarlar. Üstelik bu kadarla da kalmaz, kendini kolektif mülkün ortaklarından biri olarak görenler, ötekilerin de aynı konuma çekilmeleri, bütün bireylerin kolektif mülkiyete **fiilen** sahip çıkmaları için çaba gösterirler.

Bu olgu sosyalist yeniden üretimin geliştirilmesinin, sosyalizmin yetkinleştirilmesinin de başlıca güvencelerinden biridir. Sosyalizmde üretim araçlarının kolektif mülkiyeti ancak sistemin bir **bütün** olarak işlemesi halinde bir anlam ifade ettiği için üretim araçlarının fiilen benimsenmesi demek, sistemin bir bütün olarak benimsenmesi demektir. Sosyalistlerin tek tek bireyler olarak kendilerini yeniden üretebilmelerinin ön şartı, sosyalist dü-

zenin varlığının korunması, yeniden üretilmesi ve her geçen gün daha geliştirilerek yeniden üretilmesidir. Bunun da yolu, en başta üretici güçlerin devamlı yenilenmesinden ve yetkinleştirilmesinden geçer. Ve açıktır ki, sosyalist bir toplumda **yaratıcı** çabaya ne kadar çok insan kazanılırsa toplumun yetkinleştirilmesi de o ölçüde hız kazanır.

Sosyalist sistemin yeniden üretilmesi

Kapitalizmde işçi üretim sürecine ve üretimin sonucuna ilgisizdir. Sermaye işçiyi üretim araçlarının mülkiyetinden kopararak üretimin sonucuna daha üretim sürecinin başında el koyar. Kapitalizmde işçinin başlıca ilgisi ücretinedir ve yaratıcı olması için bir neden yoktur. O, sermaye sahibi kendisinden ne isterse onu yerine getirir. Oysa sosyalizmde, üretim araçlarının özel mülkiyeti bulunmadığı için sermayenin kendini yeniden üretmesinin yerini toplumsal mülkiyet altında sosyalist sistemin yeniden üretilmesi ve geliştirilmesi alır. Böylece üretimde bulunan tek tek bireylerin çıkarlarıyla toplumun çıkarlarının korunması ve geliştirilmesi uyumlaşır. Bu nedenle de tek tek bireylerin üretim sürecine ve sonuçlarına ilgi duymaları, çabalarını yaratıcı bir şekilde sarfetmeleri hem imkân dahiline girer, hem de toplumun yeniden üretilmesinde bu nokta tayin edici önem kazanır.

Bu durumda, hukuken tüm halkın mülkiyetinde olan üretim araçlarının sahipliğini fiilen hisseden ve benimseyen, dolayısıyla sosyalist sisteme sahip çıkıp onun geliştirilmesi için çaba sarfeden insanların sayısının hızla artırılması, giderek tüm bireylerin bu konuma yükseltilmeleri -ki artık gelişkin sınıfsız toplumun eşiğidir bu nokta- sosyalist toplumun yeniden üretilmesi sürecinde sosyalistlerin önündeki en hayati görev haline gelir. Çünkü tek tek sosyalist bireylerin varlığı ve geleceği, sistemin bekasına ve yetkinleştirilerek yeniden üretilmesine bağlıdır. Sistemin gelişmesinin ön şartı ise, çalışan insanların olabildiğince çok ve ilgi duyarak sisteme sahip çıkmalarıdır, onu benimsemeleridir, anayasadaki kolektif mülkiyeti **vücutlarının bir uzantısıymışçasına** özümlemeleridir, kendilerini sosyalist "mülk"ün **ortaklarından** biri olarak görmeleri ve hissetmeleridir.

"Ücretle dolayımlanma" varlığını koruduğu sürece, sosyalist toplumda kolektif mülkiyetin fiilen sahiplenilmesi gerçekleşebilir mi? Ya da ne ölçüde gerçekleşir?

Bunun gerçekleşebileceğini nazari planda göstermeye çalıştım. Ya pratik?...

Ve perestroyka...

Bugün bütün dünyanın ilgisini çeken **perestroyka** girişimini bu açıdan da değerlendirmenin yerinde olduğu görüşündeyim.

Görebildiğim kadarıyla "perestroyka"nın özünü, yığınların yaratıcı enerjisini, sosyalist toplumun yetkinleştirilmesine mümkün olduğunca yoğun ve yaygın bir şekilde seferber etmek oluşturuyor. Yapılan eleştiri ve özeleştiriler gösteriyor ki, bu konuda hatırı sayılır ölçekte eksiklikler, aksaklıklar ve handikaplar var. Bence bütün bunların temelinde hukuken kolektif mülkiyetin ortakları olan bireylerin ağırlıklı bölümünün kendilerini **fiilen** böyle görmemeleri, **göremiyor** olmaları yatıyor.

Böylesi bir tespit neyi çözümler? Elbette tek başına pek bir şey çözümlemez. Bugün varolan sosyalizmin karşı karşıya bulunduğu meseleler öylesine karmaşık ve giriftler ki, olup bitenleri etraflıca koruyabilmek için, konuyu bütün veçheleriyle, etkiyen belli başlı faktörleri hesaba katarak incelemek gerekiyor. Ben olgulardan sadece biri üzerinde, sosyalist toplumda bireylerin mülkiyet karşısındaki davranışları hakkında bir **eskiz** yapmaya çalıştım. Hem sosyalizm hem de insanoğlunun geleceği açısından gerçekten hayati bir önem taşıdığına inandığım "perestroyka"nın bütün veçheleriyle değerlendirilmesinin son derece gerekli ve yerinde olduğu kanısındayım.

Kolektif mülkiyetin benimsenmesine ilişkin olumsuzlukların kolay çözülemediğini olup bitenler gösteriyor. Tüketimde çeşitli faktörlerin rol oynadığı günümüz dünyasında sosyalist ülkenin bireyi için de "to earn much money" dürtüsünün etkinliğini sürdürdüğü ve bir süre daha sürdürmeye aday olduğu görülüyor. Bu olguyu tek başına büyük bir olumsuzluk olarak görmüyorum. Ama "insanlar ne kadar çok tüketim imkânına sahip olurlarsa, **'herkesin ihtiyacı kadar'** alacağı topluma o kadar çok yaklaşılmış olacağı" türünden belirlemeler de, doğrusu beni tatmin etmiyor. Maddi hayat şartlarının her geçen gün daha geliştirilmesinin, insanların maddi ihtiyaçlarının giderek daha artan ölçüde tatmin edilmesinin, sosyalist toplum açısından taşıdığı önemi kimse inkâr etmez. Ama bu maddi gelişmeye insanın manevi alandaki yetkinleşmesi de eşlik ettiği sürece sosyalist toplumun **çok yanlı** gelişmesinin gerçekleşebileceği açık. Sosyalist dünyanın insanı kendini kolektif mülkün ortaklarından bir bütün olarak sistemin sahiplerinden biri olarak gördüğü, kendini düşündüğü kadar toplumu düşündüğü, giderek **kendini dünyayı değiştirenlerden biri** olarak hissettiği ölçüde problemlerin çözümü kolaylaşacak. Ama işte problemlerin belki de en zorlusu bu. İdealist bakış açılarının tuzağına düşmeden, volontarizmin çekiciliğine kapılmadan bu sorunu çözmek büyük maharet istiyor.

"Perestroyka"nın özellikle de onun en önemli bileşeni olarak gördüğüm **"sosyalist demokrasinin yetkinleştirilmesi"**'nin böylesi bir toplumsal açılımda tayin edici rol oynayacağını düşünüyorum. ■

(1) K.Marx, Grundrisse, Birikim Yayınları, Ekim 1979, s.558.
(2) a.g.e. s.524.
(3) a.g.e. s.547.
(4) a.g.e. s.541.
(5) a.g.e. s.526.
(6) a.g.e. s.542.
(7) a.g.e. s.562.

RUHR HAVZASI AYAKTA

Almanya'da kapatılması planlanan fabrikaların varlığıyla hayat bulan kentlerin tüm sakinleri, hatta kamu görevlileriyle kilise ve hayır kurumları çelik işçilerini destekliyor.

İşsizlik oranının % 15 dolaylarında seyrettiği F.Almanya'nın Ruhr havzasında maden ve çelik işçileri arasında özellikle 1986'dan bu yana işsizlik tehdidine karşı yaygınlaşarak süren eylemler, Kasım ayı başında Krupp şirketlerine ait Duisburg-Rheinhausen'da bir kısım işletmenin önümüzdeki aylarda kapatılacağının açıklanmasından sonra doruk noktasına ulaştı. Daha birkaç ay önce Oberhausen ve Hattingen'de diğer çelik tekellerine ait işletmelerin kapatılmasının ardından, bu karar bardağı taşıran damla oldu. 200 bin civarında çelik ve maden işçisinin iş bırakarak eyleme geçtiği 10 Aralık günü Duisburg'a tüm giriş-çıkış yollarını sabahın çok erken saatlerinde kesen işçiler diğer işkollarından işçilerin polis dahil tüm memurların da geniş desteğiyle muazzam bir örgütlü direniş gerçekleştirdiler. Direniş, Ruhr havzasının büyük ölçüde bu fabrikaların varlığıyla hayat bulan, birbirlerine son derece yakın kentlerinde hemen tüm kent sakinleri, işyeri sahipleri, esnaf, kamu görevlileri, kilise ve hayır kurumları, kısaca herkes tarafından aktif biçimde destekleniyor. Çelik işçilerinin yürüyüşü mağazaların kapanması, okulların tatil edilmesi ve herkesin sokağa dökülmesiyle tam bir genel greve dönüşüyor. Çelik işçilerinin işyerini koruma mücadelesi bu kentler için de ölüm-kalım savaşına dönüşmüş bulunuyor. Binlerce çelik ve maden işçisinin bir anda işsiz kalması bu kentlerin ölümü ile eş anlamlı çünkü. Noel ve yeni yıl gecelerinde de gerçekleştirilen kitlesel eylemlerin ardından şimdi Rheinhausen çelik işçileri çeşitli gösterilerin yanı sıra, 1000-1500 kişilik kafileler halinde otobüslere doluşup, çevre illerdeki çelik işçilerini ''ziyaret'' ediyorlar. Bu ziyaretler sırasında ev sahipliği yapan fabrika işçileri üretimi bırakıp, konuklarını karşılıyorlar. Bu arada kapalı devre bir TV yayını da başlatıldı. İşçilerin direnişi parlamento içinde ve dışında ilerici, demokrat güçlerce yoğun biçimde desteklenirken, durum tüm ülke çapında siyasi tartışmalara konu oluyor. Bonn'daki muhafazakar koalisyon ağır suçlamalarla karşı karşıya.

F.Almanya'da çelik işkolunda son on yılda 130 binden fazla işçi işini kaybetti. 1991 yılına kadar ise yine bu işkolunda 42 bin, buna bağlı olarak maden (kömür) işkolunda 30 bin işçi daha işsiz kalacak. Çelik işkolunda bugün oldukça karmaşık bir yapı arzeden durum ilk sinyallerini on yıl öncesinden vermeye başlamıştı. Çelik tekelleri için ''süper yıl'' olan 1974'ten hemen sonra çelik pazarlarında daralma kendisini hissettirmeye başladı. Bir yandan Ortak Pazar ülkelerindeki çelik fazlası, diğer yandan daha önce çelik ithalatçısı durumunda bulunan kimi ''Üçüncü Dünya'' ülkelerinin ihtiyaçlarını karşılamaya başladıkları gibi bir kısım çelik ürünlerini de damping yaparak piyasaya sürmeleri bu daralmayı körükledi. Son yıllarda ekonomideki durgunluk da yatırımları, dolayısıyla yatırımlarla yakından ilgili çelik talebini önemli ölçüde etkiledi. Bu arada son yıllarda ABD'nin izlediği himaye politikasının, doların düşmesinin ve 1992'de sınırların kaldırıldığı bir iç pazar doğrultusunda AT çapında çelik kotalarının belirlenmesinin (ki bu kotaya uymak için AT bünyesinde toplam 80 bin çelik işçisi işini kaybedecek) de etkisini vurgulamak gerekir. Çelik pazarlarındaki daralmaya rağmen kapasite artırımını sürdüren F. Alman çelik patronları ise yeni teknolojilerle emek üretkenliğini diğer işkollarının ortalamasının üzerinde artırırken, işçi sayısını da sürekli düşürdüler. Örneğin F.Almanya'da çelik üretimini büyük ölçüde elinde tutan tekellerden Krupp Çelik işletmeleri 1974-87 arasında 16.588 işçiyi işten çıkardı, aynı sürede Mannesman'da 23.393, Thyssen'de 13.821 işçi işini kaybediyordu. Bugünkü aşamada ise çelik tekelleri istedikleri ölçüde kâr getirmeyen çelik ürünlerinin üretimine son vermeye bunu da ''rasyonelleştirme'' adına işçileri kapı önüne koymakla gerçekleştirmeye çalışıyorlar. Ne ki çelik işçilerinin tüm kamuoyuna mal olan direnişi böyle bir ''oldu-bitti''ye göz yumulmayacağını açıkça gösteriyor.

Çelik tekelleri bizzat körükledikleri krizden kurtulmanın yollarını işçileri sokağa atmakta ararken, işçiler, iş güvencesinin sağlanmasını, 35 saatlik çalışma haftasının derhal gerçekleştirilmesini ve bu yolla yeni işyeri sağlanmasını, demir-çelik sanayiinin kamulaştırılmasını talep ediyorlar. ■

▼ **Çelik işçileri.** Binlerce işçi' Ruhr havzasının irili ufaklı kasabalarında dayanışma içinde.

▲ **Grevcinin kızı.** Babasıyla dayanışmak için yürüyüşe katılıyor.

İSRAİL YALNIZ KALIYOR

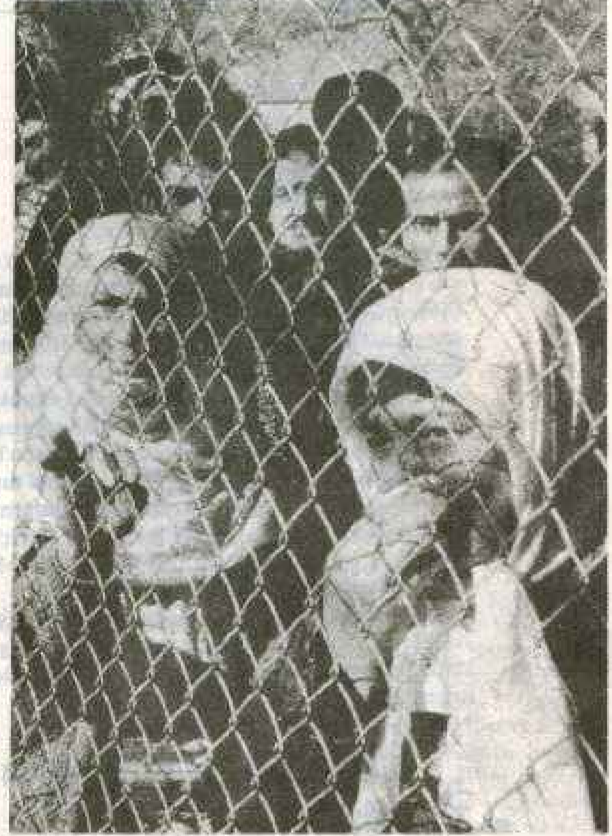
1967'deki İsrail işgalinin altında yatan Filistin sorununu ortadan kaldırma amacının yirmi yıl sonra tam da aksi yönde sonuç verdiği görülüyor.

İsrail işgali altındaki Filistin topraklarında direniş, Aralık başından bu yana İsrail birliklerinin sergilediği tüm vahşete rağmen yoğunlaşarak sürüyor. Gerçekte direniş, sürgündeki parlamento niteliği taşıyan Filistin Ulusal Konseyi'nin Nisan 1987'de Cezayir'de gerçekleşen ve diplomatik çevrelerce Filistin kurtuluş hareketindeki en kritik bölünme olarak nitelenen durumun aşılmasıyla sonuçlanan 18. oturumunu izleyen gelişmelerle bütünleşiyor.

Filistin Ulusal Konseyi'nin söz konusu oturumunda, özellikle İsrail'in 1982'de Lübnan'ı işgalinin ardından Filistin direniş hareketi içerisinde şiddetlenen iç siyasi ve örgütsel sorunlar ve çatışmaların noktalanmasında hayati bir adım atılmış ve bundan sonraki dönemde hareketin doğrultusuna ışık tutacak iki nokta ın altı çizilmişti: Birincisi, tutarlı bir anti-emperyalist platform temelinde Filistin hareketinin birliğinin sağlanması; ikincisi Ortadoğu'da kalıcı ve adil bir barışın sağlanması, diğer bir deyişle Ortadoğu sorununun çözümü için tam yetkili bir uluslararası konferans toplanması fikrinin (ki Sovyetler'in öteden beri önerdiği formüldür) desteklenmesi idi. Nitekim Cezayir oturumunun siyasi sonuçları da bu yöndedir. Bir kere, "Reagan planı" olarak anılan ve Filistin ulusunun Batı Şeria ve Gazze'de bağımsız bir devlet kurmasına karşı çıkarak Ürdün ile Filistin'in birlikte bir konfederasyon kurmasını ve Filistinliler'in ancak böyle bir konfedere devlet çerçevesinde kendi kendini yönetmesini öngören plan doğrultusunda 1985 Şubat'ında Ürdün ile FKÖ önderliği arasında imzalanmış bulunan Amman anlaşması feshedilmiştir. Cezayir oturumunun bir diğer önemli sonucu Filistin kurtuluş hareketi ile Suriye ve Lübnan ulusal yurtsever güçleri arasındaki ilişkilerin iyileştirilmesi, eski düzeyine getirilmesi ve güçlendirilmesi yönünde bir zeminin oluşturulmasıdır. Ve nihayet, siyasi platformu hemen tüm Filistin örgütleri tarafından kabul edilen oturum, Filistin davasının kaderinin esas olarak belirleneceği yerde, yani işgal altındaki anayurt topraklarında faaliyet sürdüren başlıca Filistin örgütlerinin-ki bunlar arasında El Fetih, ilk kez Cezayir toplantısıyla FKÖ Yürütme Konseyi'nde temsil edilmeye başlanan Filistin KP, Filistin Kurtuluşu İçin Halk Cephesi ve Demokratik Cephe sayılabilir- birlikte hareketini getirmiştir. Yine aynı şekilde işgal altındaki topraklardaki mücadele ile sürgündeki mücadelenin birlikteliği de tüm yakıcılığıyla belirmiştir.

Atılan bu adımların önemi, bir bakıma Cezayir oturumunun hemen sonrasında Filistin hareketinin karşılaştığı kimi düşmanca tutumlardan da anlaşılmaktadır. Her şeyden önce, oturumda alınan "B.M. Güvenlik Konseyi daimi üyelerinin ve FKÖ de dahi olmak üzere ilgili tüm tarafların eşit katılımıyla B.M. çerçevesinde ve gözetiminde bir uluslararası konferansın toplanmasını destekleme" kararı ABD, İsrail ve ABD'nin bölgedeki müttefiki Arap yönetimlerinin hiç de hoşuna gitmemiştir. Bu hoşnutsuzluk, örneğin Fas ve Mısır'daki FKÖ bürolarının kapatılmasında, Lübnan Parlamentosu'nun Mayıs 1987'de aldığı bir kararla FKÖ ile 1969'da imzalamış olduğu ve Filistinliler'in Lübnan'daki askeri ve sivil varlığını düzenleyen Kahire anlaşmasını iptalinde yansımıştır. Bu iptal kararının Filistinli mültecilere yönelik yeni yeni kıyım tehditleri getirdiği açıktır. Son olarak, Gazze'de İsrail birliklerinin sergilediği ve B.M. Güvenlik Konseyi'nde ABD'yi yıllardır ilk kez İsrail'i kınamak üzere "evet" oyu kullanmaya zorlayan insanlık dışı saldırılar da Filistin halkının kurtuluş mücadelesinde kaydedilen gelişmelere paralel olarak daha da yoğunlaşmıştır.

İsrail'in gerek Ürdün'ün batı kıyısında, gerekse Gazze şeridinde yoğun biçimde ve çok yönlü baskı sergilediği bilinmektedir. (Örneğin siyonist örgütü Gosh Emunin'e göre Ürdün nehrinin batı yakasında bulunan Yahudilerin sayısı 60 bindir ve bunlar toprakların % 52'sine sahiptir, buna karşılık yerli Arap halkının sayısı 900 bini aşmıştır ve bunlar toprakların yalnızca % 42'sine sahip bulunmaktadır). İşgal altındaki topraklar İsrail sermayesi için önde gelen bir yağma alanı olmuştur. Bu bölgelerdeki ekonomik faaliyete, dış ve iç ticarete getirilen kısıtlama ve yasaklarla Filistin ekonomisinin İsrail ekonomisinin uzantısı haline gelmesi için her gayret gösterilmektedir. Son yıllarda Ürdün'ün batı bölgesi ve Gazze'nin İsrail'in ihracat yapısı içerisinde önem bakımından ABD'den sonra ikinci sırayı almış olması da bu gayretlere işaret etmektedir. Bu arada İsrail'in iki bölge arasında farklılıklar yaratıp, sürdürerek Filistin halkının birliğini bu yoldan da engellemeye çalıştığı gözleniyor. (BM verilerine göre kişi başına GSMH (1982) İsrail'de 6086 dolarken, Batı Ürdün'de 1032 dolar, Gazze'de ise sadece 610 dolardı) Ne ki, İsrail'in ekonomik olarak da yöneltti̇ği bu saldırının ve özellikle de topraklara el koyma politikasının bir sonucu, işgal altındaki bölgelerde proletaryanın sayıca artması olmuştur ki, bu durum bir bakıma işçi sınıfının ulusal kurtuluş hareketindeki rolünün güçlenmesini de getirmiştir.

▲ **Acılı Filistin kadınları.** *İsrail'in vahşi saldırıları ne kadar devam edecek?*

Haziran 1967'deki İsrail işgalinin altında yatan "Filistin sorununu ortadan kaldırmak" girişiminin yirmi yıl sonra bugün tam da aksi yönde sonuç verdiği açıktır. İşgal altındaki topraklarda İsrail'in gerek askeri saldırılarla, gerekse ekonomik baskılarla uygulamaya çalıştığı baskı, sindirme, göçe zorlama politikası, Filistinliler arasında direnişin daha da yaygın biçimde örgütlenmesine yol açmış bulunuyor. Kimi Arap yönetimlerinin Filistin kurtuluş hareketini "kontrol altında tutma" girişimleriyle gelen olumsuzluklardan da çıkarılan derslerle Filistinliler öncelikle kendi güçlerine dayanmanın ve herşeyden önce işgal altındaki anayurt topraklarında her zamankinden daha geniş ve etkili bir örgütlü mücadele gerçekleştirmenin gerektiğini vurgulamaktadır. Gazze'de yaşanan olaylarla bu bir kere daha belirginleşirken, dahası İsrail'de yaşayan Arapların da ilk kez bu denli yoğun biçimde dayanışma göstermesi dikkat çekerken, önümüzdeki günlerde Ortadoğu sorununun ABD ve İsrail'in tekelindeki sahte çözümlerden kurtulup, uluslararası platformda gerçek çözümüne doğru daha da somut adımların gündeme gelmesi söz konusudur. ■

Türkiye ekonomisinde 1987 ve 1988

GELİŞMELER VE BEKLEYİŞLER

Kısa dönemde Türk ekonomisinin göstereceği performans ve Özal'ın siyasal geleceği, bulunabilecek yeni dış borçlara bağlanmış bulunuyor.

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın üçüncü dilimi olan 1987 yılında, geçici verilere göre, ekonominin büyüme hızı % 6.8 olarak bir önceki yıla kıyasla yavaşlamış, fiyat artışları hızlanmış, bütçe açığı büyümüş, emisyon hacmi genişlemiş, dışsatım artışına karşı dış ticaret açığı önceki yıllar düzeyini sürdürmüştür. Gelir dağılımının bozukluğu, dış borçlanma gibi Türkiye'nin uzun süreli sorunları, 1987 yılında daha da ağırlaşmıştır.

1987 yılında ekonomideki gelişmenin belirgin yönleri vurgulandıktan sonra, bu gelişmeler biraz daha ayrıntılı olarak şöyle özetlenebilir:

Ulusal gelir ve ekonominin büyüme hızı

DİE'nin 1987 yılına ilişkin geçici ikinci tahminine göre, Türkiye'nin 1987 yılında GSMH'sı cari fiyatlarla 55 trilyon 757.2 milyar TL'ye, sabit fiyatlarla da (1968 üretici fiyatları ile) 297.8 milyar TL'ye yükselmiştir.

1987 yılında ekonominin büyüme hızı, geçici verilere göre % 6.8 olarak tahmin edilmiştir. Büyüme hızı, 1986 yılında ulaşılan % 8.0'lik büyüme hızının gerisinde kalmıştır. Türkiye'de GSMH tahminlerini ve buna dayalı büyüme hızı hesaplarını ihtiyatla karşılamak gerekir. Ulusal gelir hesapları kaba tahminlere dayandığı gibi, harcamalar ve gelirin üretim faktörleri arasında dağılımı açılarından irdelenmemektedir. Ayrıca enflasyonun çok hızlı olduğu dönemlerde, cari fiyatlarda gelişmeleri sabit fiyatlara indirgerken kullanılan fiyat deflatörünün düşük tutulması büyüme hızlarını abartabilmektedir. Nitekim DİE'nin, Aralık/1987 ayında yaptığı 2. geçici GSMH tahmininde zımni fiyat deflatörü 133.2'dir. Zımni fiyat deflatörü, DİE'nin toptan eşya fiyatları endeksinde 1987 için hesaplanan ortalama fiyat artışından daha düşüktür.

İzlenen ekonomik politikanın çarpıklıklarının sürdüğü 1987'de gerileyen ekonomik büyüme hızının, 1988'de daha da düşmesi olasıdır.

Büyüme hızı konusunda bu çekinceyi koyduktan sonra ara sektörler itibarıyle büyüme hızındaki gelişmeler şöyle özetlenebilir: Tarım sektöründe büyüme hızı 1986 yılında % 7.3 iken, 1987'de % 2.6'ya gerilemiştir. Son yıllarda ormancılık alt sektöründe yaratılan katma değerde sürekli azalış dikkati çekmektedir. Sanayi sektöründe büyüme hızı 1986 yılında % 11.1 iken, 1987 yılı için büyüme hızı % 8.8 olarak tahmin edilmiştir. Sanayinin tüm alt sektörlerinde büyüme hızı, bir önceki yıla göre yavaşlamıştır. Büyüme hızı, madencilik ve taşocakçılığında % 14.4'ten % 2.5'e, imalat sanayiinde % 10.5'ten % 9.1'e, elektrik gaz ve su alt sektöründe de % 14.9'dan % 10.9'a düşmüştür. İnşaat sektöründe de büyüme hızı 1987 yılında yavaşlamış, bu sektörde büyüme hızı 1986 yılında % 8.2'ye değin yükselmiş iken, 1987 yılında % 6.3'e düşmüştür. Hizmetler sektöründe de büyüme hızı 1986 yılına göre yavaşlamıştır. Bu ana sektörde yalnız ulaştırma ve haberleşme alt sektöründe büyüme hızı % 6.8'den % 7.3'e yükselmiştir. GSMH içinde yaklaşık % 17 paya sahip olan toptan ve perakende ticarette ise büyüme hızı % 9.8'den % 8.7'ye gerilemiştir.

Yatırımlar

1987 yılında yatırımlara ilişkin kesin, güvenilir bilgiler bulunmamaktadır. 1987 programında, sabit sermaye yatırımlarının GSMH'ya oranının % 22.0'den % 22.4'e yükseleceği öngörülmüş idi. Ancak bazı göstergeler, 1987 yılında bir önceki yıla göre yavaşladığını ortaya koymaktadır. Konsolide bütçe içinde yatırım harcamalarının payının % 14.6'ya kadar düşmesi, kalkınma ve yatırım bankalarının açmış olduğu kredilerdeki artış hızının % 60.0'dan % 30.0'a gerileyişi, önemli projelerde gerçekleşme oranlarının çok düşük düzeyde kalışı, dışalım içinde sermaye malları payının % 30'dan % 26'ya düşüşü, bu göstergelerin başlıcalarını oluşturmaktadır.

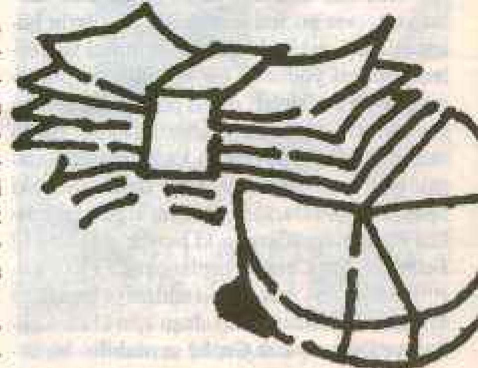
Yatırım yetersizliğinin yanı sıra yatırımların dağılımı da son yıllarda giderek çarpıklaşmaktadır. Türkiye'de yatırımlar içinde imalat sanayiinin payı giderek azalmaktadır. Program hedefine göre 1987 yılında imalat sanayiinin, toplam sabit sermaye yatırımları içindeki payı % 17.7'ye kadar gerileyecektir. İmalat sanayiinin 1980'li yılların başlarına kadar yatırımlar içindeki payı, % 30'un üzerinde bulunmaktaydı. İmalat sanayii yatırımlarında gerileyiş kamu kesiminde çok daha belirgindir. Kamu kesiminde imalat sanayii yatırımlarının payı % 10 düzeyinin dahi altına düşmüştür. Türkiye, son yıllarda kaynakların daha çok, ulaştırma ve haberleşme başta olmak üzere hizmetler sektörü yatırımlarına ayırmaktadır. 1987 yılının ilk on ayında da yatırım teşviklerinin % 42'sinin hizmetler sektörü projelerine verilmesi, "Türkiye sanayileşmekten vaz mı geçiyor" sorusunu ciddi olarak gündeme getirmektedir. Dışa açılmak isteyen, dışsatımını artırmak isteyen Türkiye'nin imalat sanayii yatırımlarına giderek daha az kaynak ayırması tam bir çelişki olmaktadır.

Bütçe uygulaması

1987 konsolide bütçesi, başlangıç ödeneklerine göre 11 trilyon TL'lik bir büyüklükte iken, son tahminlere göre 12.4 trilyon olarak gerçekleşmektedir.

Son yıllarda bütçeler, bir transfer harcamaları bütçesi haline dönüşmüştür. Artan kamu borçları ve bunun getirdiği faiz yükü, vergi iadeleri, teşvikler, bütçeleri tam bir transfer harcamaları bütçesi haline getirmiştir. Gerçekleşme tahminlerine göre, 1987 konsolide bütçesi içerisinde cari harcamaların payı % 33.9, yatırım harcamalarının payı % 14.6 olurken transfer harcamalarının payı % 51.5'e yükselmiştir. Transferler daha çok güçlü, gelir düzeyi yüksek kesimlere yapıldığından, gelir dağılımını da giderek daha fazla bozmaktadır.

Bütçe açığı, 1987 yılının ilk 11 ayında bir önceki yılın eş dönemine göre % 110 oranında artarak 920 milyar TL'ye yükselmiştir.

1986 yılı bütçesi yaklaşık 1 trilyon TL açıkla kapandığı ve kamu harcamalarının daha çok yılın son aylarında yoğunlaştığı dikkate alındığında 1987 yılı bütçesinin 1,5 trilyon TL üstünde bir açıkla kapanması olasıdır. Vergi gelirlerinin GSMH içindeki payının azalmasının yanı sıra, vergi gelirleri reel olarak da 1981 yılı düzeyinin altında bulunmaktadır. 1987 yılında vergi gelirlerinin cari fiyatlarla 9 trilyonluk bir büyüklüğe ulaşması beklenmektedir. Sabit fiyatlarla vergi gelirleri, 1981 düzeyinin ancak % 95'i dolayındadır. Özellikle yüksek gelirli ve etkili gruplar lehine yapılan vergi indirimleri, tanınan vergi teşvikleri, vergi gelirlerini ciddi biçimde erozyona uğratmış, bütçe açıklarının büyümesinde başlıca etken olmuştur.

Para kredi alanında gelişmeler

1987 yılı banknot hacminin en hızlı arttığı yıllardan biri olmuştur. 1986 yılı sonunda 2.021,1 milyar TL. olan banknot miktarı, Ekim 1987'de 3.1 trilyon TL'ye kadar çıktıktan sonra alınan önlemlerle 25 Aralık 1987 tarihinde 2.955,3 milyar TL'ye çekilebilmiştir. Buna göre 25 Aralık 1987 tarihine kadar geçen yıl banknot miktarında artış 934.2 milyar TL. olmuş, diğer bir deyişle % 46.2 oranında artmıştır. Yılsonu itibariyle 1987 yılında emisyon genişlemesinin 1 trilyon TL dolayında olduğu tahmin edilebilir.

Yazı hazırlandığı sırada elde mevcut 11 Aralık 1987 tarihi itibariyle rakamlar, 1987 yılında para arzındaki gelişmenin, bir önceki yıla göre daha yavaş olduğunu ortaya koymaktadır. 1987 yılında TL mevduat artışında yavaşlama, para arzındaki genişlemenin daha sınırlı ölçüler içinde kalmasına yol açmıştır. 1987 yılının ilk 11 ayında, dolaşımdaki para ile birlikte vadesiz ticari ve vadesiz tasarruf mevduatını içeren dar tanımlı para arzı % 42.9 oranında artmıştır. Bir önceki yılın eş döneminde ise bu kapsamdaki para arzındaki artış % 43.6 oranında idi.

Vadeli tasarruf mevduatı ile mevduat sertifikasını da içeren geniş tanımlı para arzı, 1986 yılının ilk on bir ayında % 32.7 oranında artış göstermiş iken, 1987 yılının eşdöneminde bu artış oranı % 31.2 olmuştur. 1987 yılında fiyat artışlarının, 1986 yılından çok daha hızlı olduğu dikkate alındığında, para arzı artışındaki yavaşlama bir önceki yıla göre daha da belirginleşmektedir.

1987 yılının para ve kredi alanında diğer özellikleri, mevduat ve kredi artış hızlarının yavaşlaması, Türk lirasının dışlanarak yabancı paraların liranın yerini almaya başlaması sürecinin, diğer bir deyişle ekonomide döviz ikamesinin giderek hızlanmasıdır.

1987 yılının ilk 11 ayında, geçici verilere göre toplam konsolide mevduat (bankalar mevduatı hariç) % 31.2 oranında artarak 13.627,4 milyar TL'ye yükselmiştir. Bir önceki yılın eş döneminde ise konsolide mevduat artış hızı % 35.1 idi. 1987 yılında en dramatik yavaşlama vadeli tasarruf mevduatında gözlenmiştir. Vadeli tasarruf mevduatı artış hızı 1986 yılının ilk 11 ayında % 27.4 iken, 1987 yılının söz konusu döneminde % 15.9'a değin gerilemiştir.

Son iki yılda vadeli mevduat artış hızında gözlenen belirgin yavaşlama birikimlerin alternatif yatırım alanlarına, özellikle döviz tevdiat hesaplarına kaymakta olduğunu ortaya koymaktadır. Hızlı enflasyon, TL'nin sürekli değer yitirişi, ekonomide döviz ikamesi etkisini doğurmakta, TL'nin yerini DM, Dolar gibi yabancı paralar almaktadır. Bunun etkisi bankacılık sisteminde de görülmektedir, TL mevduat artışı yavaşlarken, döviz tevdiat hesaplarının banka kaynakları içindeki payı giderek artmaktadır. 1987 Ağustosunda 3.9 trilyon TL'yi bulan döviz tevdiat hesaplarının 1987 yılı sonunda 4.5 trilyon TL'lik (yaklaşık 4.5 milyar dolar) bir boyuta ulaştığı hatta aştığı tahmin edilebilir.

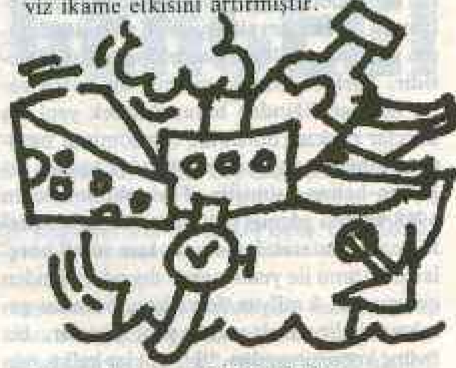
1987 yılında banka kredileri, TL mevduat artışından daha hızlı genişlemiştir. Yılın ilk 11 ayında banka kredileri % 52.1 oranında artarak 13.218,2 milyar TL'lik bir boyuta yükselmiştir. 1986 yılının ilk 11 ayında banka kredilerindeki artış hızının % 70.0 olduğu dikkate alındığında, 1987 yılında kredi genişlemesinin de bir önceki yıla göre daha yavaş olduğu görülmektedir.

Son yıllarda banka kredilerinin TL mevduatından daha hızlı arttığı gözlenmektedir. Bu gelişme, banka kaynakları içinde TL mevduat hesaplarının payının azaldığını, buna karşı döviz tevdiat hesapları ile dış kredilerin payının giderek artmakta olduğunu ortaya koymaktadır.

Fiyat artışları

1987 enflasyon hedefinin % 20 olmasına karşılık, geçen yıl enflasyonun denetimden çıktığı bir yıl olmuştur. Çeşitli fiyat endekslerine göre, 1987'de % 48.9 ile % 59.2 arasında değişen yıllık fiyat artışları olmuştur. DİE'ye göre geçen yıl toptan eşya fiyatları % 48.9, Türkiye genelinde tüketici fiyatları % 55.1 oranında artmıştır. Hazine toptan eşya fiyat endeksine göre ise, 1987 yılında toptan eşya fiyatlarında artış % 59.2 düzeyindedir. Hazinenin geçinme endeksine göre, fiyatlardaki artış daha da dramatiktir. Ankara geçinme endeksi bir yılda % 61.4, İstanbul geçinme endeksi ise % 67.3 oranında artış göstermiştir. Bu denli yüksek fiyat artışları, bir yandan gelir dağılımını daha da bozarken, diğer yandan TL'den kaçışı hızlandırmış, döviz ikame etkisini artırmıştır.

Dış ekonomik ilişkiler

1987 yılında göreli olarak başarılı gösterilebilecek tek alan, dış ekonomik ilişkiler olmuştur. 1987 yılının Ocak - Kasım döneminde dışsatım, bir önceki yıla göre % 36.3 oranında artmış, 8.985,9 milyon dolara yükselmiştir. Aynı dönemde dışalım ise % 23.6 oranında artarak 12.387,2 milyon dolar olmuştur. Dışsatımın, dışalımdan daha hızlı artmasına karşın, dış ticaret açığı hemen hemen değişmemiştir. 1987 yılında dış ticaret açığının 3,8 milyar dolar dolayında olması beklenebilir. Diğer bir deyişle 1987 yılında dış ticaret açığının, 1986 düzeyi 3.6 milyar doların daha üstünde gerçekleşmesi olasıdır. 1987 yılında dış ticaret hacminde hızlı gözüken gelişme, büyük ölçüde doların değer yitirişinden kaynaklanmaktadır. Gerek dışalım gerek dışsatım rakamları değer yitirmiş dolarla ifade edildiğinden artışlar abartılmaktadır. Hayali veya fiktif dışsatım ve dışalım rakamları da eklendiğinde, dış ticaret hacmi olduğundan çok daha kabarık gözükmektedir.

Son yıllarda dış ticaretimizde OECD ülkelerinin payının giderek yükseldiği gözlenmektedir. 1986 yılının ilk 11 ayında OECD ülkelerinin dış satımımızdaki payı % 56.5 iken bu pay 1987 yılının eş döneminde % 64.3'e yükselmiştir. Söz konusu dönemde AET ülkelerinin de dış satımımız içindeki payı % 44.0'ten % 48.4'e çıkmıştır. Buna karşı İslam Ülkeleri'nin dışsatımımız içindeki payı giderek azalmaktadır. 1986 yılının Ocak-Kasım döneminde % 36.3 olan bu pay 1987 yılında % 29.5'e kadar gerilemiştir.

1987 yılında dış ülkelere hizmet satışlarında, diğer bir deyişle görünmeyen gelirlerde bir artış gözlenmektedir. 1986 yılının ilk 9 ayında 2.4 milyar dolar olan görünmeyen gelirler, 1987 yılının eş döneminde 2.9 milyar dolara yükselmiştir. Bu kapsamda 9 aylık brüt turizm gelirleri de 747 milyon dolardan 992 milyon dolara yükselmiştir. İşçi dövizleri de, yılın ilk 9 ayında % 26.7 artış göstererek 1.5 milyar dolarlık bir boyuta ulaşmıştır. Görünmeyen gelirlerde ve işçi dövizlerinde olumlu gelişme sonucu Ocak - Eylül ayında cari işlemler açığı resmen 71 milyon dolara kadar inmiştir. Ancak Net Hata ve Noksan kaleminin eksi 600 milyon dolar olması 1987 yılında cari işlemler açığının, Net Hata ve Noksan kalemi içinde saklandığını göstermektedir.

1988 yılında bekleyişler

İzlenen ekonomik politika, politikayı yürütenlerin kapasitesi belli olduğu göre 1988 ▸▸

yılında da geçmiş yıllardan çok farklı sonuçlar beklememek gerekir. Bu politikanın ayırıcı özellikleri, enflasyon, aşırı iç ve dış borçlanma, sürekli devalüasyon ve gelir dağılımının güçlü ve etkili gruplar lehine değiştirilmesidir. Türk ekonomisi giderek dış borca batık hale geldiğinden bulunabilecek yeni dış borçlar da kısa dönemde ekonominin başarımını (performansını) belirleyecek başlıca değişken haline gelmiştir. Türk ekonomisinin 1988 yılında geçmiş yıllar düzeyinde bir performans gösterebilmesi için, kısa süreli borçlarının tümü ile yenilenmesi dışında, yeniden en azından 4 milyar dolar borç bulması gerekmektedir. Bulunacak yeni borçlar, bir övünç konusu yapılan, "kuyruklar kalktı, vitrinler ithal malları ile doldu, Türkiye dışa açıldı" edebiyatının devamı için zorunlu. Kısa dönemde Türk ekonomisinin göstereceği başarım ve sayın Özal'ın siyasal geleceği, bulunabilecek yeni dış borçlara bağlanmış bulunmaktadır.

Türkiye'nin 1988 yılında kısa süreli borçlarını yeniledikten sonra 4 milyar dolar borç bulabileceği varsayımına göre, 1988 yılına ilişkin beklentiler şöyle somutlaştırılabilir.

1988 yılında ekonominin büyüme hızının % 5 - % 5.5 dolayına düşmesi olasıdır. Hükümet de yüksek bir büyüme hızı beklememekte, hedeflememektedir.

1987 yılında erken seçim nedeniyle azdırılan enflasyonun, 1988 yılında bir ölçüde kontrol altına alınması, 1987'de çeşitli endekslere göre % 50 - % 60 arasında değişen enflasyon hızının % 40'a çekilmesi beklenebilir.

Gerek dışalım gerek dışsatım rakamları değer yitirmiş dolarla ifade edildiğinden artışlar abartılmaktadır.

Enflasyonu dizginlemeye yönelik bir politika izlenmesi halinde, emisyon artışının daha sınırlı ölçüler içinde kalması, 1988 yılı sonunda 4,1 trilyon TL düzeyine yükselmesi tahmin edilebilir.

1988 yılında yıl bazındaki bütçenin 17 trilyon TL olacağı tahmin edilmektedir. Bütçe, 1988 yılında da transfer harcaması bütçesi özelliğini daha belirgin bir şekilde koruyacaktır. 1988 yılı bütçe harcamalarının % 50'den fazlasını transfer harcamaları oluşturacaktır.

Dış ekonomik ilişkilerde gelecek yıl, dış satımın 11,5 milyar dolar olması, dış alımın da 15 milyar doların az üstünde gerçekleşmesi beklentiler arasındadır. Dolardaki değer yitirişi sürerse, dış ticaret açığının 3,5 milyar dolar düzeyinin altına düşmeme koşuluyla, dış satım ve dış alım rakamlarının kabarması olasıdır.

Turizm gelirleri ile işçi dövizlerindeki gelişmenin sürmesi halinde 1988 yılında cari işlemler açığı 1.5 milyar dolar düzeyinde kalabilir.

Dış kredi akımı sürdüğü takdirde, yakın bir gelecekte izlenen ekonomik politikada ve alınacak sonuçlarda büyük değişiklikler beklememek gerekir. ■

Gelecek sayımızda Prof. Dr. Asaf Savaş Akat'ın Türkiye ekonomisi hakkındaki yazısını yayınlayacağız.

AREN'İN GÖRÜŞÜ

Paramız "konvertibl" olabilir mi?

▶ Sayın Özal sık sık paramızın önümüzdeki dönem içinde konvertibl hale getirileceğinden söz etmektedir. Bu konuda ne düşünüyorsunuz?

Bu konuyla ilgili olarak önce bir ülkede dış dengenin nasıl sağlandığını kısaca görmemiz gerekmektedir. Dış denge, ülkenin yabancılara yapmakta olduğu tüm ödemelerle yabancıların o ülkeye yapmakta oldukları tüm ödemelerin birbirine eşit olması demektir. Esas olan uzun dönemde tüm ülkelerin denge halinde olmalarıdır. Dışalımın ve diğer dış ödemelerin tamamiyle serbest olduğu ülkelerde -ki Türkiye halen bu durumda sayılabilir- dış denge iki değişkene bağlı olarak sağlanır. Bunlar milli gelir düzeyi ve döviz kurudur (paramızın yabancı paralar cinsinden fiyatıdır). Örneğin ülkenin dış dengesi açık vermeye başlarsa, ya milli gelir ya parasının değeri ya da her ikisi birden gerektiği kadar düşerek açığın kapanmasını ve dış dengenin tekrar kurulmasını sağlarlar. Bu denge mekanizmasının işleyişinde eğer milli gelirimizin çok düşmesini (çok fakirleşmek) istemiyorsak paramızın değerinin çok düşmesine, yok eğer paramızın değerinin çok düşmesini istemiyorsak milli gelirimizin çok düşmesine (çok fakirleşmeye) razı olmamız gerekir.

Demek oluyor ki, yeterince fakirleşmeye ya da paramızın değerini büyük ölçüde düşürmeye -ki bu da mallarımızı çok ucuz satarak fakirleşmek demektir- razı olursak dış dengemizi her zaman sağlayabiliriz. Dış denge sorunu bunlara razı olmadığımız için karşımıza çıkmaktadır.

Konvertibiliteye gelince: Konvertibilite milli paranın belli bir kurdan ve hiçbir sınırlamaya tabi olmadan serbestçe yabancı paralara çevrilebilmesi demektir. Bu tanımda iki temel koşul vardır. Biri kurun belli, diğeri çevrilmenin sınırsız serbest olmasıdır. Bu iki koşul gözardı edilirse konvertibilitenin hiçbir özel anlamı kalmaz. Gerçekten bilindiği gibi, her ülke zaten parasının, bazı sınırlı amaçlar için, (bir miktar dışalım ve diğer bazı dış ödemeler için) belli bir kurdan yabancı paralara çevrilmesini sağlamak zorundadır. Bu olmazsa bütün dış ilişkiler durur. Böyle olunca, 'sınırsız serbestlik' koşulunu bir tarafa bırakırsak en ağır döviz kontrolü uygulayan ülkelerin paralarını bile konvertibl saymak zorunda kalırız. Ya da örneğin Tahtakale'de hergün daha yüksek bir fiyat (daha düşük kur) ödeyerek elimizdeki Türk liralarını istediğimiz yabancı paraya çevirebiliriz. Ama yarınki fiyatının ne olacağı bilinmeyen bir çevirilebilirliğin fazla bir anlamı olmayacağı açıktır. Çünkü bu anlamda olarak her para konvertibldir.

Demek oluyor ki, konvertibilite için serbestliğin yanı sıra kur istikrarının bulunması da gereklidir. Kur istikrarı da birbirleriyle ilişkili iki koşulun gerçekleşmesine bağlıdır. Bunlar enflasyon ve ödemeler dengesi açığıdır (dış açıktır). Enflasyonu önleyip (daha doğrusu diğer ülkelerdekinin düzeyine indirir) dış açık da kapatılmadıkça milli paranın yabancı paralar karşısında sürekli değer kaybetmesi önlenemez ve dolayısıyla konvertibilite de sağlanamaz.

Konvertibilite önce gelirler için, sonra bu başarılınca, gelirlerle birlikte sermaye ve servetler içinde tanınır. Yalnız gelirlere konvertibilite tanındığı zaman örneğin ben gelir (ücret/maaş, kâr, faiz ve kira) olarak kazandığım paraları yabancı paralara çevirebildiğim halde, evimi, mobilyalarımı ya da işyerimi satarak elde ettiğim paraları (servet ve sermayemi) çeviremem. Birçok ülke bu tür kısıtlı bir konvertibilite ile yetinmek ister. Bunun nedeni ülkeden dışarıya sermaye kaçışını önlemektir. Dışarıya sermaye kaçışı ülke için yalnız bir kayıp olmakla kalmaz, aynı zamanda -döviz istemi aşırı artacağından- konvertibilitenin sürdürülebilmesini de tehlikeye sokar.

Bu açıklamalardan anlaşılacağı üzere Türk lirasının yakın bir gelecekte konvertibl yapılması olasılığı yoktur. Kaldı ki, böyle bir olasılık olsa bile, gelişmiş ülkelerle eşit duruma gelmeden, bunun gerçekleşmesi, yani paramıza konvertibilite tanınması ülkemiz için iyi bir şey olmaz, tersine zararlı olur.

Bunun nedeni kısaca şudur: Paramıza konvertibilite tanınması kapitalist Batı'nın gelişmiş ülkeleriyle tam bir bütünleşmeye gitmek demektir. Çünkü- yukarıdaki açıklamalardan anlaşılacağı üzere- böyle bir bütünleşme olmadan konvertibilite ve konvertibilete olmadan da böyle bir bütünleşme olamaz. Oysa hem tarihteki hem de halen gözümüzün önündeki örneklerden biliyoruz ki, gelişmişlik düzeyleri farklı olan ülkeler birleştikleri zaman azgelişmiş olanlar yeni birlik içinde ikinci sınıf ülke konumunda kalmakta, birlik bu konumu adeta perçinlemektedir. Çünkü bu bütünleşme içine girmiş olan azgelişmiş olan ülkelerin artık durumlarını düzeltebilmek için özel kalkınma plânları uygulamaları söz konusu değildir. Tıpkı diyelim Çankırı ya da Hakkâri ilimizin Türkiye'nin bütünlüğü içinde kendi başına özel bir kalkınma plânı uygulamasının söz konusu olmaması gibi.

Aramızdaki gelişmişlik farkını kapatmadan AT'ye tam üye olmamızın sakıncalı olmasının temel nedeni de budur. ■

Sadun Aren

21. YILINDA DİSK GERÇEĞİ

İlerici sendikalar arası kalıcı güçbirliğinin kurulması, buna hizmet edecek sol siyasi akımların sendikal platformdaki işbirliği, sendikal hareketteki dağınıklığı aşmada manivela olabilir.

DİSK'in kuruluş günü olan 12 Şubat 1967'yi Türkiye sendikal hareketinde derin izler bırakan, işçi sınıfının yüzyıllık mücadele birikimini yeni bir aşamaya sıçratan köklü bir ayrışmanın başlangıç tarihi olarak nitelemek sanırım abartma olmaz.

Sosyalist işçi hareketinin bütünlüğü espirisi içinde, her sendikal hareketin bağrında taşıdığı doğal çelişkileriyle ele alınırsa DİSK gerçeğinin tam bir fotoğrafını çıkartmak mümkün olabilir. Ne ki bu yazının DİSK tarihini yazmak gibi bir iddiası yok. Ayrıca DİSK'in olumlu niteliklerini yeniden olumlamak, "Yaşasın DİSK" diyerek soyut övgüler dizmek istemiyoruz. Amacımız, DİSK ilkelerine ve geleneğine bağlılığın, onları işçilerle birlikte zor şartlarda hayata geçirip yeniden üretmenin, DİSK'i gerçekten yaşatmanın nasıl olabileceğini araştırmaktır.

Bugün boşluğa yumruk sallamak, yani işçilere rağmen sendikacılık yapmak gibi garip bir duruma düşmek istemiyorsak, yöneleceğimiz hedefleri ve üzerinde yürüdüğümüz toprağın özgün yapısını açık seçik bilmeliyiz. Bunu yaparken de öncelikle platonik "proleter aşkı"ndan kendimizi kurtarmalıyız. Bütün duyularımızı somut gerçekliği olabildiğince algılama ve tanıma yönünde zorlamalıyız.

Türkiye sendikal hareketinin sorunları nelerdir sorusuna kestirmeden verilebilecek ilk yanıt, sermayenin ve iktidarın hiç eksilmeyen baskı ve sömürüsü olacaktır. Ne var ki, bu doğru bir yanıt değildir. Çünkü baskı ve sömürünün ortadan kaldırılması sınıfın asli sorunudur, çözümü de sendikal etkinliğin çok ötesindedir. Öyleyse yanıtı daha dar bir kapsamda, sendikal hareket boyutunda aramalıyız.

İlk sendikal eylemler ve örgütlenmeler saf bir işçi damgasını taşıyordu. İşverenler salt sömürü ve baskı ile sendikal işçi hareketinin hakkından gelemeyeceklerini anlamakta gecikmediler. "Böl ve Yönet" taktiğine uygun olarak hemen sarı sendikacılığı icad ettiler. Sarı sendikacılık, burjuvazinin işçi sınıfı içindeki dolaysız kolu olarak her zaman büyük bir tehlike olageldi. Buna ülkemizde en iyi örnek Türk-İş yönetimi, bire bir ilişki bazında da Şevket Yılmaz ile Halit Narin arasındaki ilişkidir. 1952'den beri tam 36 yıldır Türk-İş yönetiminde sürekliliğini koruyan bu taşlaşmış yapı, işçi sınıfının sendikal hareketinin önündeki en büyük engel olarak varlığını sürdürüyor. DİSK'in en güçlü olduğu dönemlerde dahi bu acı gerçek değiştirilemedi.

12 Eylül yönetimi kendisiyle derhal uyuma giren sarı sendikacılara, işverenlere paralel olarak "altın bir devir" yaşattı. DİSK Genel Başkanı idam istemiyle zindanda, Türk-İş Genel Sekreteri bakanlık koltuğunda! Dikensiz gül bahçesi dediğin başka türlü nasıl olur ki? 12 Eylül yönetimi, sarı sendikacılara duyduğu vefa borcunu yeni Sendikalar Yasası ile ödeyerek daha nice yıllar "gül bahçesi"nde yaşamalarının tedbirlerini de bir bir almıştır.

Bağımsız sendikalar dahil tüm ilerici sendikalar, ileri işçiler ve milyonlar ne çekiyorlarsa biraz da bu saltanattan çekiyorlar. Şevket Yılmaz ve ekibinin son zamanlardaki "dansözlere taş çıkartan" oyunları görülmeye değer. Hele gözlerindeki korku...

Sözü uzatmayacağız. Şevket Yılmaz ve ekibi, daha önemlisi onların arkasındaki sarı sendikacılığın tasfiyesi, günümüzün ve yakın geleceğin en acil görevi olarak önümüzde duruyor. 7 yılın biriktirdiği öfke ve tecrübe bu hedefe ulaşmayı hayal olmaktan çıkarttı. Silahın geri tepmeye başladığını, ilk kez kalenin içten fethetme olanağının doğduğunu görmemek için ya kör ya da iflah olmaz bir sorumsuz olmak gerekiyor.

Burada "kahrolsun" kolaycılığına düşmekten sakınmalıyız. Bunun panzehiri de, işçi sınıfının gerçek gücünün somutlandığı üretim birimlerinde ve sendika tabanlarında "Grevci-direnişçi işçi" tipini yeniden yaşama sokabilmektir. Sendikal mücadelede grev ve çeşitli direniş eylemlerinden daha etkili ve sonuç alıcı yöntemler henüz keşfedilmedi. Kazanımları belirleyen, her zaman grev ve direniş pratikleri oldu. İşçi sınıfının basiret ve dinamizmini bağlayan sarı sendikacılığın kör düğümü ancak İskender yöntemiyle çözülebilecektir. En geri işçinin gözünde bile sarı sendikacılığın iflasını belgeleyen aynı pratikler olacaktır.

Grev ve direniş pratiklerinin elde edeceği sonuçlardan biri de, sınıfa önderlik edebilecek gerçek işçi temsilcilerini ortaya çıkartmasıdır. Atama temsilcilik, tayinle delege vb. anti-demokratik usuller sürdüğü müddetçe pratiğin yetiştirdiği işçi önderleri sendika yönetimlerine gelemiyeceklerdir. Sendika lehine başarıyla sonuçlanan grevlerden sonra sarı sendika-patron işbirliğiyle işçi önderlerinin atılması durumun vahametini daha da artırmaktadır. Bu nedenle **Temsilcilerin Özgürce Seçimi** temeline dayalı **sendikal demokrasi** talebi kararlılıkla savunulmalıdır.

Öte yandan mevcut sendikalar yasası işçilerin değil politika, sendikal eğitimlerini dahi yasaklıyor. İşçileri kendi öz sınıf değerlerinden politik sınıf kültürlerinden uzak tutmaya özel bir çaba sarfediyor. Gazete, kitap okumak işçilerin yaşamından bütünüyle silinmek isteniyor. Bu nedenle en küçük olanağı değerlendiren, içinde bulunduğumuz siyasi ortam ve temel sendikal haklarımız üzerine geniş ve sistematik bir aydınlatma, bilinçlendirme faaliyetine girişilmelidir.

İlerici sendikal hareketin içinde bulunduğu dağınıklık, **sol sendikal muhalefeti** zayıf düşürüyor. Bunu gidermenin yeni ve yaratıcı yollarını mutlaka bulmalıyız. İlerici sendikalar arası kalıcı güçbirliğinin kurulması, yine buna hizmet edecek sol siyasi akımların sendikal platformdaki işbirliği, mevcut dağınıklık ve tıkanıklığı aşmada manivela olabilir.

Bu temel hedefleri hayata geçirdiğimiz ve zenginleştirdiğimiz oranda DİSK gerçeğini işçi bazında somutlayabilir ve daha ileri boyutlarda yeniden üretebiliriz. ■

***▼DİSK yöneticileri ve bir DİSK mitingi.** Türkiye sendikal hareketinde derin izler bıraktılar.*

GENEL GREV VE TÜRK-İŞ

Genel grevin sihri, birçok insanın gözünü kamaştırmaktadır. Ancak genel bir kural vardır: Hazırlıksız girilen mücadele kaybedildiğinde kitlelerde yılgınlık yaygınlaşır ve kadrolar kıyıma uğrar.

şçi sınıfı tarihinde genel grevin sihirli bir şekilciliği vardır. İşçiler üretici olarak güçlerini en etkili biçimde genel grevde gösterirler. Başarılı bir genel grev, işçileri birleştiren en genel ve ortak hedefler doğrultusunda çok önemli etkileri olan bir eylemdir.

Son günlerde Türk-İş ve bağlı sendikaların yöneticilerinden genel grev çağrısını yapanların sayısının artması karşısında, Türk-İş ve genel grev açıklamalarının geçmişini özetle ele almanın yararlı olacağı düşüncesindeyim.

İşçi kitlelerini ve sendikal kadroları bir genel greve hazırlama doğrultusunda hiçbir somut adım atılmadı. 12 Eylül ise bu tartışmaları tümüyle durdurdu.

Genel grev istekleri

Son yirmi yıl gözden geçirildiğinde, Türk-İş'le bağlantılı olan sendikacılardan genel grevle ilgili ilk talebin 1969 yılında sendikacı kökenli beş CHP milletvekilinden geldiği görülüyor. Bu tarihte Türk-İş Yönetim Kurulu üyesi olan Abdullah Baştürk ve Osman Soğukpınar'ın yanı sıra, Burhanettin Asutay, Bahir Ersoy ve Emir Postacı, verdikleri ortak öneride, genel grevi de yasallaştıracak değişiklikler istediler[1].

Türk-İş'in 1970 yılı Mayıs ayında yapılan 8. genel kurulunda ise genel grev konusu Bülent Ecevit'in yaptığı konuşmayla gündeme geldi. Genel kurulun ikinci günü konuşan Ecevit, "Genel grev hakkının tanınması da Türk-İş'in topluma yön vermede etkinliğini büyük ölçüde artıracaktır." dedi. Genel kurulu izlemekte olan Çalışma Bakanı Seyfi Öztürk ise Ecevit'e şöyle yanıt verdi: "Anayasa genel grevi reddetmiştir. Genel grevi bütün demokrasiler reddetmektedirler. Genel grev, siyasi amaçlarla yapılır. Rejimleri felce uğratmak için belli mihrakların ortaya koyduğu bir vasıtadır. Genel grevle memleket geriye götürülmek isteniyor."[2] Genel kurulda bazı delegeler bu konuşmayı protesto ettiler ve bu konuda genel bir görüşme açılması için 186 imzalı bir önerge verdiler. Türk-İş Genel Başkanı Seyfi Demirsoy bu önerge üzerine şunları söyledi: "Genel grev kanun altında mı verilsin, kanunla verilmesin mi? Gerektiğinde biz yaparız, bu bizim hakkımız... O vakit genel grevi ilan ederiz. Ve o vakit bizi mahkûm edecek hâkim dahi kolay kolay bulunmaz. Çünkü temel haklarımızı müdafaa ediyoruz."[3] Genel kurulda genel grev konusunda karar verme yetkisinin yeni seçilecek İcra ve Yönetim Kurullarına bırakılması kararlaştırıldı ve konu kapandı. Ancak konu gündemden gitmedi.

2 saatlik direniş

29 Aralık 1970 gecesi Türk-İş Genel Merkezi'ne bir bomba atıldı. Türk-İş Başkanlar Kurulu 30 Aralık günü toplandı ve şu açıklamayı yaptı: "Türk-İş'e yapılan suikastı protesto için bütün işkollarında çalışmakta olan işçiler yarın (31 Aralık 1970 Perşembe günü) saat 9'dan 11'e kadar işi durduracaklardır. Bu kararın uygulanması için Türk-İş teşkilatına gerekli talimatı verecektir."[4] Türk-İş'e bağlı sendikaların büyük bir bölümü bu karara uydu. Ancak bu genel grev girişiminin ne ölçüde başarılı olduğu konusunda kesin bir bilgimiz yok.

Genel grev tehditleri

Genel grev konusu daha sonraki yıllarda da gündemden düşmedi. Örneğin Petrol-İş Başkanı İsmail Topkar, 9 Ocak 1972 tarihinde yaptığı açıklamada, "Demokrasiye âşık Türk işçisinin elinden grev ve toplu sözleşme hakkı alındığı takdirde Petrol-İş olarak genel greve gideceğimizi açıklıyorum," diyordu[5].

Türk-İş'in 1973 yılı Haziran ayında toplanan 9. genel kurulunda da genel grev konusu görüşüldü. Genel kurulda, "hükümetin Dernekler Kanunu'nun sendikalarla ilgili bölümünü düzeltmemesi ve işçi-memur ayrımını yeni biçimde saptamaması halinde genel greve gidilmesi yolundaki bir önerge kabul edildi."[6] Türk-İş Genel Sekreteri Halil Tunç, Başbakan Naim Talu ile yaptığı görüşmeden sonra, gazetecilerin sorularını yanıtlarken şöyle diyordu: "Başbakana onu da söyledim. Genel greve kararlı olduğumuzu, başka çaremiz kalmadığını, açık seçik olarak söyledim."[7]

Türk-İş Genel Başkanı Seyfi Demirsoy ise, Elazığ Yol-İş Sendikası'nın genel kurulunda yaptığı konuşmada, "Dernekler Kanunu haklarımızı kısıtlamıştır. Tadilat yapılmadığı takdirde genel greve gideceğiz," dedi[8]. Seyfi Demirsoy, Son Havadis gazetesinde Sedat Ağralı'ya yaptığı açıklamada da şöyle diyordu: "İşçi hakları kısıtlanır, kıdem tazminatları kaldırılmak ve sendikalar hükümetlerin kontrolü altına alınmak istenirse, toplu sözleşme hürriyeti zedelenirse, hükümetler vaat ettiklerini yapmazlarsa, Türk işçi hareketi yasak olmasına rağmen genel grev kararına varır ve yapar... Genel grev gerektiğinde rejimi korumak için yapılır. Hür sendika hareketi sadece demokratik düzende vardır. Demokratik rejim tehlikeye girerse ben de yokum. Bir sendika hareketi de yoktur. Her çeşit diktatör idarelere karşı gelip, genel grev yaparak veya tehdidi ile bunları korkutur, böylece demokratik düzeni rayına oturtmuş oluruz."[9]

"Tepeden" genel grev

1975 yılında işverenlerin işçiler ve sendikalar üzerindeki baskıları arttı. Kıdem tazminatı

▲ ***Türk-İş yönetimi 1987 İzmit mitinginde.*** *Sendika yöneticileri işçilere gereken güveni vermeden örgütlü eylemi gerçekleştiremezler.*

▲ *1963, Saraçhane. "İstimi arkadan gelsin" misali önce işçiler grev hakkını kullanmak istediler, bunun üzerine Türk-iş miting yaptı.*

yasa tasarısı da parlamentoda görüşülüyordu. Türk-İş Yönetim Kurulu ve bağlı kuruluşların başkanları, 11.6.1975 günü bir toplantı yaptılar. Toplantı sonunda Halil Tunç şu açıklamada bulundu: "Gerek işverenlerin işçileri sindirmek için giriştikleri saldırı lokavtları, gerekse işverenlerin telkini ile parlamentonun kıdem tazminatında işçi aleyhine hüküm getirme eğilimleri başarıya ulaşamayacaktır. Bu arada işçiyi memur yapma zihniyetine karşı da Türk işçisi gerekli cevabı verecektir. Uyarı amacını taşıyan İzmir'deki eylemimiz mutlaka başarıya ulaşacak. İzmir işçisi tam bir dayanışma ve disiplin içinde uyarı görevini gerçekleştirecektir."[10]

Türk-İş Genel Başkanı Halil Tunç 16 Haziran 1975 sabahı saat 6'da Türkiye Elektrik Kurumu'nun İzmir Alsancak'taki işyerine girdi ve elektriği kesti. Elektrik kesintisi nedeniyle ve bazı işyerlerinde işçilerin çabalarıyla birçok işyerinde çalışma durdu. Kitle içinde gerekli çalışma ve hazırlık yapılmadan uygulanan bu "tepeden" eylem saat 14'e kadar sürdü.

7 Aralık 1975 günü Türk-İş Yönetim Kurulu ve Başkanlar Kurulu, Meclis ve Cumhuriyet Senatosu başkanlarının seçiminin gecikmesini protesto etmek amacıyla 1 saatlik bir direniş yapma kararını açıkladı. Ancak direniş yapılacağı belirtilen gün istenilen seçim gerçekleştiğinden, eyleme geçilmedi[11].

Genel grev konusu 1977 yılında da gündeme geldi. Türk-İş Genel Başkanı Halil Tunç, AP-CHP koalisyonu önererek, Milliyetçi Cephe hükümetinin güvenoyu alması halinde tüm işçileri genel greve çağıracağını söyledi: "Türk-İş'in en yetkili kişisi olarak MC hükümetinin güvenoyu alması halinde tüm işçiyi genel greve çağırmanın bir yurtseverlik görevi olduğuna inanıyorum. Bu görevimi hiç tereddütsüz yerine getireceğim," dedi[12]. Ancak MC hükümetinin güvenoyu almasından sonra, Halil Tunç'un genel grev önerisi Türk-İş Başkanlar Kurulu'nca çeşitli gerekçelerle ertelendi[13].

Daha sonraki yıllarda da genel grev konusunda çeşitli açıklamalar yapıldı. Ancak işçi kitlelerini ve sendikal kadroları bir genel greve hazırlama doğrultusunda hiçbir somut adım atılmadı. 12 Eylül ise bu tartışmaları tümüyle durdurdu.

1986 yılında genel grev tartışması yeniden başladı ve Türk-İş Başkanlar Kurulu konuyu görüştü. 1 Mayıs 1986 tarihinde yapılan açıklamada, Türkiye'de sendikal hareketin ve işçilerin karşı karşıya bulunduğu olumsuz tablo karşısında genel grev konusunun gündeme geleceği belirtildi. 1987 genel seçimlerinden sonra da sendikacıların genel grev konusunda yaptıkları açıklamalar yeniden manşetlere geçmeye başladı.

Başarılı genel grev

Genel grev, genel ve somut hedefler doğrultusunda işçilerin son derece önemli bir mücadele aracıdır. Ancak bu konudaki deneyimler, toplumsal ve siyasal güç dengeleri ve zamanı iyi hesap edilmeden yapılan genel grevlerin başarıyla sonuçlanmadığını göstermektedir. Genel grev çağrılarının sık sık yapılması ve ancak bu konuda gerekli kitle ve kadro çalışmalarının yerine getirilmemesi, bu açıklamaları yapanlara olan güveni sarsar. Fakat bu açıklamaların genel grevin meşrulaşmasını sağlama açısından da küçümsenmeyecek bir yararı vardır.

Türk-İş karar verdiği takdirde, genel grevin işçiler açısından başarılı sonuçlar doğuracak biçimde uygulanabilmesinin iki önemli önkoşulu bulunmaktadır.

Bugün sendikaların iç örgütlülüklerinde büyük bir eksiklik vardır. Türk-İş'e bağlı sendikaların büyük bir bölümü, sendikal yapılarını 1980 sonrasında günün koşullarına uydurmamışlar ve yeni mücadele yöntemlerini uygulayabilecek yetkinliğe ulaştırmamışlardır. Bugün sendika temsilciliği ve şube yöneticiliği görevlerini üstlenen kadroların çoğunluğu, bir genel grevde sorumluluğu üstlendikleri işçileri başarılı bir biçimde yönetecek nitelik ve deneyime sahip değildir. Bu ara kadroların böylesine bir görevin gereklerini yerine getirebilecek biçimde eğitimi ve deneyim sahibi kılınması, Türk-İş ve bağlı sendikaların önünde önemli bir görev olarak durmaktadır.

Diğer taraftan, işçilerin büyük bir bölümünde, sendika yöneticilerinin çoğuna duyulan bir güvensizlik hakimdir. Bu güvensizliğin önemli bir bölümü haklı nedenlere dayanmaktadır. Bir bölümü ise, sendikacılık hareketinin zayıflatılmasına dönük işveren politikasının başarılı etkilerinin sonucudur. Sendika yöneticileri işçilere gereken güveni vermeden, işçileri genel grev gibi ciddi ve büyük bir örgütlenmeyi gerektiren bir eylemde harekete geçiremezler. İşçiler sendika yöneticilerinden güvence değil, güven istemektedirler. Sendika yöneticilerinin onlara gerçekten hakkıyla önderlik edeceklerine inandıkları an, iş güvencelerini tehlikeye atıp, verilen talimatları yerine getirirler. Türk-İş ve bağlı sendikaların yöneticileri, genel grev gibi bir eylemin somut ve ulaşılabilir yararları olduğuna üyelerini ve sendikasız işçileri ikna edemezlerse, genel grev diye girişilen iş bir kadro kıyımına dönüşür.

Türk-İş'in üye kitlesini bir süreç içinde harekete geçirebilmesinin, sendikal kadroları eğitebilmesinin ve onlara deneyim kazandırabilmesinin ve yöneticilere güven sağlayabilmesinin yolu, henüz maliyeti her açıdan daha düşük ve etkisi oldukça fazla olan yasal kitle mücadele araçlarını yaygın ve sürekli bir biçimde kullanmasından geçmektedir. Türk-İş ve bağlı sendikalar, ülkenin dört bir tarafında aynı anda ve birbiri ardı sıra düzenleyecekleri yasal kitle gösterileri ile hem kitlelerde 1980 sonrasında yaratılan ürkekliği silebilir hem de sendikal kadrolarını yetiştirebilir. Bu konularda atılan somut adımlar ise, demeçlerin ötesine geçilme ve mücadelede kararlılık konusunda sendika yöneticilerine güven sağlayacaktır.

Türk-İş ülkenin dört bir tarafında aynı anda düzenleyecekleri yasal kitle gösterileri ile kitlelerde 1980 sonrasında yaratılan ürkekliği silebilir.

Genel grevin sihri, birçok insanın gözünü kamaştırmaktadır. Ancak genel bir kural vardır: Hazırlıksız girilen bir mücadele kaybedildiğinde, kitlelerde yılgınlık yaygınlaşır ve kadrolar kıyıma uğrar. "Hareket berekettir" gibisinden anlayışların toplumsal mücadelede yeri yoktur.

Sermaye cephesi, Türk-İş ve bağlı sendikaların 1989 yılındaki genel kurullarına ve gelecek mücadelelere bugünden hazırlanmaktadır.

2821 sayılı Sendikalar Yasası'nın sendika yöneticiliği süresi konusunda getirdiği kısıtlama kaldırılmazsa, 1989 genel kurullarında sendika şube ve merkez yöneticileri büyük ölçüde değişecektir. Yasada değişiklik yapılsa bile, birçok yıpranmış şube ve merkez yöneticisi yerlerini koruyamayacaktır. Bunların yerlerine sınıf sendikacılığını uygulamaya niyetli insanlar getirilebilecektir.

Gerekli hazırlıklar yapılmadan ve önkoşullar yerine getirilmeden ilan edilecek bir genel grev çağrısına işyerlerindeki öncü işçiler ve mücadeleci sendikal kadrolar katılacaktır. Kitlenin geniş katılımı kasıtlı olarak sağlanmayacak bir genel grev, öncü işçilerin ve geleceğin yeni kuşak sendika yöneticilerinin kıyımı ve sermayenin yeni bir zaferi sonucunu doğurabilir. Genel grev konusunda yapılacak değerlendirme ve önerilerde bu olasılık unutulmamalıdır. ■

** Yazıda yararlandığım belgelerin bir bölümünü veren Prof. Dr. Alpaslan Işıklı hocama teşekkür ederim.*

DİPNOTLAR

(1) Milliyet, 30.12.1969.
(2) Cumhuriyet, 13.5.1970.
(3) Türk-İş, 8. Genel Kurul Çalışmaları, Ankara, 1970, s.101.
(4) Türk-İş Dergisi, Aralık 1970, s.6.
(5) Cumhuriyet, 10.1.1972.
(6) Cumhuriyet, 4.6.1973.
(7) Yeni Ortam, 9.8.1973.
(8) Cumhuriyet, 7.11.1973.
(9) Son Havadis, 12.11.1973.
(10) Türk-İş, 10. Genel Kurula Sunulan Çalışma Raporu, s.295-296.
(11) Türk-İş, a.g.e., s.137.
(12) Cumhuriyet, 13.7.1977.
(13) Cumhuriyet, 11.8.1977.

…NALLİKTEN KORKMALI MI?

…sosyalizm kalıpları hazırlayan merkezler yok. Bir merkeze bağlı parti …ez "patriyarkal" bağımlılığın rahatlığından ve ataletinden kurtulacak.

Görüş'ün Kasım sayısında yayınlanan "Nice 29 Kasımlara" başlıklı yazımda, "Sevgili halkımızın" sosyalist yaşam tarzına bir türlü aklının yatmadığını, eline geçen her fırsatta, "sermayeden yana olduklarını gizlemeye bile gerek duymayan" partileri desteklediğini ileri sürmüş, 29 Kasım seçimlerinin sonuçları konusunda da aynı doğrultuda sıradan bir kehanette bulunmuştum. O ay her nasılsa yazıyı biraz da erken verdiğim için, seçimin kaderini bir oranda değiştirmesi beklenen son 15 günü, normalin hafif üstünde bir heyecan içinde geçirdiğimi itiraf etmeliyim. SHP'nin "akıllara durgunluk veren" bir hızla destek kazandığı rivayetlerinin ortalığı kapladığı günlerde, benim de içinde bulunduğum bir grup sosyalistin "bağımsız sosyalist" adayların seçim kampanyasını desteklediği konusunda açıklamalar yayınlanıp, tam o sırada bir de "limon" icad olununca, SHP'den yana tavır koyan arkadaşların gözünde bir miktar "açığa" düştük. Öyle ya, onlar SHP saflarında, demokrasi mücadelesi için "kitleleri mobilize ederken", biz "boşa kürek sallıyor" olmayacak duaya amin" diyorduk. Üstelik böyle davranmakla halkın gözünde, kendimizle birlikte sosyalizm imajını da "marjinal" konuma itiyorduk.

Oysa onlar da çok iyi biliyorlardı ki, "bağımsız sosyalist" adayların ne kendilerini "işçi sınıfı örgütlerinin yerine koymak" ve "onların görevlerine talip olmak" gibi bir niyetleri, ne de sosyalistlerin tümünü temsil etmek iddiaları vardı. Asıl amaçları "sınırlı bir biçimde de olsa sosyalistlerin sesini duyurmak"-tı.

Bunları tartışırken aklıma henüz yayınlanmamış olan yazım geliyor ve SHP gerçekten büyük başarı kazanırsa, sevimli eleştirileriyle benim "marjinal" durumuna düştüğümü anımsatanların, bu yazıyı okuduktan sonra sevimliliklerini ne oranda koruyacaklarını düşünüp duruyordum.

Ben "mahçup" olmaya ve marjinalliğe çoktan razıydım ya, halkımız 29 Kasım seçimlerinde de beni yalancı çıkarmadı. Bazı arkadaşlar uğraşa didine, işçilerin yoğun olduğu kimi bölgelerde SHP'ye ANAP'tan biraz daha fazla oy çıkmasını, ya da Zonguldak'ta Ecevit'in baraja yaklaşmasını, emekçilerin "sınıf bilinci"nin ışıldadığını gösteren olumlu ipuçları saymaya çalıştılar, ama nâfile. Türkiye çapında, sosyal demokratların oyları CHP ortalamasının üstüne çıkmadığı gibi, ne ağırlığını SHP'den yana koyan "oturaklı sosyalistler" kantarın topunu bir milim yerinden oynatabildi ne de "bağımsız sosyalistler" simgesel anlamda da olsa, insanı biraz yüreklendirecek kadar oy alabildi.

Kuşkusuz 1980 öncesi dönemin, henüz belleklerden silinmemiş tedirgin edici anılarına, bunca baskıya, yıldırmaya ve TV gibi etkili bir kitle iletişim aracının sonuna kadar egemen ideolojinin hizmetinde kullanılmasına karşın, sosyal demokrat oyların % 30'u geçmesi demokrasi adına azımsanmayacak bir umut kaynağı sayılabilir. Ama hangi çevreden, gruptan, partiden olursa olsunlar, sosyalistlerin, "oy" biçiminde kendini gösteren ulusal iradenin yönlendirilmesinde **şimdilik** fazla bir "kıymeti harbiyeleri" olmadığını görmeleri, **marjinalliği** açık yüreklilikle kabul etmeleri gerek. Bunun neden böyle olduğu ayrı bir tartışma konusu. Ama sosyalistler, kendi dışındaki sosyalistler için çoğu zaman isabetle koydukları bu **tanının**, herhalde kendileri için de geçerli olduğunu kavramak, bu gerçekliği iyi tanımak ve onu aşmanın yollarını aramak durumdalar.

Sosyalizmin daha şimdiden tarihin arşivlerine kaldırıldığını ileri süren "elvedacılar" için böyle bir çaba anlamsız bir inatçılık sayılabilir. Öte yandan, içten içe doğruluğunu kabul etseler bile, bu tesbitin açıkça dile getirilmesi, bazı sosyalistleri de rahatsız edebilir. Arkalarında, sadece belli engeller yüzünden açığa çıkmayan, bir halk desteğinin varlığını düşleyerek inançlarını ayakta tutanlar için, bu tesbit kutsal kavramlara dil uzatmak anlamına gelebilir. Sosyalistlerin sık sık "taşlı, sopalı" saldırılara uğradığı geçmiş günlerde, bu kutsallık zaman zaman sarsılır gibi olur ama türlü savunma mekanizmaları harekete geçirilerek, saldırganların, ya halkla hiç ilgisi olmayan, "gözü dönmüş birkaç faşist" ya da henüz sosyalizmin büyülü nefesi kulaklarına üflenmemiş zavallı saf insanlar olduğu kabul edilir ve iman tazelenirdi. Sosyalist ahlakın, sosyalist edebiyatın, sosyalist stratejinin temelinde, özde sosyalist olduğu halde sadece korkuları yüzünden bu özlemini dile getiremeyen ya da sırf aldatıldığı için karşı cephede kalan bir halk kavramı vardı. Aradaki sis perdesi bir dağılsa, onun sosyalistleri bağrına basacağından kuşku duyulmazdı. "Ne de olsa halk çocuğudur" diyerek "jandarma" bile, dokunaklı türkülerle saflara çağrılırdı:

"Jandarma biz
Sosyalistiz
Biziz yalnız dost sana
Kurtuluşun bizimledir
Elini uzatsana..."

Halkın **dinsel inançlarına** saygıda kusur etmemek için, olmadık ikiyüzlülükler göze alarak "tanrıtanımazlık" gizlenir, **milliyetçi duygularını** rencide etmemek için "enternasyonalist" düşünceler ağıza alınmaz, **ahlâk anlayışına** karşı gelmemek için cinsellik ve kadın - erkek ilişkisi dar kalıplar içine hapsedilirdi. Böylece yavaş yavaş sosyalizmin o doğurgan, ütopyacı coşkusunun yerini, tatsız, kuru, sığ ve kabız bir memur ideolojisinin bıktırıcı kuralcılığı aldı. Halka şirin görünmek uğruna, ufuklar daraldı, düşgücü dumura uğradı. Bunca ödüne karşın ne halkın güveni kazanıldı ne de sosyalizmin yeni kuşaklar için bir çekim merkezi olma özelliği korunabildi.

Böyle bir dünyanın kucağında yetişen yeni kuşaklar içinde, zaman zaman başveren "delidolu" çıkışlar, hiçbir yerde kalıcı bir başarı elde edemedi. Türkiye'de ise aynı "halk" efsanesine, biraz acı, biraz "yiğitlik" ve birkaç ağıt eklemekten öteye gidemedi.

Kurak vadi

Kuşkusuz bu yıpranma süreci sadece Türkiye'ye sınırlı değildi. Sosyalizm, başta sosyalist ülkelerde olmak üzere, uzun bir süredir itibar kaybediyor, sosyalist uygulamalar değişik yollardan geçerek aynı kurak vadide sıkışıp kalıyordu. Eksik olan sadece ekonomik kalkınma, özgürlük ve demokrasi değildi. Sosyalizmin insanoğlunun geleceğine sahip çıkma coşkusu kırılmış, "dünyayı değiştirmek" bir yana, onu "anlamak ve yorumlamak" isteği bile, taşınması zor bir yük

haline gelmişti. Toplumsal hareketliliğin öncülüğü, yeşiller, feministler, radikaller vb. bağımsız odakların eline geçmişti. Sosyalist siyasal örgütler ise bu hareketlerin gündemindeki sorunlara kuşkuyla yaklaşıyor, onları "bölücülük"le suçluyordu.

Sovyetler Birliği'nde başlayan son gelişmeler, sosyalizmin bu "global" çıkmazdan kurtulmasını ne oranda sağlayabilir, henüz bilmiyoruz. Ama daha şimdiden bu yolla iki önemli adımın atıldığını söyleyebiliriz. Bunlardan biri, Sovyet toplumunun "nükleer silahsızlanma" konusundaki içtenliğine, dünya kamuoyunu inandırması, ikincisi ise sosyalist uygulamalardaki katı, monolitik yapının sarsılmaya başlamasıdır. Biri evrensel sorumluluk duygusunun, diğeri ise özeleştiri ve yenilenme yeteneğinin yok olmadığının göstergesidir.

Yeni dönem

Artık her ülkeye göre sosyalizm kalıpları hazırlayan merkezler yok. Bir merkeze bağlı parti modelleri, belki de ilk kez "patriyarkal" bağımlılığın rahatlığından ve ataletinden kurtularak, ülkelerinin somut gerçekleriyle yüz yüze gelecekler. Bu süreç bazı sağ ve sol savrulmalara yol açacak ama mutlaka bir canlılık ve arayış dönemini başlatacaktır.

Türkiye'de de böyle bir dönemin başlamakta olduğunu söyleyebiliriz. Politik tavırlarda çarpıcı değişiklikler ortaya çıkmakta, sosyalist odaklar arasında (yakın zamanlara kadar kemikleşmiş sayılan) anlayış farkları büyük ölçüde ortadan kalmakta, siyasal mevzilenmeler değişmekte, atmosfer yenilenmektedir.

Türkiye'deki sosyalistlerin şimdi yapacakları şey önce marjinalliği kabul edip şöyle bir nefeslenmek olmalıdır. Legalitede öncülüğü kaptırma endişesine düşmemek, aceleciliğin yol açabileceği yalpalamalardan kaçınmak gerekir. Hiçbir siyasal grubun arkasında "bir işaret bekleyen" kitleler yok. Halkımız "sosyalistler bir an önce gelip bizi kurtarsın" diye de beklemiyor.

Olumsuz gibi görünen koşulların belirlediği bu dönem sosyalizme, çağdaş insanı kucaklayan yeni ve zengin bir içerik kazandırmak uğruna harcanabilir. Günlük yaşamın kıyısında köşesinde, yeni ve iddiasız varoluş alanları yaratılabilir, küçük boyutlu "özyönetim" örnekleri gerçekleştirilebilir. Bunun için sosyalistler önce "çok sesliliği" bir zaaf değil, tıkanıklığa çözüm getirme potansiyelini içinde taşıyan bir avantaj olarak görmeliler. Marjinallikten kurtulmanın tek yolu, marjinallerin kendi kimliklerini koruyarak dergilerde, gazetelerde, derneklerde, hatta partilerde yan yana gelmeyi öğrenmeleri ve bu mozaik yapıyla, yeni sosyalist toplum projeleri üretmeleridir: Daha özgür, daha demokratik, daha çok renkli, daha katılımcı, daha eşitlikçi, daha barışçı, daha dayanışmacı, daha ütopyacı... ■

İllüstrasyon: Uğurcan Ataoğlu

Lodosçuluk T.A.Ş.

Benim bildiğim iki tür çöp toplayıcılığı var: Birinci tür çöp tenekelerini, ya da belediye kamyonlarının boşaltma yaptığı çöplüğü karıştırarak yapılıyor. Tetkik ettiğim için biliyorum. Çöp deyip geçmemek gerek. Kağıt, paçavra, plastik, cam ve değerli metaller toplanıyor çöplükten. Değerliden kastım bakır, çinko, kurşun. Altın, gümüş olacak değil ya! Hem çöp toplayanların hırpani haline bakıp da aldanmamak lazım. Toplayana değil toplatana bak demişler. Çöpü toplatan mersedesten inmez. Şamdan'da yemek yer, soranlara da "sanayiciyim" der. Böyle demesi toplumdaki yanlış değer yargıları yüzünden. Çöp toplatıcısıyım dese herkes dudak büker. Oysa adam doğanın en önemli kanununun gerçekleşmesine yardımcı olmaktadır.

Varolan hiçbir şey yok olmaz, hiçbir şey yoktan varedilemez!

Şimdi, kağıdı, plastiği, neyi olduğu yerde bırakırsan, çürür toprağa karışır değerini yitirir. Demek ki ne olur? Yok olur. İşte bunları ekonomiye kazandırmaya çöp toplayıcılığı deniliyor.

Bir de lodosçuluk var. Lodosun kıyıya vurduğu çöpleri topluyorsun. Denizin kıyıya ne vuracağı Allah'ın takdirine kalmış. Ona biz karışamayız. Ama hangi semtteki çöpten ne bulacağımız takdir-i İlahiye bağlı değil. Suadiye, Nişantaşı, Bebek ya da Kavaklıdere, Çankaya çöpü başkadır. Keçiören, Tuzluçayır, Gülsuyu, Fikirtepe çöpü başkadır. Affedersiniz yani ama "ne ka yiyorsan, o ka çöpün olur".

Şimdi yine soracaksınız "bu işi bu kadar iyi nasıl biliyorsun?" diye. Dedim ya tetkik ettim. Tetkik ettim çünkü bu işi yapmayı düşündüm. Ama daha önce düşünenler olmuş ki yollar kesikti. Toplayıcı taifesi çöp krallarının depolarına bağlanmıştı. Yeni toplayıcılar bulmayı düşündüm ama adamcağızların ferdası gün bıçaklarlar valla! Sonra benim başıma da bir şeyler gelebilirdi doğrusu.

Ama bu sefer jeton önce bende düştü. Derhal faaliyete geçiyorum. Bugün Alman Konsolosluğu'na başvurdum. Sordum, daha önce böyle bir başvuru yapılmamış. Dedim size, bu sefer geç kalmadım!

Dün görmüştüm gazetede, bugün saat dokuzda konsolosluklaydım. Bu işlerde atak olacaksın. Efendim mesele şu: Almanya çöplerini koyacak yer bulamıyormuş, bu iş için Bandırma'da fenni çöp depoları yapılacakmış ve Alman çöpleri burada depolanacakmış. Alman çöpü bu! Tuzluçayır çöpü değil! Yanında Suadiye çöpü mahçup düşer. Biliyorum bazı münafıklar "caz yapacaklar" ama onlar liberal ekonomiden anlamadıkları gibi memleketin gerçek çıkarlarını da bilmezler. Şimdi bizim çöpler açık araziye dökülüyor mu? Dökülüyor. Bundan ne zarar gördük ki? Ben talibim. Depo masrafına da gerek yok. Alman çöplerine ben talibim. Adamlar çöpü başlarından atmak istiyor. Bedavadan alırız. Nakliye ücretini bile üstlenebiliriz. Karıştırır, karıştırır, karıştırır dişe dokunur ne varsa değerlendiririz. Kalan artığı belediye çöplüğüne boca! Belediye'ye bir diş kirası da veriveririz canım. Bu işten memlekete büyük fayda gelir. Hem, işi geliştirip tüm Avrupa'nın çöpüne talip olmayı da düşünüyorum.

Nasıl ama?

ULUSLARARASI LODOSÇULUK T.A.Ş.

İdare meclisi reisi bendeniz.

İstanbul Sanayi Odası'nda meslek grubu (Artık Değerlendirme Sektörü Meslek Grubu) başkanlığım hazır.

Murahhas azalık için birkaç emekli general arıyorum şimdi... ■

İskender'in kılıcı

Tabu olan ordunun kendisi mi, yoksa Türkiye'nin kendine özgü ''devlet gerçekliği''nden kaynaklanan belli bir ordu politikası mı?

GÖRÜŞ'ün Aralık sayısında Ö.B.Canatan'ın başlığından son cümlesine kadar son derece ilginç ve isabetli görüşler içeren bir yazısı yayınlandı. Yazının önemi, Türkiye'nin gündeminden hiç eksik olmayan ana konulardan birini şu canalıcı yaklaşımla irdelemesinden ileri geliyor: ''...'devlet protokolu' devlet gerçeğinin de kendisidir. Protokolun değişmesi gerçeğin değiştirilmesinden geçer.'' Aynı yaklaşım doğrultusunda daha genel bazı vurgulamaların konuya biraz daha açıklık getireceğini sanıyorum.

Tabuya *siz* dokunmadığınız sürece *tabu* dokunulmazlığını sürdürecektir, evet. Ne ki, dokunulacak tabuyu da doğru seçmek gerekiyor. Tabu olan ordunun kendisi mi, yoksa Türkiye'nin kendine özgü ''devlet gerçekliği''nden kaynaklanan belli bir ordu *politikası* mı?

Daha doğru olanı, Ö.B.Canatan'ın yazısında da belirtildiği gibi, ikincisidir sanıyorum. Çeşitli konularda ordu katında ya da ordu adına ortaya konulan ''hassasiyet'', gerçekte, Türkiye'nin özgül koşullarında, bütün *burjuva iktidarları*ca sürdürülegelen belli bir politik tutumun gereğidir. Ordunun hassasiyeti, ordunun *doğrudan* kendisinin değil, *burjuvazinin* hâkim mihraklarının özellikle hassas oldukları bir alanda ortaya konuluyor. Bu bağlamda ''ordunun hassasiyeti''ne sık sık sahip çıkmayı meslek edinmiş malûm politik çevrelerle kimi ''uzman'' yorumcuların yaptıkları da ordunun sözcülüğü değildir. Onların işlevi, ordunun politikadaki yeri ve işlevi konusunda, burjuvazinin sınıf egemenliği adına kamuoyunu yönlendirmek, ''aydınlatmak''tır.

Tabuya dokunamadığınızda bunun belirleyici nedeni, ister başbakan ister muhalefet lideri, ister sıradan yurttaş olun, kendi konumunuzu burjuvazinin iktidar konumuyla koşullu saymanızdandır.

Orduya atfedilen dokunulmazlık, orduya yüklenen işlevden ve o işleve ülke politikasında *olmazsa olmaz* düzeyinde atfedilen hayatî önemden kaynaklanıyor. Bu işlevin, *Türkiye için özgül* bir yanı var: burjuva iktidarın, başı sıkıştığı anlarda ayağına dolanan kördüğümleri İskender'in yaptığı gibi çözmesini sağlamak. Dolayısıyla dokunulmazlığın da bir işlevi var: her defasında belli bir çözümün kendisini değilse bile çözüm olgusunu ve çözüm aracını tartışılmaz kılmak. Özellikle araca hiçbir surette toz kondurmamak ve kondurtmamak. Çözümün kendisi (çözüm adına yapılanlar, vb.) değişen koşullarda şu ya da bu ölçüde ya da düzlemde tartışmaya açık bırakılabilir; çeşitli alanlarda çözüm uygulamalarının *isabeti* eleştirilebilir; giderek, çözümün aracı da zamana ve koşullara göre sahnenin önünden geriye çekilebilir... tartışmalar ''kabul edilebilirlik'' alanını ve haddini aştığında işlevin ve aracın fiilen ya da örtülü baskı ve uyarı düzeyinde devreye sokulabilmesi için *dokunulmazlığın* sürmesi şartıyla! Bu bakımdan ordunun dokunulmazlık zırhı, burjuvazinin genel çıkarlarını koruyan ve kollayan ''meşrûiyet içi'' zorlamalardan ''olağanüstü'' durumların emrivakilerine kadar tüm tartışmalı tasarrufların politik meşrûiyet kalkanıdır.

Ordunun ordu olma niteliği, orduda başı çekenlerin yetişme tarzı, kafa yapısı, belirli konularda hassasiyet göstermeye yatkınlıkları, vb., işin içine hiç girmiyor değil elbette. Ne ki *belirleyici* olan onlar değil. Asıl belirleyici olan, toplumda genel kabul gören de değil, topluma *dayatılan* belli bir ''devlet gerçekliği''dir. ''Asker''in ''kendine'' özgü düşünme ve davranış alışkanlıkları, kendine yakıştırdığı özel ''misyon'', vb., o gerçekliğin bir ürünüdür. O gerçekliğe dokunulmadan, dolayısıyla zaman zaman ordunun ''hassasiyeti''nde ifadesini bulan belli bir ordu politikasının toplumsal / politik temeline dokunulmadan salt o hassasiyetle uğraşmanın havanda su dövmekten başka bir şey olmadığını anlamak gerekiyor.

Ne var ki, o ''devlet gerçekliği''ni de zaman içinde tezahürlerinde hepten taşlaşmış, kendi içinde çelişkilerin çeşitlenmesine, hareketliliğe ve değişime kapalı sanmak da yanlış olur. Öylesi, gerçekliği görünüşle ya da sübjektif değerlendirmeyle karıştırmaktan, hedef şaşırmaktan başka sonuç vermeyecektir. TC tarihi bunun sürekli tekrarlanan örnekleriyle doludur.

Türk ordusunun demokratik ve uygar normlara uydurulması *Türk ordusunun özüyle* ilişkili bir sorun değil. Ordunun *kendi özü* ve o öz doğrultusunda, kendi kendini belirleyen bir işlevi yoktur. Ordunun ''uygar norm''lara uyup uymamasını ya da uydurulup uydurulamamasını toplumda güç dengelerini oluşturan süreçler belirler. Tabuya dokunamıyorsanız, dokunmak istemediğinizdendir; ya da isteyip de dokunamadığınızdandır. Dokunamadığınızda da bunun tek değil ama en önemli belirleyici nedeni, ister seçimle gelmiş başbakan, ister milyonlarca oy destekli muhalefet lideri, ister sıradan yurttaş olun, kendi konumunuzu burjuvazinin iktidar konumuyla koşullu saymanızdandır. Yani toplumda güç dengelerinin belirlenmesinde ve gelişim süreci içinde sürdürülmesinde söz konusu dokunulmazlığa toz kondurtmayanların gücüne güç katmaya her zaman razı ve hazır olduğunuzdandır. 12 Eylül'de alaşağı edilen iktidar partisinin ve ana muhalefet partisinin başları yedi yıl boyunca katlanmak durumunda kaldıkları onca mağduriyetten sonra, kendilerini deviren emekli generalin karşısında, ''Devletin başıdır'' diyerekten hazır olda duruyorlarsa, yani 12 Eylül'de ve yedi yıldır olanlardan sonra iş buna varmışsa, o devlet gerçekliği ve onun resmiyetten de öte icaplarıyla bir alıp veremedikleri yok demektir. Kendi kişilikleri adına değil, temsil ettikleri çıkarlar ve politikalar adına!

Ne ki böylesi *onlar* için çok normal de, konumları ve özlemleri bakımından hiç de onlar gibi olmayan çoğu rejim muhaliflerinin de üç aşağı beş yukarı aynı tutumu benimsemeleri hiç normal değil. Böyleleri burjuva politikacılardan ayrıldıkları noktalardan çok, onlarla *birleştikleri* noktaların bilincine vardıkları ve bunun sonucunu göze alabildikleri ölçüde rejime muhalefetlerinin ayağı belki yere basacaktır.

Türkiye'nin özgül koşulları *burada* kendini belli ediyor; ordunun yapısında, alışkanlıklarında, geleneklerinde, hattâ toplumda pek köklü olduğu söylenip duran ''ordu millet'' anlayışında değil. *Bunları* belirleyen Türkiye'de kapitalizmin ve burjuva iktidarın maddi varlık koşullarının, o koşullar temelinde iç ve dış dinamiklerle iç içe belirlenen devlet gerçekliğinin özgüllüğüdür. Bu devlet gerçekliği hedef alınmadıkça demokrasiyi kazanma yolunda bir yere varılamayacağını görebilmek için yalnız ordu ile ilgili konularda değil, her alanda burjuvazinin iktidar konumundan kopulmak gerekir. Türkiye'de insan hakları ve demokratik hak ve özgürlükler adına - giderek ''sol'' adına - rejime muhalefet en ''keskin'' ifadesinde dahi son kertede bir türlü o devlet gerçekliğine muhalefetle çakışmıyorsa, bunun esas nedeni, o muhalefetin son kertede kendini *o gerçekliğin bir uzantısı* gibi görmesidir. Bunun içindir ki demokrasi hedefi, rejimin tüm emrivakilerine rağmen büyük bir ''tutarlılık''la, *devletin* - toplumsal / politik özgüllüğü değişmeksizin - demokrasi anlayışının adım adım kemale ermesine bağlanıyor. Ve sonuçta, doğal olarak, havanda su dövülüyor.

Ö.B.Canatan'ın ''... 'devlet protokolü' devlet gerçeğinin de kendisidir... protokolün değişmesi gerçeğin değiştirilmesinden geçer'' deyişini yadırgayanlar, aşırı ya da keskin, basite indirgemeci bulanlar ya da arabayı atların önüne koşmaya benzetenler olacaktır sanıyorum. Doğrudur. Demokratikleşme yolunda sahiden ilerlenecekse, demokratikleşmenin anlamı protokoler nezaket anlayışına indirgenmeyecekse, önce, arabanın atların önünde bir engel olduğunu kavramak gerekiyor. ■

Doç. Dr. Şevket Pamuk, OSMANLI-TÜRKİYE İKTİSADI TARİHİ 1500 - 1914, Gerçek Yayınevi, "100 Soruda" dizisi, İstanbul, 1988, 240 s.

Doç.Dr. Şevket Pamuk, 16. yüzyılın başından 1914'e kadar uzanan süre içinde Osmanlı iktisadi tarihini dört döneme ayırarak inceliyor: "Osmanlı Beyliği'nin kuruluşundan 15. yüzyılın son çeyreğine kadar süren ilk dönemin temel özelliği toplumsal kuruluş içindeki iki üretim tarzının egemenlik mücadelesidir. Yerel aristokrasinin temsil ettiği feodal üretim tarzı ile devşirme devlet memurlarının temsil ettiği feodal üretim tarzı arasındaki mücadele 15. yüzyıl sonlarına kadar yoğun bir biçimde sürdü. (...) 15. yüzyılın son çeyreğinden 16. yüzyıl sonlarına kadar geçen süre, Osmanlı iktisadi tarihinin ikinci dönemini oluşturuyor. Bu dönemde toprakta devlet mülkiyetine ve kentlerin, loncaların, ticaretin denetimine dayanan vergisel üretim tarzının gücü doruğuna ulaşmıştır. 16. yüzyıl sonlarından 19. yüzyılın başlarına kadar süren üçüncü dönemde Osmanlı toplumsal kuruluşu enflasyon, dış ticaret, savaş teknolojisinde değişiklikler gibi bir dizi dış kaynaklı gelişmenin etkisinde kaldı; bu gelişmeler Osmanlı toplumsal kuruluşunun iç çelişkilerini harekete geçirerek merkezî devletin ve egemen üretim tarzının zayıflamasına yol açtı. 19. yüzyılın başlarından Birinci Dünya Savaşı'na kadar geçen yüz yıllık süre ise son dönemi oluşturur. Bu döneme damgasını vuran temel süreç, vergisel üretim tarzının her şeye rağmen egemenliğini sürdürdüğü bir toplumsal kuruluşun dünya kapitalizmine açılışıdır. Ancak, kapitalizmin giderek artan ağırlığı, vergisel üretim tarzına ait yapıların silinip yok olması sonucunu getirmemiş, tersine bu yapılar uzun bir süre kapitalizmle birlikte yaşayabilmişlerdir. Kapitalizmin varolan yapılarla ilişkileri ise yeni çelişkiler ve çıkar birlikleri yaratmış, ekonomik, devlet, hukuk ve ideoloji alanlarında pek çok dönüşümü de beraberinde getirmiştir."

Osmanlı-Türkiye İktisadî Tarihi 1500-1914, herkesin kolaylıkla okuyabileceği aydınlık bir dille yazılmıştır.

Kendi tarihimizi bilimsel açıdan öğrenmenin önemi ve gerekliliği konusunda okurlara bir uyarı: Televizyonda gösterilmeye başlanan *KURULUŞ* adlı diziyi *(Eser ve senaryo: Tarık Buğra)* izlerken Tarık Buğra'nın Osmanlı'nın "kuruluş"una bakışını Doç.Dr. Şevket Pamuk'un kitabındaki şu üç soru ile karşılaştırmak çok ilginç olacaktır: "Osmanlı Devleti 400 çadırlık bir aşiretten mi çıktı?" (Soru 9); "Türkmen boylarının Anadolu'ya göçlerinin demografik, iktisadi ve toplumsal sonuçları nelerdir?" (Soru 10) ve "Osmanlı-Bizans etkileşiminin Osmanlı toplumsal kuruluşu üzerinde ne gibi sonuçları olmuştur?" (Soru 11). ■

Gencay Şaylan, İSLAMİYET VE SİYASET, V Yayınları, Ankara, 1987, 159 s.

Dinbilgisi içerikli yapıtlar sayılmazsa, İslâm üzerindeki bilimsel araştırmalar, yayın hayatımızda oldukça az bir yer tutar. Konuya, uzun süre daha çok laiklik açısından yaklaşılmış ve genellikle militanca görüşler üretilmiştir. Toplumsal oluşumlar karşısındaki gizil veya açık İslâmiyet kaynaklı tepkiler, ya incelemeye değer bulunmamış ya da inceleme konusu olduğu zaman söz konusu incelemeler, toplumbilimin en açık kurallarını bile gözardı etmede pek tereddüt göstermemişlerdir. Âdeta çölü andıran bu görüntünün ancak birkaç istisna ile renklendiği söylenebilir.

İstisnalar arasında sayılması gereken ilk yapıt herhalde Ülgener'in ünlü "İktisadi İnhitat Tarihimizin Ahlâk ve Zihniyet Meseleleri" olsa gerek. Onu, Şerif Mardin'in "Din ve İdeoloji"si izliyor. Ahmet Yücekök'ün "Örgütlenmiş Dinin Sosyo-ekonomik Tabanı" adlı çalışması ise, görgül veriler üzerinde duran ve yakın dönemin önemli bir başka araştırması. Modernleşme döneminin düşünce hayatında İslâma ilişkin tartışma metinlerine gelince, yakın zamana kadar bu metinler bile derlenmiş değildi. Bu çabayı da İsmail Kara'nın iki cilt olarak yayınlanan ve orijinal metinler içeren "Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi" kitabına borçluyuz.

Bu listeyi Ekim 1987'de yayınlanan Gencay Şaylan'ın "İslamiyet ve Siyaset, Türkiye Örneği" başlıklı araştırması sürdürüyor. Daha önce bir bölümü günlük bir gazetede dizi yazı halinde okurlara sunulan Şaylan'ın bu çalışmasını, V Yayınları'nın girişimi sayesinde kitap olarak el altında bulundurmak artık bugün mümkün.

Şaylan, Türk okurunun tanıdığı bir kalem. Daha çok örgüt sosyolojisi ve bürokrasi konularındaki araştırmaların uzmanı. Dolayısıyla toplumbilim yazınına aşina. Genel olarak din konusunda ve İslamiyet üzerinde konuşurken iyi nüfuz ettiği kuramsal bir alanın bilgilerini ustalıkla kullanıyor. Kitabın giriş bölümündeki kuramsal tartışmaların özeti özellikle din sosyolojisi alanında okurları aydınlatıcı niteliktte. Ancak, geçerken belirtelim ki, Max Weber'i yorumlamasına bütünüyle katılmak biraz zor. Yazara göre, örneğin Weber, Protestan ahlâkı ile kapitalizmin doğuşu arasında nedensellik ilişkisi kurmaktadır (s.9-10). Oysa bizim bildiğimize göre Weber'in böyle bir yaklaşım söz konusu değildir. Alman sosyolog bunu ünlü yapıtında ısrarla ve açıkça belirtir. Nedense bu alandaki toplumbilim yazınının büyük bir bölümü gibi, Şaylan da aksini düşünmektedir. "Protestanlığın ve kapitalizmin tarih sahnesine eşzamanlı olarak çıktığını belirtme" özenini göstermiş olmasına (s.11) bakarak, Şaylan'ın yorumunda gene de duyarlı davrandığını söyleyebiliriz.

Bizce "İslamiyet ve Siyaset" yazarının okurunu çok yakından ilgilendirmesi gereken saptaması, laiklik tartışmaları karşısındaki tavırla ilgili. Şaylan, alışılmış ve kısır şablonların terkedilmesi gereğini ustalıkla vurguluyor. Türk düşüncesinde, bu vurguya fazlasıyla ihtiyaç olduğunda hiç kimsenin kuşkusu yok.

Kitap, din sosyolojisindeki kuramsal tartışmaları, modernleşmenin yarattığı toplumsal bunalımların dinsel ifadelerinin nasıl açıklandığını ve genel olarak İslâmiyet'in siyaset karşısındaki yaklaşımını eleştirel bir gözle öğrenmek isteyenlerin başvurması gerekli bir araştırmadır. ■

Cemil Oktay

Haldun Gülalp, GELİŞME STRATEJİLERİ VE GELİŞME İDEOLOJİLERİ, Yurt Yayınları, Ankara 1987, 141 s.

GELİŞME STRATEJİLERİ VE GELİŞME İDEOLOJİLER'inde Haldun Gülalp, Türkiye'nin iktisadi tarihini yeni bir kavramsal çerçeve içinde yorumlama denemesinde bulunmaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde değişik dönemlerde izlenen farklı gelişme stratejilerini olgusal ve kuramsal düzeyde ele alan yazar, bu sürecin belirli bir evrensel "model" kapsamında değerlendirilebileceği savını geliştirmektedir. Çalışmanın ikinci bölümünde ise Gülalp, Türkiye tarihinin geleneksel yorumlanışına temel olan "gelişmeci" ideolojiyi kavramsal bir eleştiriden geçirmekte, bu ideolojinin Türkiye'deki biçimlerinin ortak bir modeli paylaştığımız ülkelerle koşutluğunu belirlemektedir. ■

İlhan Tekeli, Selim İlkin, DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE SERBEST ÜRETİM BÖLGELERİNİN DOĞUŞ VE DÖNÜŞÜMÜ, Yurt Yayınları, Ankara 1987, 171 s.

Sekiz kısımdan oluşan kitabın ilk beş kısmı serbest bölge kuramları ve dünya deneyi üzerinde duruyor. Serbest Bölgeler konusundaki tartışmalara yeni bilgiler taşımayı amaçlıyor. Son üç bölümü ise Türkiye deneyi üzerinde duruyor. Çok ayrıntılı bir biçimde Serbest Bölgelere ilişkin kararların nasıl geliştiği ve hangi etkilerle yönlendirildiği inceleniyor. Türkiye'de karar süreçlerinin yorumlanmasına yardımcı olabilecek bir örnek olay ortaya konulmaya çalışılıyor.